

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ VE YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE'YE GELEN GÖÇMENLER: DİASPORA VE DEVLET GÜVENLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BARIŞ YAĞMURLU

GAZİANTEP
ARALIK 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ VE YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE'YE GELEN GÖÇMENLER: DİASPORA VE DEVLET GÜVENLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BARIŞ YAĞMURLU

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR

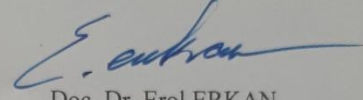
GAZİANTEP
ARALIK 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ ANA BİLİM DALI

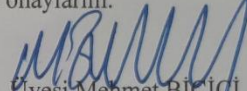
“TÜRKİYE’ YE GELEN GÖÇMENLER: DİASPORA VE DEVLET GÜVENLİĞİ”
Barış YAĞMURLU

Tez Savunma Tarihi: 06.12.2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ERKAN
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR

Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak oybirliği/ oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

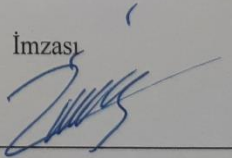
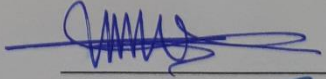
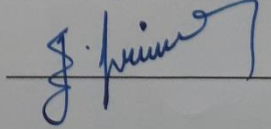
Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR

İmzası

Dr. Öğr. Üyesi Erhan ALPASLAN

Prof. Dr. M. Emin SÖNMEZ

ÖZET

TÜRKİYE'YE GELEN GÖÇMENLER: DİASPORA VE DEVLET GÜVENLİĞİ

YAĞMURLU, Barış

Yüksek Lisans Tezi, Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi ABD

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR

Aralık 2019, 168 sayfa

Türk milleti, eski çağlardan beri ana vatanı olan Türkistan coğrafyasından ayrılarak birçok farklı coğrafya ve bölgelere yayılmış ve oraları kendine vatan edinmiştir. Zaman içerisinde yayıldığı ve vatan edindiği bu coğrafyalarda farklı milletlerle gerek inançsal gerekse kan bağı yoluyla nüfuzunu artırmıştır. Ne var ki XIX. yüzyıldan itibaren yirmi üç milyon km²'ye ve üç kıtaya yayılmış olan Türk/Osmanlı Devleti'nin zayıflayarak önce toprak kayıpları, bilahare de yıkılmasını müteakip milyonlarca Türk ve akraba toplulukları yayıldıkları ülke ve bölgeleri terk ederek Anadolu Türkiye'si'ne doğru göçe zorlanmıştır. Anadolu Türkiye'si'ne göç etmek zorunda bırakılan bu Türk ve akraba topluluklarının modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına askerî, ekonomik kültürel ve fikrî açıdan ciddi katkıları olduğu tartışılmaz bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır.

Diğer taraftan Anadolu Türkiye'si'ne doğru gerçekleşen birçok bireysel ve kitlesel göçe rağmen önemli miktarda Türk kitlesi hâlâ yaşadığı ülke ve bölgeleri terk etmeyerek diasporik bir kitle olarak buldukları coğrafyada yaşamlarını sürdürmektedir. Ayrıca altı buçuk milyondan fazla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı daha çok ekonomik sebepler üzere ana vatanını terk ederek farklı ülkelerde ciddi bir Türk diasporası oluşturmuştur.

Gerek Anadolu Türkiye'si'ne göç etmeyerek buldukları bölgelerde önemli miktarda ve nüfuzda kalan Türk ve akraba toplulukları ve gerekse modern Türkiye Cumhuriyeti'nden dışarıya doğru yapılan Türk göçleri başlangıçta birtakım sorunları beraberinde getirmiş olsa da bunlarla ilgili yapılacak ciddi çalışmalarla oluşturdukları problemleri pozitif yöne döndürmenin mümkün olacağı düşünülmelidir. Ülkemize gelen göçmenler ile dışarıda bulunan diasporik gruplar arasındaki kurulacak sağlıklı iletişim ve etkileşim; ülkemize ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal açıdan ciddi katkılar sağlayacaktır.

Türkiye'ye göç etmiş unsurlar ile dışarıda kalmış akraba gruplar arasında kurulacak sivil köprülerin inşası, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ulusal güvenliği ve devletin bekası bağlamında da ciddi katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Göç, Göçmen, Diaspora, Devlet Güvenliği.

ABSTRACT

THE IMMIGRANTS TO TURKEY DIASPORA AND SECURITY OF THE STATE

YAĞMURLU, BARIŞ

Thesis of Master's Degree, Security Strategies and Management

Thesis Advisor: Prof. Dr. Hilmi Bayraktar

December 2019, 168 pages

Since the early ages, the Turkish nation left their mother land, which is Turkistan. By spreading around different regions, they made those places their homeland. The Turkish nation has increased its affects on the other nations via both religion and blood ties. However, starting from 19. Century, The Ottoman/Turkish Empire that once expanded 3 continents and 3 million km² started to lose lands. Afterwards, millions of Turks and groups of relatives were made to migrate to the lands of Anatolian Turkey, leaving the countries and regions that they once expanded. The fact that The Turks and relative groups made to migrate to Anatolian lands is the key factor of founding the modern Republic of Turkey in terms of military, economical, cultural and mental issues.

On the other hands, inspite of a number of individual and mass migrations to Anatolian Turkey, a good number of Turkish people keep living in the regions as a diasporic group by not leaving the lands that they have been living. Besides, more than 6.5 millions of Turkish people, leaving their country mostly because of economical reasons, caused significant Turkish diasporas in different countries.

Even though both the Turkish and relative groups who did not immigrate and kept their numbers accountable and effect and also Turkish migrations from the modern Republic of Turkey to abroad has brought some problems along, we strongly believe that it's possible to reverse these problems with the help of serious studies which will be done on these issues. The healthy relationship and communication between the ones who immigrate to our country and the diasporas abroad will provide our country with economic, political, cultural and social aspects.

It is thought that building up a civil the bridge between the migrate groups and the ones left out will help The Republic of Turkey in terms of national security and the continuity of the state.

Key words: Migration, Immigrate, Diaspora, State Security

ÖN SÖZ

İçinde bulunduğumuz dünyada artık sınırların ortadan kalktığı güvenlik anlayışının sınırdan ziyade daha çok sınır ötesine taşındığı ve özellikle Orta Doğu coğrafyasında güçlü kalmanın, varlık göstermenin en büyük nedeni daha da güçlü olmak bütün güçlerini tam ve etkin kullanmaktan geçtiği bir dünyada yaşamaktayız. Çalışmamızın düşünsel olarak ortaya çıkmasına sebep Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden doğan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bulunduğu coğrafya itibarıyla millî duruşuna ve devlet güvenliği açısından birçok tehdit unsuruna ve olumsuz durumlara maruz kaldığı görülmüştür. Bununla birlikte dışarıda bulunan Türk diasporasını oluşturan diasporik gruplar da birçok sorun yaşamaktadır. Ana ülke olan Türkiye coğrafyasına tarihsel süreç içerisinde kitlesel veya bireysel olarak göç etmek zorunda kalmışlardır. Başlangıçta büyük bir sorun gibi görünen bu durum; sosyo-kültürel, ekonomik, siyasal bağlamda ve güvenlik bağlamında lehe çevrilebilecek ciddi potansiyelleri de içerisinde barındırmaktadır.

Bu potansiyelleri ortaya çıkarmaya dönük bu çalışma toplam dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde göç, göçmen, diaspora kavramları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde dışarıdan gelen diasporik grupların nitelik ve nicelik bilgileri ele alınmış, ülkemize göç eden gruplar hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ana yurda göç eden diasporik gruplar ile dışarıda kalan diasporik gruplar arasındaki sosyal, kültürel, ekonomik ilişkilerin Türkiye nazarında gelişimine katkısı ölçüsünde gerçekleştirilen köprülerin inşasına değinilmiştir. Dördüncü ve son bölümde ise kurulan bu bağların ve köprülerin oluşmasının ana ülkenin millî ve devlet güvenliği özelinde katkılarına değinilip “*sınırın sınırda korunmayacağı*” ilkesiyle ülkeye gelebilecek her türlü tehdidin sınır ötesinde diasporalar eliyle nasıl bertaraf edileceği üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmamda bana ilham kaynağı olan her zaman birlikte çalışmaktan onur duyduğum, benden emeğini esirgemeyen hocam Sayın Prof. Dr. **Hilmi BAYRAKTAR**'a, fikirlerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ ve Dr. Öğretim Üyesi Mehmet BİÇİCİ hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Barış YAĞMURLU

Aralık, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
1. GİRİŞ	1
1.1. GÖÇ VE GÖÇMEN KAVRAMI	4
1.2. DİASPORA	5
1.2.1. Diasporanın Özellikleri	8
1.2.2. Diaspora Türleri	13
1.2.2.1. İşçi Diasporası	14
1.2.2.2. Ticaret Diasporası	14
1.2.2.3. Mağdur Diasporası	14
1.2.2.4. Sömürge Diasporası	15
1.2.2.5. Postmodern (Kültürel) Diaspora	15
1.2.3. Diaspora Kavramı Yaklaşımları	16
1.2.3.1. Geleneksel (Klasik) Diaspora Yaklaşımı	17
1.2.3.2. Modern Diaspora Yaklaşımı	18
1.2.4. Diasporanın Önemi	20
1.2.4.1. Ekonomik Boyutu	21
1.2.4.2. Politik Boyutu	24
1.2.4.3. Kültürel Boyutu	24
2. TÜRKİYE’DE BULUNAN GÖÇMENLER (DİASPORALAR)	26
2.1. BALKAN TÜRKLERİ DİASPORASI	30
2.1.1. Balkan Coğrafyasından Göçler ve Göçlerin Sebepleri	31
2.1.1.1. Baskı ve Zulümler	32
2.1.1.2. Dini baskılar	33
2.1.1.3. Ekonomik Sebepler	33
2.1.1.4. Bölge Coğrafyasında Yaşanan Savaşlar (Balkan Coğrafyasında)	34
2.1.1.4.1. 1877- 1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi).....	34
2.1.1.4.2. Balkan Savaşları (1912–1913).....	36

2.1.1.4.2.1. I. Balkan Savaşı	36
2.1.1.4.2.2. II. Balkan Savaşı	37
2.1.2. Gayrimüslim Göçleri ve Sebepleri.....	41
2.1.3. Balkan Coğrafyasından Gelen Göçmenlerin Uyum.....	42
2.1.4. II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Bulgaristan'dan Göçler	43
2.1.4.1. 1950-1951 Göçü	43
2.1.4.2. 1968 “Yakın Akraba Göçü”	44
2.1.4.3. 1989 Büyük Göçü.....	45
2.1.5. Yunanistan'dan Göçler	47
2.1.6. Eski Yugoslavya'dan Göçler	49
2.2. KIRIM/KAFKAS TÜRK VE AKRABA TOPLULUKLARI DİASPORASI	53
2.2.1. Kırım ve Kafkasya'dan Yapılan Göçlerin Sebepleri	56
2.3. AZERBAYCAN TÜRKLERİ DİASPORASI	68
2.3.1. Karabağ Sorunu	72
2.4. İRAN TÜRKLERİ DİASPORASI	77
2.5. IRAK TÜRKLERİ DİASPORASI	84
2.6. SURİYE DİASPORASI	91
DEĞERLENDİRME	102
3. TÜRKİYE'DEKİ GÖÇMENLER (DİASPORALAR) İLE GELDİKLERİ BÖLGE	
DİASPORİK GRUPLARI ARASINDAKİ BAĞIN TAHKİMİ	104
3.1. KÜLTÜREL BAĞLAR.....	105
3.2. ETNİK KÖKEN/AİDİYET BAĞLARI.....	108
3.3. EKONOMİK ARGÜMANLARLA OLUŞTURULACAK BAĞLAR.....	110
3.4. MEDYA VE İLETİŞİM KANALIYLA OLUŞTURULACAK BAĞLAR.....	113
3.5. DERNEK/ STK ÖRGÜTLENMELERİ İLE OLUŞTURULACAK BAĞLAR ..	116
3.6. EĞİTİM YOLUYLA OLUŞTURULACAK BAĞLAR	119
DEĞERLENDİRME	123
4. DİASPORA ve DEVLET GÜVENLİĞİ	125
4.1. DEVLET	126
4.1.1. Devletin Unsurları.....	127
4.2. GÜVENLİK	128
4.3. MİLLİ GÜVENLİK	129
4.4. DEVLET GÜVENLİĞİ	130
4.4.1. Devlet Güvenliğinin Türleri.....	130
4.4.1.1. İç Güvenlik	130

4.4.1.2. Dış Güvenlik	131
4.4.1.3. Sınır Ötesi Tahkim	131
4.4.1.3.1. Fiziki Tahkim	132
4.4.1.3.2. Siyasi Tahkim	133
4.4.2. Devlet Güvenliğini Tehdit Eden Unsurlar	133
4.4.2.1. Doğrudan Tehdit	134
4.4.4.2. Dolaylı Tehdit	135
4.4.3. Devlet Güvenliğini Sağlamada Gerekli Temel Unsurlar	135
4.4.3.1. Millî Güç Unsuru	135
4.4.3.2. Kültürel Unsur	136
4.4.3.3. Ekonomik Unsur	137
4.4.3.4. Askerî Unsur	139
4.4.3.5. Siyasal Unsur	140
4.4.3.6. Coğrafi Unsur	141
4.4.3.7. Bilimsel/Teknolojik Unsur	143
4.4.3.8. Demografik Unsur	144
DEĞERLENDİRME	145
SONUÇ	146
KAYNAKLAR	150
ÖZGEÇMİŞ	160

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

Türkçe “*kopuntu*” olarak ifade edebileceğimiz diaspora, doğrudan göç ve göçmen kavramlarıyla ilgili bir nosyondur. Göçün tarihi, insanlık tarihi kadar eski olup insanlık var olduğu müddetçe de bu mefhumla karşı karşıya kalacaktır. Dolayısıyla diaspora da ilk bilinçli göç hareketlerinden beri vardır ve var olacaktır. Göçün iç çatışmalar, savaşlar, doğal afetler, iklimsel değişim, eğitim, kazanç sağlama gibi birçok sebebi vardır. Bu bakımdan göç; ekonomi, sosyoloji, antropoloji, siyaset, coğrafya, tarih gibi birçok bilimsel disiplinin de ana çalışma konularından birini oluşturmaktadır.

Bu durum bir taraftan çalışmaya güç verirken, diğer taraftan birtakım zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu durumu şu şekilde ifade etmek gerekirse her disiplin göç konusuna kendi perspektifinde yaklaşmakta ve bu durum da çok farklı değerlendirmeleri ortaya koymaktadır. Elbette her disiplinin değerlendirmesi kendi zaviyesinde ayrı bir kıymet arz etmektedir. Bu çalışma ise yukarıda bahsedilen disiplinlerin her birinden birer parça bulunduran iç içe girmiş çok boyutlu parçaların birbirine kaynaştırılmasıyla oluşmuştur. Zira dış ilişkiler, sosyo-kültürel etkileşim ve örgütlenme, eğitim, iletişim, ulaşım, ekonomik menfaat, iç ve dış istihbarat, ulusal güvenlik adına alınan sınır ötesi tedbirler gibi pek çok konuyu içerisine alan interdisipliner bir çalışma niteliğindedir.

Göç ve güvenlik aslında iç içe geçmiş iki kavramdır. Göçlerin doğurduğu sosyal ve ekonomik problemlerin yanı sıra demografik, iç ve dış güvenlik sorunları gibi yeni birtakım sıkıntıları da beraberinde getirdiği bir gerçektir. Ancak Türk milletinin tarihsel tecrübelerine de dayanarak sorun gibi görünen bu konuları kendi lehine çevirebilecek kabiliyette olduğu göz ardı edilmemelidir.

Haddizatında ana vatani olan Türkistan’dan farklı dönemlerde farklı sebeplerle ayrılmak zorunda kalmış olan Türk milleti, göç ettiği farklı coğrafyalarda

güçlü devletler kurmayı ve yeni vatanlar edinmeyi başarmıştır. Bu başarısının altında yeni yayılmaya başladığı bölgelerde, mevcut toplumlarla kaynaşmayı başarabilmiş olması yatmaktadır. Nitekim farklı bölgelerde çok kere azınlıkta olmalarına rağmen güçlü siyasal birlikler ve devletler kurabilmelerinin nedeni farklı toplumlarla başarılı ilişkiler geliştirmelerinden kaynaklanmaktadır.

Elbette farklı bölgelere doğru yayılma devamlı olmamış, zaman zaman geriye doğru çekilmeler de yaşanmıştır. Bu durum yayılma aşamasındaki problemlerden farklı olarak yeni birtakım problemleri de beraberinde getirmiştir. Buna en son örnek Osmanlı Devleti'dir. Osmanlı Devleti, ana vatanı olan Anadolu Türkiyesi'nden Orta ve Kuzey Avrupa, Balkanlar, Kırım, Kuzey Afrika, İran, Irak, Suriye, Mısır ve Yemen gibi üç kıtaya doğru yayılıp bu bölgeleri yönettikten sonra parçalanmış ve en nihayetinde yıkılmıştır. Parçalanma süreci Türk milleti ve akraba toplulukları için oldukça travmatik olmuştur. Türkler yüzyıllardır yaşadıkları coğrafyalardan birçok kez katliamdan kaçarak Anadolu Türkiyesi'ne sığınmak zorunda kalmıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı'nı müteakip Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra terse göç denilebilecek süreç, daha da hızlanmıştır.

Ne var ki Türkiye'ye göç eden topluluklar kadar Osmanlı Devleti'nin yayıldığı coğrafyalardan gelmeyen veya gelemeyip o coğrafyada kalan çok sayıda Müslüman Türk ve akraba topluluklar, yeni kurulan birçok farklı devletin egemenliğinde kalmışlardır. Bu durum Türk ve akraba topluluklarının yeni devletlerinde izlenen ayrıştırıcı politikaların da etkisiyle diasporik bir toplumsal grup olmasına neden olmuştur.

Ancak Türkiye'ye göç edenler kendilerini yabancı hissetmediklerinden diasporik bir yapılanmanın ve dolayısıyla adlandırmanın dışında kalırken, Türkiye dışında kalanlar belirgin bir diasporik grup oluşturmuşlardır. Bununla birlikte Türkiye'ye göç eden Türk ve akraba toplulukları ile kültürel, dinsel ve etnik farklardan kaynaklı bir diasporadan değil daha çok gelinen coğrafyaya mütevellit bir kopuntu ifade edilmiştir.

Bu çalışmada bahsedilen Türk ve akraba toplulukları ile etnik açıdan Türk olanlar ve etnik açıdan akraba veya evlilikler yoluyla kurulan akrabalık ilişkileri tarihsel ve kader birliği, kültürel ve inançsal kardeşliğin de katkılarıyla kendilerini

Türk siyasal üst kimliğe, diğer bir ifade ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ait hisseden topluluklar kastedilmektedir.

Çalışmada temelde üç kategorik Türk ve akraba topluluğu diasporasından bahsedilmektedir. Bunlardan ilki daha çok Osmanlı Devleti'nin zayıflaması, parçalanması, yıkılması ve Rus Çarlığı ile yapılan savaşlar sonrasında Anadolu Türkiyesi'ne yapılan göçmenlerin oluşturduğu kopuntu olup bunlar daha çok Bulgaristan, Yunanistan, Kırım, Kafkaslar, İran, Irak gibi coğrafi olarak adlandırılmış kopuntulardır. İkinci kategori de kaybedilen topraklarda bakiye kalan Türk ve akraba topluluklarının oluşturduğu diasporadır. Üçüncü olarak da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı iken daha çok ekonomik, siyasal ve eğitim nedeniyle başta Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere dünyanın pek çok farklı bölgelerine doğru yapılan ve 6,5 milyona yakın Türk'ün oluşturduğu dünya ölçeğinde 4. Sıradaki Türk kopuntusudur.

Çalışmada, bu üç temel kategoride değerlendirilen Türk göç ve göçmenlerinin organize edilerek ülkenin hem ekonomik, sosyal, eğitim ve kültürel gelişimine katkıları hem de ulusal güvenliğe katkı sağlayabileceği yardımları irdelenmiştir. Söz konusu ulusal güvenlik olunca kullanılması gereken dilin hassasiyeti bizleri çok daha titiz olmaya zorlamıştır. Ancak kullanılması gereken dil ve üsluptaki hassasiyetin çalışmamızın bilimsel normlardan uzaklaşmasına meydan verilmeyecek şekilde kullanılmaya çalışıldığını söylemeye gerek bile olmadığı kanaatindeyiz.

1.1. GÖÇ VE GÖÇMEN KAVRAMI

İnsanoğlu doğası gereği varoluşundan bu yana çeşitli sebeplerle bir yerden başka bir yere toplu ya da bireysel olarak kalıcı ve geçici olmak üzere göç etmiştir. İnsanoğlu, tarihinin %90'ında daha çok ekonomik sebeplerden dolayı olmak üzere göçebe yaşamak durumunda kalmıştır. Göç, insanlık tarihi kadar eski bir olay olup, günümüzde devam eden olguyu ifade etmektedir. Farklı bilimsel disiplinlerde çalışan bilim insanlarının göç kavramı üzerinde farklı tanımlamalar yaptığı görülmektedir.

Kolukırık, göçü, *“Kişilerin gelecek yaşantılarının ya bir bölümünü ya da tamamını geçirmek üzere, bir yerleşim biriminden diğerine yerleşmek amacıyla yapmış oldukları coğrafi nitelikli yer değiştirme olayı”* olarak tanımlamıştır (Kolukırık, 2006: 1- 13).

Ozankaya ise *“Bireylerin ya da toplumsal kümelerin yerleşmek üzere bir yerden başka bir yere gitmeleri.”* olarak ifade etmektedir (Ozankaya, 1995: 62).

Yalçın ise *“Ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle bir yerden başka bir yere yapılan kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafi, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketi”* olarak tanımlamıştır (Yalçın, 2004: 13).

Göçmen ise başlangıcından sonuna kadar göç süreciyle doğrudan ilintili olan insan ya da insan topluluğudur (Erdoğan, 2018: 16- 17). Bu açıdan göçmen; göç eden, göçe kalkışan, göçmekte olan veya bir yere göçmüş olan, kısacası farklı yollarla göçü deneyimlemiş olan bireye verilen addır. Başka bir deyişle göçmen, göç hareketini gerçekleştiren kişi ya da kişilerdir

Göçmen kavramı, daha çok göç kararının zorlayıcı bir dış faktörden ziyade kişisel nedenlerle göç eden kişi tarafından özgür ve hür iradesi sonucu gerçekleşen durum için kullanılmaktadır. Kendisi ve ailesi için maddi ve manevi açıdan sosyal koşullarının iyi olacağını düşünerek hareket eden kişileri ifade etmektedir. Birleşmiş Milletlerin geniş tanımına göre ise göçmen, bir yıldan daha fazla bir süre yabancı bir ülkede ikamet eden kişi olarak ifade edilmiştir. Geniş bir tanımlama yapılacak olursa gönüllü veya zorunlu, düzenli veya düzensiz, göç etme nedeni ne olursa olsun başka ülkede ikamet ettiği süre bir yıldan fazla ise bu kişi veya kişilere göçmen denilmektedir (Sert, 2014: 514).

Çok eski bir olgu olan göçün birçok sebebi vardır. Savaş, baskı, zulüm vb. zoraki ve mücbir sebeplerle gerçekleşebileceği gibi daha iyi yaşam şartları, eğitim, sağlık gibi isteğe bağlı olarak da gerçekleşebilmektedir. Gelişen iletişim ve ulaşım araçları ile dünyanın hızla küreselleşmesi insanların da bir yerden başka bir yere göç etmesini kolaylaştırmaktadır.

XVIII. yüzyılda başlayan sanayi devriminin beraberinde getirdiği seri üretim ve işgücü ihtiyacı da göçü tetiklemiştir. Bu itibarla Amerika örneğinde olduğu gibi gelişmiş ülkelerin göç ve göçmenlere çok şey borçlu olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır.

Uluslararası Göç Örgütü verilerine göre 2000 yılında 150 milyon olan göçmen sayısı, 2013 yılında 214 milyona (Sert, 2014:505), 2017 yılında ise 258 milyona 2019 yılı Eylül ayı itibariyle de 272 milyona ulaşmıştır (www.gocvakfi.org, 2019).

Göç ve göçmen olgusu, diaspora teriminin de ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Eski Yunanca'da dağılma anlamına gelen diaspora kelimesinin ana özelliklerinden birisi, dağılan ve göç eden grupların tekrardan ana ülkeye gelme arzusunu benimsemiş olmalarıdır. Göç eden her grup elbette zorluk, sıkıntı ve baskıya maruz kaldıklarında aidiyet duyduğu coğrafyaya gelmek istemişlerdir. Bu durum ise bize farklı bölgelere dağılan göçmen gruplarının diaspora oluşturduğunu göstermektedir.

1.2. DİASPORA

Türk Dil Kurumu, diaspora için “*kopuntu*” ifadesini kullanmaktadır (www.tdk.org, 2019). Bu kavramın karşılığı bir ulustan ayrılma, kopma biçiminde düşünülmüştür.

Aslı Antik Yunanca olan Diaspora kelimesi ‘ile’ ya da ‘sonucunda’ anlamına gelen ‘dia’ ve ‘dağılma’ anlamına gelen ‘speiro’ sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan bir kavramdır. Bu kavram Antik Yunanda, “*Bir ana kentten (metropolisten) çıkan insanların göç veya kolonizasyonunu tarif etmek için kullanılmıştır.*” (Cohen, 1997: 6). Buradan hareketle, diasporayı tanımlayacak olursak; çok uzun bir zamandan beri bir kavim, ulus veya inanç mensuplarının ana yurtlarından koparak başka yerlerde

azınlık olarak yaşamalarını ifade etmektedir. Sözcük hem kopma eylemini hem de kopup azınlık olarak yaşayan kimseler şeklinde ifade edebiliriz.

Dünyanın birçok ülkesine dağılan uluslararası toplumlar için diaspora kavramının ilk kullanımı MÖ 586 yılında “*Babil Sürgünü*” sonucu Yahudilerin Filistin’den çıkarılmasına dayanır (Durmaz, 2012: 54). Nitekim Kudüs’ün yıkılmasıyla sürgünde hayat süren Yahudilerin Avrupa, Kuzey Afrika ve Amerika’ya göçleri Yahudi diasporasının oluşmasına sebep olmuştur (Durmaz, 2012: 54).

Günümüz diaspora kelimesi ise, mevcut veya tarihsel kökünden sökülmiş olmanın politik veya ekonomik olarak motive ettiği gönüllü göçmenleri, siyasi mültecileri, misafir işçileri, etnik azınlıkları, sürgün edilmişleri ve diğer dağılmış grupları içeren geniş bir göçmen nüfusu ve grubu için kullanılmaktadır (Remennick, 2007: 1152).

Diasporalar, ana yurtlarından ayrılmış fakat kimlikleri ve gündelik yaşam biçimleri açısından ana vatanlarına bağlı olarak yaşayan topluluklardır. “*Ulus devlet*” sınırlarını aşan, dünyanın farklı bölgelerinde yaşamlarını idame ettiren fakat ekonomik, siyasi, sosyal ağlarla ana vatanlarına bağlanan “*uluslararası topluluklara*” diaspora denilmektedir. Modern diasporalar doğdukları ülkeden ekonomik, asayiş problemleri gibi nedenlerle göç edip, ana ülkeleriyle uluslararası alanda ilişki kuran göçmen topluluklarına denilmektedir (Mutluer, 2006: 27). Özellikle 1980’lerden sonra, klasik anlamına karşılık yeni modern diaspora tanımı, diasporanın çevresini ve kavramını genişleterek daha fazla göç eden toplumu kapsar hâle gelmiştir. Modern anlamına göre göç eden toplumun ana yurttan travmatik ve zorunlu göç etmiş olmasına gerek olmayıp illa bir olumsuz göç ile ilinti kurulamaz. Küreselleşen dünyada teknolojik gelişmeler sonucu eğitim, sağlık, iş gibi sebeplerle göç etmiş tüm topluluklar modern diasporanın kapsamında yer edinmiştir (Kasasa, 2001: 29).

Yeni modern diaspora kavramında dışarıdan zorla bir göç ettirme durumu olmadığı için bu şekilde göç etmiş toplulukların küreselleşen dünyada teknolojik imkânlar sayesinde ana vatanları ile iletişim ve dayanışma içinde aidiyet hisleri canlı kalmakta olup fakat geri dönüş mitinden uzaklaşmış yaşadıkları ülkeye de kendilerini vatandaş olarak kabul edilmiş gruplar olarak görürler. Bu yüzden gelecekte tekrardan ana yurtlarına dönüşlerine dair bir mitsel durumdan ve umuttan bahsedilemez.

Tarihçiler, diasporaların ana vatandan kopmasını üç nedene bağlamıştır (Tören, 2014: 32- 33):

1- Bir vatanlarının/ulus devletlerinin olmaması (Filistin ve bir zamanlar İsrail)

2- Geçici bir iç çatışma baskı ve kaosun olması (Vietnamlılar, Yunanlılar, İrlandalılar, Suriyeliler gibi)

3- Ana vatanın imkânlarının yetersizliği ve vatandaşların daha iyi imkânlar elde etmek ve yaşam standartlarını yükseltmek istemesi (Hint, Lübnan diasporaları)

Tören, Safran'a atfen; diasporayı, *“Ana vatandan talihsiz istenmeyen bir sebeple ayrılmış, kendi ana vatanına karşı sadakatini korumuş, kimliğinin ve benliğinin de bilincinde olan toplumdur”* diyerek tanımlamıştır. Safran: *“Ana vatanına karşı sadakat, toplumsal bilinçte korunur, diaspora ana vatana bağlılığı ve geri dönüş fikriyle yaşar”* demektedir. Ona göre; *“Diaspora, her şeyden önce bir parçası olduğu halkını, tarihini, kültürünü, örf ve adetlerini tanımalı ve hatırlamalıdır. Bu tarihi, kültürü dışarıda yaşatmalı ve diasporanın var olması için vatandaşların ana vatan dışında yaşaması tek başına yetmemektedir.”* demiştir (Tören, 2014: 33).

Gakavian ise diasporayı *“transnationalism”* (ulusötesi) olarak tanımlar. Terimin manası diaspora ile ana vatan arasındaki sosyal, siyasi, kültürel bağın gelişimi ve çift kimlikliği ifade etmesidir (Gakavian, 1997: 43). Bununla birlikte ülkesinden kopuk yaşayan diasporadaki toplumlar, kendi kültürünü yaşatmakla birlikte bağlı buldukları ve yaşadıkları toplumun kültüründen etkilenen bu diasporalar farklı bir üst kimlik geliştirerek ana vatanın dışarıdaki kolu olması sebebiyle de ulusötesi bir anlam içerir (Ersoy, 2008: 13- 14).

Başlangıçta Yahudilerin, Ermenilerin ve Yunanlıların dağılmasını tarif eden diaspora kavramı günümüzde mülteci, göçmen, misafir işçi, muhacir, etnik azınlık, yurtdışı topluluğu vb. anlamları da kapsayan daha geniş bir göç olayını ve kopuşu anlatmaktadır. Ayrıca diaspora kavramı, kimlik, etnik, ulus, göç, getto, azınlık, uluslararası vb. kavramlarla da yakın ilişki içerisindedir (Yaldız, 2014). Uluslararası sistemde her geçen gün göçmen sayısının artması diasporanın da önemini artmasına sebep olmaktadır.

Kısaca, sözlük anlamı kopuntu, kopma, dağılma anlamına gelen diaspora kelimesi etimolojik olarak Antik Yunan'a dayanır. Kendi devletinden, kavminden uzun bir süre farklı nedenlerle göç etmiş başka ulusların arasında yaşayan fakat ayrıldığı ulusunun kültürünü benimseyip koruyan, yaşatan, ana vatanıyla her türlü sosyal, ekonomik, siyasi-kültürel ilişkilerini devam ettiren ve bağını koparmayan aidiyet hissedilen ana vatanın bir parçası, kolu, uzantısı olan farklı ülkelerde yaşayan göçmenlerin oluşturduğu etnik azınlıklardır.

Özetlemek gerekirse; ilk anlamı doğrudan Yahudilerle ilişkilendirilmiş ise de tarihsel süreç içinde özellikle 19. yüzyıldan sonra sürgün, zoraki göç, baskı ve zulüm gibi sebeplerle farklı coğrafya ve bölgelerde yaşamak zorunda olan halklar, diaspora olarak değerlendirilmeye başlanmış ve kavramın anlamı genişlemeye başlamıştır. İlk olarak klasik anlamda yapılan bu tarz diaspora tanımları artık 20. yüzyılda gerçekleşen olaylar ve koşullar için yetersiz kalmıştır. Özellikle savaşlar, nüfus mübadeleleri, küreselleşme, devlet yapılanmaları, teknolojinin gelişimi gibi... Bu sebeple yeni koşullara uygun bir diaspora tanımının geliştirilmesi zorunluluk hâline gelmiş ve diasporanın tanımı ve kapsamı yeni gelişen olayları da içine alacak tarzda genişlemiş, çeşitlenmiştir.

Diaspora hakkında farklı bir görüşe göre ise, yıkılarak ve gerileyerek toprak kaybeden imparatorlukların bıraktıkları bölgelerde yeni milletlerin toplumların ve yeni diasporaların oluştuğu görülmektedir (Pal ve Chakraborty 2004: 47). Landau, Türk diasporası ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi ile ortaya çıkan daha sonra kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nden çeşitli sebeplerle farklı yerlere giden Türklerin oluşturduğu modern Türk diasporasını birlikte değerlendirir (Landau, 1981, 176–178). Bundan dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan, Kırım, Kafkas, Orta Asya ve Orta Doğu coğrafyalarından çekilmesi sonucu buralarda kalan Türk topluluklarının yeni Türkiye Devleti'nin diasporası olduğu düşünülebilir.

1.2.1. Diasporanın Özellikleri

Diaspora kavramına zaman içerisinde birçok yeni anlamlar yüklenmiş bu yüzden farklı dönemlerde farklı niteliklere sahip olmuştur. Birçok araştırmacı diasporanın üç temel özelliğinin olduğu konusunda mutabık kalmışlardır. Bunlardan birincisi, dağılan grupların gitmesi için en az iki yerin olması gerekliliğidir.

“*Diaspora*” kelimesi o yüzden ana yurttan tek bir noktaya değil farklı coğrafyalara dağılımı ifade eder. İkincisi, var olan ana vatan ya da var olmayan vatan ile diaspora arasındaki ilişki olma zorunluluğu ve bu zorunluluk onun gelişimini sağlar. Üçüncüsü ise diasporaların etnik kimliğinin bilincinde olmalarıdır. Bu kimlik bilinci farklı yerde bulunan aynı etnik kimlikteki toplulukları sadece ana vatanlarına değil birbirlerine de bağlar. Artık ana vatani olmayan veya ana vatanlarından uzakta bulunan diaspora topluluklarının bir arada kalma ve sağlam bir etnik kimliğe sahip olmaları, onların kültürel bağları olan bir birlik olarak hayatta kalmalarını sağlamıştır.

Diaspora çalışmaları alanında en önemli isimlerden biri kabul edilen William Safran, diaspora kavramının daha çok niteliği üzerinde durmaktadır. “*Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return*” isimli makalesinde, diasporanın “*ne olduğu*” değil “*nasil olduğu*” ile ilgilenip bir diaspora grubunun altı temel özelliğini vermiştir. Bunlar:

- Göç eden grupların en az farklı iki yere göç etmiş olmaları, tek bir yerde değil farklı merkezlere dağılmış olmaları,
- Ülkesinin yerini, kültürünü, tarihini ve kazanımlarını kapsayan ana yurtları hakkında kolektif bir görüşün diaspora üyelerindeki varlığı,
- Ev sahipliği yapan ülkenin onları hiçbir zaman ya da kısmen kabul etmeyeceklerine olan inançları,
- Koşullar ve imkânlar daha elverişli hâle geldiğinde ana yurtlarına dönme isteği,
- Diasporada bulunan toplumların ana yurtları için koruma, onun güvenliğini yapılandırma ve ana yurdunun başarısına kendilerini adanmış olmaları,
- Diasporadaki toplumların ortak tarih ve kültür etrafında ortak kader birliği oluşturup bu inançla güçlü bir etnik topluluk oluşturmaları gerekmektedir (Safran, 1999: 364-365).

Diaspora alanında yapılan önemli bir diğer çalışma olan 1997 tarihli “*Global Diasporas: an introduction*” eserin yazarı Robin Cohen, Safran’ın diasporalar konusundaki algısını eleştirmiştir. Safran’ın ana vatan olgusunun özellikle Yahudi diasporasının özelliklerinden ve deneyimlerinden fazlasıyla etkilendiğini

vurgulamakla beraber Cohen, hem Yahudi diasporasının özelliklerini içeren hem de artık daha geniş bir anlam kazanan diaspora teriminin kavramsal gelişimi ve çerçevesinin çizilmesi gerektiğini belirtmekte olup bu terimin varlığı ve kavramsal çerçevesi için dokuz özellik sıralamaktadır (Cohen, 1997: 180-187).

- Ana yurttan travmatik birtakım sıkıntılar sonucu iki ya da daha fazla bölgeye dağılmak,
- Ana yurttan iş, ticaret, eğitim vb. nedenlerden dolayı ayrılmak zorunda kalmak,
- Ana yurdun fiziki durumu, konumu, tarihi, kültürü ve başarıları da dahil olarak ana yurda ilişkin kolektif bir bilinç ve mitin olması,
- Ana yurdun idealize edilmesi, korunması, inşası, güvenliği, refah ve kalkınmasına yönelik kolektif taahhüt olması,
- Kolektif tasvip bulan topluluk üyelerinin ana yurda geri dönme istek ve arzusu olmalı,
- Ortak tarih ve gelecek düşüncesine dayanan ve uzun süre korunan güçlü bir ortak kültür ve etnik grup bilinci olmalı,
- Birlikte yaşanan toplumlarla sorunlu ilişki, adaptasyon problemi ve grubun kabul edilmeme ihtimali olmalı,
- Farklı ülkelerde yaşayan topluluk üyeleri ile dayanışma ve birlikte hareket etme arzusu içinde olmaları,
- İçinde yaşanan ülkenin olumlu bakışı ve hoşgörüsü sayesinde topluluk üyelerinin daha rahat bir yaşam sürme ihtimali taşımaları (Cohen, 1997: 180-187).

Cohen'in ifade ettiği düşünce, Safran'ı tamamen yanlışlamayıp onun eksiklerini tamamlama niyetindedir fakat Cohen iki temel diaspora anlayışını birleştirmeye çalışırken, bütün azınlık grupları diaspora olarak nitelendirmiştir.

Cohen'in ifade ettiği özellikler arasında bulunan iki kriter günümüz diaspora toplumlarının koşullarını ifade ve tahlil etme noktasında son derece önemlidir. Diaspora kavramını, ana yurttan travmatik birtakım sıkıntılar sonucu ayrılma olarak niteleyen yaklaşım yerine, diaspora toplumlarının ana yurttan eğitim, iş aramak, ticaret gibi sebeplerle de ayrılma olarak kabul edilebileceği günümüz küreselleşen dünyasının ekonomik, siyasal, küresel ve kültürel gerçekliğiyle daha çok örtüşmektedir. Cohen'in

ikinci önemli değerlendirmesi ise farklı ülkelerde bulunan soydaş toplulukların birlikte dayanışma içinde olma duygusunu vurgulamış olmasıdır.

Küreselleşen dünyada gelişen ulaşım, haberleşme ve iletişim ağları sayesinde diasporada bulunan toplulukların sadece ana yurtları ile değil farklı ülkelerde bulunan soydaşları ile de iletişim, etkileşim ve dayanışma içerisinde olması, günümüz dünyasında diasporaların önemli bir küresel aktör olmalarında önem arz etmektedir.

Cohen'in yukarıda ifade ettiği özelliklerine ek olarak diasporada bulunan toplulukların katıyen "*sadece milliyetçi*" olamayacakları da belirtilmektedir. Buna sebep olarak ise diasporada bulunan toplulukların yaşadıkları ülkenin kimliğinden etkilenmeleri ve özlerinde barındırdıkları ulusal kimliğe sahip olmaları diaspora toplumlarını iki kimlik arasında bırakmaktadır. Diaspora toplumları, fiziki olarak bir devlette yaşarlar fakat duygusal olarak ulus-devlet anlayışına karşın mekân ve zamanın ötesinde bir yerdedirler (Cohen, 1997: 135-136).

Bir başka yazar Sheffer, etno-ulusal diasporaların özelliklerini şöyle tanımlamaktadır:

- Zorunlu bir şekilde veya göç eden grupların kendi rızası ile olması,
- Göç eden grupların aynı etnik kökenden geldikleri konusunda aynı fikirde olmaları,
- Ana vatandan farklı bir veya daha fazla ülkede etnik azınlık olarak yaşamak durumunda kalmaları,
- Grup üyelerinin ana yurt ile ve farklı ülkede yaşayan soydaşları ile bağlarını, iletişimlerini sürdürmeleri,
- Grup üyelerinin kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik açıdan aktif olup hem ana yurt ile hem de diğer diaspora üyelerinin dayanışma içinde bulunmaları,
- Diasporada bulunan grupların, ev sahibi ülke ile ana vatan ve diğer uluslararası aktörler arasında birçok faaliyetinin yanı sıra kompleks ilişki ve devlet-ötesi (trans-state) bağlarla iletişim ağları kurarak önemli bir ulusötesi aktör haline gelmeleri gerekmektedir (Sheffer, 2003: 9–10).

Sheffer'in, Cohen'e göre bazı farklı kriterleri olsa da aynı bakış açısına sahiptir. Örneğin Cohen gibi gönüllü göçün diasporaların oluşumuna sebep olabileceğini savunmaktadır. Yine Cohen'in belirttiği diaspora üyelerinin farklı

lkelerdeki soydaşlarıyla dayanışma duygusunu, Sheffer daha da ileri götürmüştür. Diaspora yelerinin hem ana yurt hem de farklı ülkede yaşayan soydaşlarıyla iletişim hâlinde olduklarını, bu sebeple kültürel, siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan dayanışma ve etkileşim ağlarının devam ettiğini, yine bu topluluklar hem ana vatan hem ev sahibi ülkeyle hem de uluslararası aktörler arasında kompleks ilişkileri geliştirip, birçok ađ kurarak diaspora oluşumunun ulusötesi bir varlığa bürünmesi diasporanın son zamanların en değerli varlığı olduğunu göstermektedir.

Bu durumda diaspora toplumu yeleri; neden tek kimliklerini korumakla kalmayıp bu kimliği tanımlamak, bu kimliğe ait hissetmek, bu kimlik çatısı altında diaspora oluşturup örgütlenmek, harekete geçmek ve bu hareket sayesinde ana vatan ve diğer ülkelerde bulunan soydaş grup üyeleriyle bağlarını, etkileşimlerini ve dayanışma duygularını devam ettirirler? Sorusu önem kazanmaktadır.

Radhakrishnan'ın cevabına göre farklı etnik gruplar ana yurt, mekân, zaman açısından farklılık arz etse de esas itibarıyla diaspora toplumunu, diaspora kavramını anlayabilmek, bize sorunun cevabını verecektir. Diaspora oluşumunun varlığından söz edebilmek için geleceğe yönelik ortak etnik bilincin devam ediyor olmasına ek olarak diaspora toplulukları arasındaki yaşlı ve genç kuşak arasındaki iletişim ve farklı sorunların doğmasının farkında olunması gerekir. Ana vatanda doğan ve diğer ülkelere göç eden birinci kuşak ile ev sahibi olarak yaşanılan ülkede doğan ikinci kuşak arasındaki etkileşim ve iletişim problemlerinin olması muhtemeldir. Bu durumdan dolayı Radhakrishnan, kuşaklar arasındaki iletişim ve bağların kopmaması, bakış açılarında farklılık olmaması açısından diaspora bilincinin oluşması ve etnik kimliğe olan aidiyet hissinin oluşması gelişimin sağlanması için önem arz ettiğini, bu konuda "empati" yapılabilmesinin iki kuşak arasında önemli olabileceğini savunur (Radhakrishnan, 2007: 123).

Diasporanın oluşumunda sadece zorunlu glerin sebep olmaması, grup üyelerinin rızasının iş, sağlık, ekonomik, eğitim, evlilik gibi sebeplerden dolayı gönüllü gn de diasporanın oluşumunda kaynaklık edebileceği ve bu Őekil diğer ülke topraklarına giden soydaşlarıyla günümüz dünyasında ulaşım ve iletişim ağları sayesinde bağlarının ve dayanışmalarının devam ettirebiliyor olmaları, diasporanın dil, ırk, din, kültür gibi evrensel değerlerin gelişimi ve korunmasına yardımcı olması; bu

soruya güncel bir cevaptır ve kavramın hâlâ varlığını sürdürüyor olmasına da en büyük katkıyı sağlamaktadır.

1.2.2. Diaspora Türleri

Diasporanın geçmişine bakıldığında göç eden birçok grubun gerçek anlamda gönüllü mü yoksa zorla mı göç ettirildiğini anlamak ve ayırt etmek zordur. Fakat gelişen birçok trajik ve travmatik olaylar örneğin; savaş, soykırım, politik durumlar, salgın hastalıklar etnik ve dinsel hareketler gibi toplumu göçe zorlayan durumlar göçlerin nedenini açıklamak için yardımcı olmaktadır. Tarihe bakıldığında diasporanın klasik anlamına ilk maruz kalan ve zorla ana vatanından sürülen millet Yahudiler olarak bilinir. Gerçekten de Yahudi toplumu, öyle bir zoraki dağılım göstermiştir ki dünya genelinde 14 milyon Yahudi olmasına rağmen, İsrail’de yaşayan nüfus bunun ancak üçte biri oranındadır.

Bunun dışında yalnız zoraki göç ettirilen Yahudiler olmayıp Filistin halkının da yaklaşık 780.000 vatandaşı İsrail askerlerinin zoruyla sürgün edilmiş sonrasında ise yaklaşık 120.000 kişi de göçe maruz bırakılarak Filistinlilerin neredeyse tamamına yakını ana vatanlarından sürgün edilmiştir. Benzer şekilde Lübnanlıların da nüfusunun %25’ten fazlası, 1914 ve 1970 yıllarında yaşanan iç çatışma ve savaş gibi nedenlerle göçe maruz kalmıştır.

Bir başka göç nedeni ise salgın hastalıklar, açlık, doğal afetler gibi yaşantılar sonucu toplumlar ana yurtlarından göç etmek durumunda kalabilmektedirler. Örneğin İrlanda’da 1845–1851 yılları arasında baş gösteren kıtlık nedeniyle nüfusun yaklaşık %25’i ana vatanını terk etmek zorunda kalmıştır (Durmaz, 2012:54).

Diasporanın zoraki göçü anlamında; savaşlar, iç çatışmalar, siyasi, dini baskı ve doğal afetler hâricinde bireylerin ekonomik zorunlulardan dolayı da göç ettikleri görülmektedir. Bunlara örnek olarak iş kurmak, ticaret yapmak veya sömürü kurmak gibi tamamen ekonomik ve sosyal sorumluluklar gösterilebilir. Hindistan’da bulunan İngiliz kolonileri, Haitili inşaat işçilerinin Fransa’da çalışması bu bağlamda değerlendirilebilir. İşçi diasporası olarak adlandırılan bu grup üyelerinin çoğu ev sahibi ülke vatandaşlarının yapmak istemediği İngilizce 3D [kirli, tehlikeli ve zor (dirty, dangerous and difficult)] olarak tabir edilen işlerde zor şartlar altında çalıştırılmaktadır.

Sonuç olarak, diaspora tarihine bakıldığında göç eden her topluluğun ana vatandan ayrılma şekli farklılık arz etmektedir. Bergsten ve Choi'nin ifadesine göre diaspora alanında önemli çalışmaları bulunan Cohen, diasporaların göç etme şekline göre beş kategoriye ayırmıştır. Bu sınıflandırma; mağdur veya mülteci, imparatorluk veya sömürge, işçi ya da hizmetçi, ticaret ve postmodern şeklindedir. Cohen, zaman içerisinde bu grupların değişebileceğini belirtmektedir (Bergsten, 2003: 8–11).

1.2.2.1. İşçi Diasporası

İşçi veya hizmet diasporası olarak da bilinen bu diaspora şekli ülkelerinde yeterince iş imkânı bulamayan kişilerin ekonomik sebeplerden dolayı ana vatanlarını terk edip başka ülkelerde işçi veya hizmetli olarak iş aramak maksadıyla çalışanların oluşturduğu bir diaspora şeklidir. 19. yüzyıl şartlarında meydana gelen işçi göçleri bu diasporada etkili olmuştur. İşçilerin yaşadığı sorunlar, zorluklar ve kötü imkânlardan dolayı mağdur olan bu kişiler için mağdur diasporası da denilmesi yanlış bir ifade olmayacaktır. Bu diaspora için Hawaii'deki şeker kamışı tarlalarında zor şartlar altında çalışan Japon işçileri, Çinli işçilerin Amerika'daki demir yollarında çalışması, Almanya ağır sanayisinde çalışan Türk işçiler örnek olarak verilebilir.

1.2.2.2. Ticaret Diasporası

Venedikli, Çinli ve Lübnanlı tacirlere rastlanmakla birlikte uzun yıllar öncesine dayanan ticaret diasporası işçi diasporası ile karıştırılmaktadır. Fakat ticaret diasporası, kendi mallarını satmak için başka ülkeye yerleşen, ticaretle uğraşan tüccar kişilerin oluşturduğu bir sınıf olup grupların ticaret bağı ile birlik oluşturmaları bu diasporayı meydana getirmektedir.

1.2.2.3. Mağdur Diasporası

Mülteci diasporası olarak da bilinen bu diaspora şeklinde en önemli kriter, insanların baskıya maruz bırakılarak göçe zorlanması veya göç ettirilmesiyle ana vatanlarından ayrılan toplulukların oluşturduğu diaspora şeklidir. Yahudiler, bu diaspora için akla ilk gelen toplumdur ancak Yahudiler dışında; ana vatanlarından köle ticareti için koparılan Afrikalılar, 19. yüzyılın ortalarında kıtlık sebebiyle ana yurtlarını

terk etmek zorunda kalan İrlandalılar, İsrail askerlerinin bölgeye hâkim olması ve İsrail askerlerinin zulmünden sonra ana yurtlarını terk etmek zorunda kalan Filistinliler bu diaspora türüne örnek verilebilir.

1.2.2.4. Sömürge Diasporası

Avrupa'nın güçlü devletleri daha fazla büyüme ve koloni imparatorluğu kurmak için bazı halkları sömürgeleştirmişlerdir. Koloni halkları içinde bulunan devletlerde yine kendi vatandaşları için sömürge diasporası oluşmuştur. Britanya, Almanya, Portekiz, Eski Yunan, Hollanda gibi ülkeler dünyanın birçok yerinde sömürge diasporalarına sahip olmuşlardır. Zaman içinde bazı insanların ana vatanlarına dönmesi ile bu ülkeler diaspora özelliklerini kaybetmişlerdir. Örnek olarak Amerika'nın Hawaii'yi ilhak etmesi, topraklarına katması sonucu o bölgede yaşayan birçok Japon ana yurtlarına dönmüş ve diaspora özelliklerini yitirmişlerdir.

1.2.2.5. Postmodern (Kültürel) Diaspora

Diaspora tanımında değinildiği üzere bir topluluğun diaspora olarak adlandırılması için üyelerinin ana vatanlarında ve farklı yerlerde bulunan soydaşları arasında iletişim ve kültürel bağlarının olması gerekmektedir. Bu nedenle aslında birçok diaspora günümüzde kültürel bir diasporadır. Birbirleriyle herhangi bir bağ bulunmadan ana yurttan ayrılan ve aynı coğrafyaya göç eden ortak dile, dine, ırka, etnik kimliğe sahip bu insanlar bir kültüre ait olmanın hissiyatı ile kendilerini daha güçlü hissederler. Buna başka ülkelerde kurulan Türk mahalleleri örnek gösterilebilir. Diaspora üyeleri siyasal, ideolojik, sosyal anlamda farklı düşünce ve görüşe sahip olsalar da kültürel, etnik aidiyet ve ana vatana bağlılık konusunda çoğu zaman aynı hisleri paylaşarak diaspora çatısı altında birleşirler.

Günümüz dünyasında hâlâ politik, sosyal, ekonomik, kültürel alanlarda gelişen olaylar ve durumlar karşısında diasporaların uluslararası aktörler gibi süreçleri etkileyen bir role sahip olduğu gerçeği bilinmektedir. Diaspora bu anlamda günümüz toplumlarının kültürel yapılarına önemli katkılar sunarak onların globalleşmesine (glocalization) ortam hazırlar. Giyim kültüründen yemek kültürüne, farklı kültürleri

içinde barındıran çok kültürlü toplum yapısından devletlere, uluslararası ilişkilere kadar siyasal ve sosyal birçok alanda aktif rol oynamaktadır.

1.2.3. Diaspora Kavramı Yaklaşımları

Diasporanın bugünkü kullanımı, toprağa serpilmiş tohumların kendi özünden izler taşıyarak yeşermesi ve ürün vermesiyle eş değerdir. Nasıl ki bitki ve tohum üzerinden örnek verdiğimiz bu durum tohumun yeşermesi, hayata tutunması ile sonuçlanıyorsa aksi durumlarda diasporalar dağıldıkları coğrafyalarda kimlikleri ve özyapılarını kaybedip asimile de olabilirler. Fakat günümüzde teknolojik gelişmelerin de etkisiyle -iletişim ve ulaşım gibi- uzakları yakın eden küreselleşen dünyanın nimetleri sayesinde diasporalar asimile olmaya karşı direnç göstermektedir. Bu durum, diasporaların farklı kültür havzalarında kültürlerini ve kimliklerini yaşatmaya devam etmelerini sağlamakta, ülkeleriyle olan bağlarını güçlü tutmaktadır.

Zamanla diaspora kavramının değişmesi, gelişmesi ve genişlemesi sonucu diaspora kavramına olan yaklaşımlar da bu gelişme ve değişimden nasibini almıştır.

Diaspora kavramı ile ilgili genel olarak iki temel yaklaşım söz konusudur. Bu yaklaşımların ilki, Robin Cohen, William Safran, James Clifford gibi bu alanda çalışmaları bulunan araştırmacıların olduğu eski(klasik) veya geleneksel diaspora yaklaşımıdır. Geleneksel eski(klasik) tip diaspora anlayışı özellikle 1980'li yıllarda başlayan teknolojik gelişmeler ve temellerin atılmasının ardından 2000'li yıllar itibarıyla artık milenyum çağına giren küreselleşen dünyada yaşanan değişim ve gelişmeler diaspora yaklaşımlarına da yeni bir bakış açısı kazandırmıştır (Özocak, 2014: 2-3). Bu gelişmeler akabinde yaşanan göçlerin çeşitlenmesiyle birlikte diaspora kavramı yaklaşımlarının da zenginleşmesine sebep olmuştur. Teknolojik gelişmeler, ulaşım ve haberleşme imkânlarının gelişimi diaspora topluluklarının birbiriyle ve ana vatanla bağlarını güçlendirmiştir. Bu durum ikinci bir yaklaşım olarak modern (yeni) diaspora bakış açısını oluşturmuş, ulusötesi ve küreselleşme ile ilişkilendirilmiştir.

Michele Reis, modern (yeni) diaspora süreciyle ilgili aşağıdaki durumları ifade etmiştir: Klasik diaspora, anlamı itibarıyla daha çok Yahudilerin, Afrikalıların, Filistinlilerin ve Ermenilerin durumunda olduğu gibi sürgün edilmeleriyle ilişkilendirilmiştir. Ana yurttan kesin bir kopuş, ayrılma ve deniz aşırı alanlara yayılma durumları bu diasporanın ne kesin bir kopuşu ne de çağdaş diasporaya ilişkin daimî

olarak diasporik grubun kökünden söküldüğü anlamına gelmektedir. Modern diaspora, geniş çapta diasporik toplulukları kapsadığı gibi bunların dağılımlarının nedenleri arasında bulunan özellikle küreselleşme ve teknolojik gelişime bağlı olarak klasik dönem nedenlerinden farklılık arz etmektedir (Reis, 2004: 46).

Yukarıda bilgileri ve tanımlamaları yapılan genel olarak iki temel yaklaşım bulunmaktadır, ilki klasik (eski, geleneksel) yaklaşım, ikincisi ise modern yaklaşımdır.

1.2.3.1. Geleneksel (Klasik) Diaspora Yaklaşımı

Klasik diaspora, geleneksel bir anlayış olarak içinde bulunan göçün travmatik zorunlu olması, dağılan diasporalar ile ev sahibi ülke arasında keskin kültürel ve kimliksel sınırların olduğu ve zihinlerde ana vatana geri dönüş mitini barındıran dinamik bir modeldir. Burada önemli olan diasporaların kültürel kimliklerinin içine yerleştiği toplumdan farklı olarak özlerini devam ettirmesidir. Ayhan Kaya, klasik diasporanın en temel özelliğinin 'öteki' olma ekseninde açıklar, ona göre keskin bir şekilde kültürel sınırların çizilmiş olması gerekmektedir (Kaya, 2000: 61).

Klasik diasporalarda topluluklar farklı yerlere dağılmış olsa bile birbirleri arasında homojenliğin, paralelliğin, bağlılığın, bağların ve koordinasyonun varlığı esastır. Diasporik toplulukların "*saflik*" ve "*aynılık*" taşıdığı da öngörülmekle birlikte yeni dönem diasporalarda bu durumdan bahsedilemez. Homojenliğin aksine yeni diasporalarda heterojen ve çoklu kimliğe hatta ana vatanlarına bağlı olmalarına rağmen birbirlerinden farklı bir durum arz etme ihtimali de vardır (Ersoy, 2008: 14). Küreselleşme ile gelişen teknolojik imkânlar, ulaşım olanaklarının ve iletişimin kolaylaşmasıyla diasporik topluluklar daha kolay bir şekilde ana vatanlarına dair aidiyet duygusu geliştirirler.

Bir diaspora ister klasik ister modern yaklaşımla tanımlansın, homojen ve eş güdümlü bir yapı arz etmez. Çünkü her diasporanın kendince ayrı bir dinamik yapısı bulunmakta dinamikler sayesinde farklı kültürel kimlik alanları ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden her göç eden topluluğun kendi göç deneyim ve yapısını iyi irdelemek buna göre değerlendirmek gerekmektedir (Rutherford, 1998: 158).

Klasik diaspora, zorunlu göç sonucu oluşan topluluklar için kullanılmaktadır. Bu topluluklar ana vatanına sıkı sıkıya bağlı, imkânı olduğunda geri dönmeyi

planlayan, göç ettikleri ülkede birçok sıkıntı yaşayan, etnik ve kültürel kimliğine aidiyet hisseden, özü kaybetmemiş asimile olmamış topluluklardır. Yahudi diasporası geleneksel diasporanın bilinen ilk örneği olup Orta Doğu, ABD ve Fransa'ya göç eden Ermeniler, Britanya'dan göç ettirilen İrlandalılar, İsrail Devleti'nin kurulması sonucu göçe zorlanan Filistinliler de birer klasik diaspora örneği teşkil etmektedir.

1.2.3.2. Modern Diaspora Yaklaşımı

Küreselleşmenin etkisiyle 21. yüzyılda oluşan diasporadır. Klasik diasporada olduğu gibi zorunlu, trajik bir göçün olmadığı topluluklar kendi istekleriyle çalışmak, eğitim, akraba ziyareti vb. sebeplerle de göç edebilmektedir. Zorunlu bir göç olmadığı için bu şekilde göç eden toplulukların vatanlarına dönme gibi de zorunlu bir istekleri bulunmayıp buldukları ülkenin vatandaşlığını kabul etmiş çoklu kimlik sahibidirler (Kırbaç, 2012: 41–42).

Modern diaspora, klasik diasporanın aksine diasporanın çerçevesini, alanını, özelliklerini, nedenlerini küreselleşmeye ilişkin olarak genişleterek daha fazla toplumu kapsar hâle gelmiştir. Örnek olarak Sovyetler Birliğinin dağılması sonucu Avrasya'da kurulan pek çok devlet, Amerika ve Batı Avrupa'ya verdiği göç sonucu ABD'de bulunan toplulukları için diaspora etiketini kullanmaktadırlar. Bu diaspora örneğinde ABD'de bulunan halkın zorla göç ettiği fikri düşünülmediği gibi o bölgede yaşayan halkın ana vatana bir bağlılık ve geri dönüş mitinden veya umudundan da bahsedilemez.

Kaya (2000), modern diasporik toplumlar için geri dönüş mitinden uzaklaşmış, böyle bir umutlarının da olmadığını ve artık yeni toprakları kendilerine yeni vatan edinmiş toplumsal gruplar olduğunu dile getirmektedir (Kaya, 2000: 62).

Modern diasporalarda bulunan bireyler, ev sahibi ülkelerde birey olarak hareket edip buldukları ülkeye katılım sağlamak ve ülkede tutunabilmek için belli bir mücadele içindedirler. Bu konumlarını ve bağlarını insan hakları gibi evrensel normlar üzerinden gerçekleştirerek hareket ederler. Bu hareket diaspora üyelerinin ulusaşırı bir yayılım gösterip kültürel melezleşmeye doğru evrildiklerini göstermektedir (Faist, 2010: 13). Bu görüşten çıkan anlam, diasporanın yeni anlamında küreselleşmenin artık iyice netleşmesi ve genişlemesine paralel olarak ulus

devlet anlayışının zayıflamasına sebep olması ve bu kavramın genişlemesiyle her türlü göçü de içinde barındırır bir hâl almasıdır.

Ulusoy'un, yeni diaspora tanımının kazandığı anlam ve gelişim noktasında ifadeleri önemlidir. *“Diaspora kavramının semantik alanı; göçmen, gurbetçi, mülteci, misafir işçi, sürgün, deniz aşırı topluluk ve etnik cemaat terimleriyle paylaşılmaya başlandı ve diasporalar ulusaşırı alanların örnek toplulukları hâline gelmiştir.”* (Ulusoy, 2015: 60-61). demıştır. Burada izahı yapılan ulusa dayalı olanlar gibi eski diasporalar yeniden şekillendirilirken yenilerinin ise sınır aşan bilgi, fikir, imajlar ve müzik kadar insanlar, para ve kültür ürünlerinin de hızlandırılmış mobilizasyonu tarafından yeniden oluşturulduğudur. Eski anlayışta zoraki göçlerden ziyade küreselleşen dünyada artık bazı değerler ve görüşlerle göçe sebep olan olayların değiştiğini ve günümüzde yeni düşüncelerle birlikte diasporaların kendi alanlarının dışında ulusaşırı bir yapı, durum ve bağ arz etmeye başlamıştır

Günümüzün gelişen imkânları, toplumların ve bireylerin kendi kaderini tayin etme noktasında birçok olanak sunmaktadır. Gelişen teknolojik imkânlar, ulaşım, iletişim ve internet ağlarının dünyanın diğer tarafındaki insanları bağlaması ve artık bireysel çaba sayesinde insanların daha iyi imkânlar için göç etmelerine olanak sağlamaktadır. Bu algı, yeni hayatlar kurma işlemi, eski diaspora tanımındaki geri dönüş hayali ve vatana bağlılık noktasında fiziksel bağın dışında soyut bir evreyi belirtmekte olup diasporalar için vatana özlemi olsa da artık geri dönüş olgusu olmayan bir evreye girmiştir denilebilir.

Bu konuda başka bir görüş sahibi olan kişi Michelle Reis'in belirttiği gibi küreselleşme ile modern yaklaşımlar için kriz veya travmatik bir durum sonucunda vatandan zorunlu kopuşun olmasına gerek yoktur. Küreselleşme süreci; iş fırsatları, kolaylaşan iş takipleri, emekli göçleri, eğitim fırsatları, her türlü yurt dışı seyahatleri, insanlar ve kurumlar arasındaki etkileşimi artırarak modern diasporaların evrilmesine, modern anlamını kazanmasına yardımcı olmuştur (Reis, 2004: 47). Küreselleşmenin artık kaçınılmaz oluşu bugünün diaspora topluluklarının yoğun bir politik ve kültürel çatışmanın dışında küreselleşmenin sağladığı ve tetiklediği imkânlara bağlı olarak da şekillendiğini göstermektedir. Bu yüzden artık günümüz diasporaları her alanda, hızlı bir şekilde gelişim gösteren bir yapı olarak hem siyasi hem toplumsal hem de kültürel görünürlük kazanmaktadır.

Bir başka ifadeyle, ana vatan önceden göç eden toplulukların ayrıldığı bir mekânı, toprağı ifade ederken günümüzde artık bir coğrafi alandan çok diasporik toplulukların farklı anlamlar ve bakış açıları kazandırdığı bir durum hâline gelmiştir. Ana vatanların coğrafi gerçek olmanın dışında kültürel ve politik etkenlere bağlı gelişim ve değişim gösteren uzamsal temsiller olduğu, artık diasporik gruplar için birer 'kültürel coğrafyalar' olduğu ifade edilebilir.

Ataman'ın ifade ettiği modern diasporalar, kan bağıyla belirlenen istikrarlı oluşumlar olmayıp dağınık topluluklar, nüfuslar veya memleketler boyunca hayalî ve gerçek bağlarını devam ettiren, herhangi bir merkezi olmayan kültürel oluşumlardır. Diasporanın yeni anlamı, onu, gönüllülük, bilinç ve organizasyon ekseninde kazandığı önemle daha çok siyasi ve menfi bir alana çekmiştir. Bu yüzden diasporanın günümüz hâkim unsurlarının bilinçli ya da bilinçsiz, belli bir düzen içerisinde, sistemli veyahut kendiliğinden gelişen bir durumda uyguladıkları ötekileştirme, uzaklaştırma ve asimilasyonun var olduğunun bir kanıtı ve yanıtı niteliğindedir. Diasporik toplumlar ev sahibi ülkede kalıcı olmak, kök salmak, yaşadığı ülkenin yaşantısına entegre olmak amacındadır fakat bu entegrasyon, asimilasyona karşı bir direnme şeklinde gerçekleşmektedir (Ataman, 2012: 53). Bu yüzden diaspora içinde bir araya gelen topluluklar bir bağ bir yapı kurarak sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi bir mücadele örneği sergilemektedir. Zaman içinde asimile olmayan, direnen, dinamik bir yapı olan diasporik yapılar yaşadıkları ülkenin küresel anlamda uygarlaşmasına ve demokratikleşmesine katkı sağlayarak siyasi ve kültürel etkiler de sunmaktadır.

1.2.4. Diasporanın Önemi

Diasporaya bir ülkenin dışarıdaki kolu, bağlantısı, uzantısı anlamları yüklenirken diaspora ana ülke açısından da çok büyük öneme sahiptir. Bu uzantı ana vatandan izler taşır ve bir kopyası gibi yadsınamayacak bir gerçekliktedir. Geçmişten bugüne yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasi değişimler sonucu ortaya çıkan gelişmeler insanları bir yandan farklı coğrafi alanlara kişilerin rızası olmadan göçe zorlarken (siyasi belirsizlikler, iç çatışma, savaş, dinsel baskı, işsizlik) diğer yandan göç edenin kendi rızası ve daha iyi imkânlar için göçün teşvik edilmesi (ticaret, eğitim gibi) şeklinde gerçekleşmektedir. Toplulukların coğrafi mekân olarak yer değiştirmeleri neticesinde, ülkeden ülkeye hatta bölgeden bölgeye farklılık gösteren girişimcilik

faaliyetlerinin yanı sıra beşerî sermayelerini, zihinsel düşüncelerini, gelenek göreneklerini ve sosyal ağlarını da yanlarında götürdükleri görülmektedir.

Zihinlerde, hayallerde yaşayan, mekânsal olarak hayatımıza izler bırakan ana vatanın değerlerini ve kültürünü göç süresince yanımızda taşıyamadığımız için ana vatan ruhunu ev sahibi ülkeye taşıma gerekliliği doğmaktadır. Ana vatan ve mesken edinilen ülke arasındaki ağların birbirleri ile ilintili yapılarını da ortak hafıza ve bazı değerleri ile nesneleştirmek gereklidir. Bu şekilde diasporada yaşayan topluluklar, kimlik ekseninde biçimlenen varlıkları ve ana vatana aidiyet duygusu ile gelişip yeni kuşaklar arasında da aktarım yoluyla yaşayabilmektedir. Bununla birlikte fiziken uzak ve mental açılardan bağlı buldukları köklerinden ayrı hissetmeyen asimile olmamış bireyler ve topluluklar, diaspora çatısı altında diğerleri ile buluşup kendilerine yaşam alanı oluşturarak ve birleşme sağlamış olacaktırlar. Böyle bir gayenin başarıya ulaşabilmesi; asimile olmadan farklı coğrafyalarda yaşayıp diaspora çatısı altında yaşamayı sürdürme, bağların, aidiyetin ve iletişimin sürmesi, belli değerlerin varlığı, soyutlaştırılan kökene ait mitlerin ve hafızanın canlı tutulması, sembolleştirilmesi, seremonileştirilmesi ve gelenekselleştirilmesi sayesinde olacaktır (Ulusoy, 2015: 60).

Son yıllarda diaspora dinamikleri yaygın bir kavram hâline gelmiştir. Küreselleşmenin devamında sanayileşme, teknolojinin gelişimi, ulaşımın ve iletişimin artmasıyla diaspora da önem arz eden bir durum kazanmıştır. İlk diasporik topluluklar, göç ettikleri bölgelerdeki yaşamlarını idame ettirdikten sonra fazla kazançlarını ülkelerine yollayıp ev, arsa alıp ya da iş kurup ülkelerinde yatırım yaparak ana vatanlarının kalkınmalarına destek oluyorlardı. Yaptıkları bu yatırımlar sayesinde daha sonra ev sahibi ülke ile ana vatanları arasında ekonomik ve ticari bağları geliştirmeye başlamışlardır. Ekonomik anlamda, bu tanıma en uygun, en başarılı ticari bağı en güçlü olan diaspora Yahudi diasporasıdır. Diasporanın önemini kültürel ekonomik ve politik yönlerden ayrı ayrı açıklarsak daha verimli olacaktır (Arslan, 2017: 11-12).

1.2.4.1. Ekonomik Boyutu

Diasporaların ekonomik açıdan belli başlı hedefleri bulunmaktadır. Bunlar; ana ülkenin ekonomik anlamda kalkınması ve refahı için katkıda bulunmak, bu katkı için ana vatana yatırımlar sağlamak, ana ülke ile ev sahibi ülke arasında ekonomik

ilişkileri geliştirmek yine ana ülke ile ev sahibi ülke arasında bulunan gümrük tarifeleri gibi sınırların kaldırılması ve bunun için lobi faaliyetleri yürütmektir.

Diaspora toplulukları ülkelerinden zorunlu ya da kendi istekleriyle göç ettikleri için her koşulda çalışmak zorunda olmalarından dolayı ev sahibi ülkenin ekonomik kalkınmasına da katkı sağlamaktadırlar. Göç ettikleri ülkelerde kazanılan paraların çoğunu ailelerine yollayarak aileleri vasıtasıyla ya da belli bir zaman sonra kendileri ülkeye dönüş yaptığında ev, arsa alarak ya da iş kurarak ana vatanlarına ekonomik anlamda katkı sağlamaktadırlar. Örneğin Türkiye'ye 1973 yılında 1 milyar dolar, 1988 yılında yaklaşık 3 milyar dolar işçi döviz girişi olmuştur. (Şen vd., 1991: 22). Bu transferler, ülke ekonomisine sıcak para akışı açısından olumlu bir gelişme sağlamıştır. Bu şekilde Türk diasporaları makro anlamda Türkiye ekonomisine, mikro anlamda da aile ekonomisine katkı sağlamıştır.

Diasporaların bir başka fonksiyonu, ticari ve endüstriyel ortaklık sonucu yatırımları teşvik ederek ana ülke ile ev sahibi ülke arasında bir nevi köprü vazifesi görmektir. Bu duruma örnek olarak Yahudi, İrlanda, Japon, Kore, Hindistan ve Çin diasporaları verilebilir. Bu diasporalar sayesinde ana ülkeler, ekonomik açıdan gelişim sağlamışlardır. Günümüz küreselleşmesi sayesinde birçok şirketin artık uluslararası işler yapması bu özelliğe sahip diasporaları daha da fonksiyonlu ve önemli hâle getirecektir.

Birçok diasporaya nazaran özellikle Yahudi diasporası ekonomik organizasyonlarda başarılı örnek sergilemektedir. ABD'de 1980'li yılların sonlarında 'The United Jewish Appeal' (UJA) adıyla kurulan diaspora, İsrail'e 500 milyon dolar yollamıştır. Bu nakdî kaynak yıllarca devam etmiş ve 1990'ların başında 250 milyon doları bulmuş fakat diğer ülkelerde de organize olmuş olan diaspora kuruluşları İsrail'e yılda 300 milyon dolar transfer sağlamıştır (Hear, 1998: 188).

Diasporaların 2010 yılında gelişmekte olan ana ülkelerine yaptıkları toplam yatırım 400 milyar dolar değerindedir. Bu değere bakıldığında diaspora yatırımlarının orta gelir seviyesinde bulunan ülkeler nazarında GSMH'lerinin %2,3'ü düşük gelirli olan ülkelerin ise GSMH'lerinin %9'u olduğu görülmektedir (Durmaz, 2012: 50).

Diasporaların ekonomik açıdan faydalarına bakıldığında çok önemli olduğu görülmektedir. İşçi dövizleri, diasporaların ana vatana sağladığı dış kaynak açısından elzemdir fakat bu tek başına ülkenin kalkınıp refaha erişmesinde yeterli olmamaktadır.

Bunun yanında diasporadaki toplulukların ve ana ülkeye göç etmiş gruplar ile birlikte iki ülke arasındaki ekonomik açıdan köprü vazifesi görmesi önemlidir. Diasporaların kendi ülkelerine her türlü yatırımlar sağlaması ana ülkenin portföy yatırımlarına veya doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını da desteklemesi elzemdir. Bu bakımdan diaspora topluluklarının ev sahibi ülkede, ana ülke nazarında çeşitli reklam ve lobi faaliyetleri neticesinde yatırımlar için uygun ortam ve her türlü siyasi ekonomik bağları güçlendirmesi gerekmektedir.

Diasporaların ekonomik amaçları politik kararlar üzerinde de etkili olabilmektedir. Bu doğrultuda diasporalar, ev sahibi ülkenin karar alıcıları üzerinde etki kurmaya ana vatanlarının ekonomik çıkarlarına uygun politika kararları almalarını sağlamaya çalışmaktadırlar. ABD’de bulunan Meksika diasporası bu doğrultuda güzel bir örnek teşkil etmektedir. Oluşturdukları güçlü bir lobi sayesinde ülkelerine uygulanan ekonomik ambargo ve ana ülkeye olan ithalat-ihracat kotalarını kaldırtmayı başarak iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirmişlerdir. Ayrıca yine ABD’de bulunan Yahudi örgütleri Güney Afrika’daki oluşumlarına destek sağlamak için ABD’nin ekonomik boykotunu geri çekmesi yönünde lobi faaliyetlerinde bulunmuşlardır (Sheffer, 2003: 176).

Diasporaların ve göç eden toplulukların ev sahibi ülkeye genel bir olumsuzlukları olduğu algısı mevcuttur. Fakat bu olumsuz algının dışında faydaları da bulunmaktadır. Buna en iyi örnek, Suriye Savaşı’nın patlak vermesi sonucu 2011 yılından itibaren ülkemize göç eden Suriyeli göçmen ve sığınmacılardır. Türkiye’nin uygulamış olduğu açık kapı ekonomik politikası neticesinde girişimcilik faaliyetleri icra ederek sayıları her geçen gün artan çeşitli işletmeler kurmuşlardır. Nitekim 2016 yılındaki yabancı sermaye bazlı yatırımlara bakıldığında anonim şirketler açısından Alman girişimcilerden sonra Suriyeli girişimciler gelmektedir. Fakat limited şirket açısından 1711 sayısı ile Suriyeli göçmen girişimciler ilk sırayı almaktadır. (Kayalar ve Yıldız, 2017: 60- 61). Bu durum göçmen ve diaspora girişimciliğinin ekonomik açıdan ülke yatırımları ve gelişimi yönünden ülkemizde de artan oranda önemli olduğunu göstermektedir. Özellikle Türkiye’de bulunan Suriyeli girişimcilerin ticaret ve ekonomik açıdan bağlantı kuracağı bir başka ülke, bildikleri Suriye olacaktır. Bu örnekte bize gelen göçmenler ile ana ülkede kalan gruplar arasındaki ekonomik bağların ne derece artıp gelişeceğini göstermektedir. Ekonomik kalkınma ve gelişim açısından yabancı yatırımların önemi, yapılacak akademik çalışmaların artması, ev

sahibi ülke tarafından göçmen diasporalarının bu gibi potansiyellerinin ekonomiye kazandırılması, girişimciliğin önündeki engellerin kaldırılması ve göçmenlerin yatırımları için teşvik imkânı verilmesi konusunda gerekli düzenleme ve olanakların geliştirilmesi yabancı yatırımların artmasına katkı sağlayacaktır.

1.2.4.2. Politik Boyutu

Diasporaların politik boyutuna bakıldığında yine dikkat çeken topluluk Yahudi diasporasıdır. Yahudiler göç etmek zorunda bırakılmalarından dolayı sonraki yıllarda yaşadıkları tarihsel olaylar, Yahudilerin yaşadığı ülkedeki siyasi gelişmeleri de etkilemiştir. Diasporanın politik açıdan önemine bir başka örnek vermek gerekirse, Almanya’da bulunan Türkler, vatandaşlık elde etmeden seçme ve seçilme hakkına sahip olamadıklarından dolayı medya, ticaret, siyaset ve ekonomik faaliyetlerde rol almada sıkıntı yaşadıkları bilinmektedir (Lyons ve Mandaville, 2010). Günümüzde bu hakkın elde edilmesiyle beraber Almanya’da bulunan Türkler birçok alanda faaliyet göstermekte ve bu da iki ülke arasında birçok alanda -ekonomik, siyasi, kültürel ve ticari- bağ kurmaktadır. Türkiye’nin dış ticaret hacminde en fazla paya sahip ülkenin Almanya olduğuna dikkat edilirse bunun da bir tesadüf olmadığı görülecektir.

Siyasi olarak göç ettikleri ülkelerde lobicilik faaliyetleri güderek politikayı etkileme imkânı bulunan diasporalar, ev sahibi ülkelerdeki politik kararları ana ülkeleri lehine etkileyen ayrıca ana vatandaki politik gelişmeleri de etkileme gücüne sahip olabilmektedir. Örnek olarak, Yahudi diasporası özellikle Amerika’da birçok kararı etkileyebilecek güce sahiptir.

1.2.4.3. Kültürel Boyutu

Kültür, diaspora topluluklarını etkileyen ve bağlarını güçlü kılan en önemli unsurdur. Kültür sayesinde topluluklar arasında farklılıklar oluşur. Diaspora kavramının yaygınlaşması, çerçevesinin gelişmesi kültürün, diaspora kavramı üzerindeki rolü sayesinde olduğu önemli bir gerçektir. Örneğin; Almanya’da Türk nüfusu oldukça fazladır, Türkler ilk yıllarda dil, din, vb. kültürel değerlerin farklılıklarından dolayı yabancılaşmış ve zorluk yaşamışlardır.

Göç kavramı, sosyal bir olgu, toplumsal bir olay olarak değerlendirildiğinden diaspora toplumları için kültürel yapı önemli bir durum arz etmektedir. Diasporanın

kültürel boyutuna örnek verecek olursak; 1970’li yıllarda Alman hükümeti, Türklerin geri döneceklerine olan inancından dolayı ana vatanları ile göç eden gruplar arasındaki bağları güçlü tutmak için ulusal sınıflar oluşturmuş ve bu sınıflar sayesinde kültürel değerleri canlı tutmaya çalışmıştır. Fakat bu uygulamadan 1980’li yıllardan sonra Türklerin artık dönmeyeceği anlaşılınca vazgeçilmiş ve böylece Türkler normal Alman vatandaşlarıyla beraber eğitim almaya başlamışlardır. Uygulamadan olumlu sonuçlar alınsa da Türklerin, Türkçe öğrenmedeki sorunları giderilememiştir. Türkiye’den getirilen öğretmenlerin ev sahibi ülkenin dilini bilmediklerinden bu da çözüm olmayınca Türkçe dersleri kaldırılmıştır. Almanya’daki Türklerin yaşadığı en önemli sorunlardan biri eğitimidir. Sağlam bir eğitim alamayan gruplar hem dil açısından hem de kültürel gelişimleri yönünden eksik kalmaktadırlar. Birçok genç ve yetişkin kişiler sağlam bir eğitim alamadıkları, dil eğitimlerinin de eksik olmasından kaynaklı olarak iş hayatında da başarılı olamamaktadırlar (Arslan, 2017: 13-14).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BULUNAN GÖÇMENLER (DİASPORALAR)

Biz çalışmamızda diasporaya etnik açıdan değil, coğrafi açıdan yaklaştık, bunun nedeni olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün, Balkan ülkeleriyle yaptığı mübadele anlaşmalarında olaya etnik değil dinsel bir hüviyet vermiş olmasını söyleyebiliriz. XIX. yüzyıl Anadolu Türkiyesi için birçok travmanın, badirelerin atlatıldığı dönem olmuştur. Dağılan Osmanlı Devleti çekildiği Ortadoğu, Balkanlar, Kırım, Kafkas, İran, Irak ve Suriye topraklarından Türk ve Müslüman unsurları Anadolu'ya yerleştirmek zorunda kalmıştır. Bugünkü Anadolu Türkiyesi'nde nüfusun önemli bir kısmı bu göçler ile gelen unsurlardan oluşmaktadır. Bunların ayrı ayrı ele alınıp incelenmesi gelecekte ülkemiz açısından oldukça yararlı olacaktır.

Türklerin göçü, sadece ekonomik sebeplerle Cumhuriyet Türkiyesi zamanında gerçekleşmemiş olup tarihsel süreç içerisindeki dağılıma bakıldığında göçebe yaşamla birlikte çok eskilere dayanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti köklü bir ülke olduğundan tarihe damgasını vuran ve üç kıtaya hükmetmiş bir devletin ardından kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile sadece Türkiye Cumhuriyeti kurulmamış, başka ülkeler de ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde yaşayan Müslüman Türkler, devlet yıkıldıktan sonra farklı kıtalarda ve başka devletlerin egemenliğinde kalmışlardır. Bunun hâricinde Osmanlı Devleti tarihteki tek Türk devleti değildir. Osmanlı Devleti ile herhangi bir bağı bulunmayan Türk devletleri de bulunmaktadır. Bu devletler ortak bir paydada; etnik, kimlik, kültür, inanç ve benlik havuzunda Türk Diasporasını inşa etmektedir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafya; birçok yönden dünyanın merkezi olması, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapması ve göç yolları üzerinde bulunmasıyla göçle gelen bir medeniyet inşa etmesi açısından birçok devletin ve imparatorluğun sahip olmak istediği bir durum arz etmektedir. Ayrıca Türkiye coğrafyasının Avrupa, Asya ve Ortadoğu gibi dinamiği olan bir alanda, göç yolları

üzerinde bulunması açısından da hem içeriden dışarıya giden hem de dışarıdan içeriye farklı coğrafyalardan gelen insanların ikamet ettiği, misafir edildiği, transit geçişlerin yaşandığı ev sahibi ülke konumundadır.

Anadolu coğrafyasına doğru yaşanan göçün resmedilmesi açısından 1844 yılındaki nüfus istatistiğine bakıldığında demografik yapıyı görebiliriz. Kafkasya ve Balkanlar ölçeğinde kitlesel bir göçün yaşanmadığı zamanda yapılmış olan bu istatistiğe göre Rumeli topraklarında Batı Trakya, Bulgaristan, Ege Adaları, Arnavutluk, Bosna Hersek ve Özerk Sırbistan, Ortadoğu coğrafyasında bulunan Suriye, Arabistan, Irak, Mısır, Libya Tunus, Arabistan gibi devletlerin de bulunduğu bu coğrafyalarda yaşayan nüfus da dâhil 1844 tarihinde Osmanlı Devleti'nin nüfusu 35.350.000 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu nüfus içerisinde yaşayan Müslüman nüfus 21.000.000, gayrimüslim nüfusu ise 14.350.000 kişi olarak sayılmıştır. Bu verilere göre Anadolu coğrafyasındaki Müslüman nüfus ise 11.805.000 kişi olarak belirlenmiştir (Bice, 1991: 56).

Tarih olarak 1908 yılına bakıldığında ise Manastır, Kosova, İşkodra, Yanya, Selanik, Rodos, Üsküp gibi Rumeli topraklarını elinde bulduran, doğuda ise Halep, Lübnan, Beyrut, Şam, Kerkük, Musul, Bağdat, Basra, Kudüs, Yemen, Hicaz, Trablusgarp, Bingazi, Libya gibi Müslüman bölgelere hâkim durumda olan Osmanlı Devleti bu tarihte bile hâlâ imparatorluk olarak kabul edilmiştir. Özellikle Anadolu coğrafyasına Balkanlardan, Kırım ve Kafkaslardan gelen ve iskân edilen Müslüman Türklerin sayısının 5 milyonu bulduğu belirtilmektedir (Bice, 1991: 55).

Göç, Osmanlı Devleti'nin çöküşünün ardından yeni Türk devletinin kuruluşundan itibaren Türk toplumunun birçok yönden politik, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan önemli bir bileşeni olmuştur. Türkiye'ye yönelik 20. yüzyılın başlarından itibaren hem içeriye hem de dışarıya doğru büyük göç dalgaları gerçekleşmiştir. Bunların sebebi hem ekonomik hem ulusal hem de politik faktörlere bağlıdır.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde başlayan uluslaşma süreci ve II. Dünya Savaşı yıllarına kadar devam eden süreçte gerçekleşen göçler; devletlerarası antlaşmalar ve nüfus mübadeleleri, tek taraflı antlaşmalar, zorunlu ya da zoraki sürgünler neticesinde gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş sonrasında gerçekleşen göçler ise daha çok iki kutuplu sistemin acizliğine uğrayan grupların göçü ise sosyalist ve

kapitalist anlayışların sebep olduğu siyasi olaylar, ikili ittifak ve anlaşmalar neticesinde belirlenen göçler şeklindedir (Baklacioğlu, 2010: 151).

Milliyetçiliğin ve emperyalizmin Kafkaslarda, Kırimda, Balkanlarda ve Anadolu coğrafyalarında Müslümanları yok etmesine en büyük sebep savaşlar olmuştur. Milliyetçilik ve emperyalizme karşı Müslümanların mücadeleleri çoğunlukla Rusya ile gerçekleşmiştir. Son savaşın dışında tüm savaşları Müslüman Türkler kaybetmiştir. Coğrafyalar aşağı yukarı değişse de savaşların kaderi değişmemiş olup Batı'da olan savaşlar 1821 yılında Yunanlıların isyanı ve 1828-1829 Türk-Rus Savaşı ile başlar. Devam eden süreçte savaşlar durmamış; 1853-1856 yılları arasında Kırim Harbi gerçekleşmiş, bu savaşı da 1877-1878 Rus-Türk Harbi ve 1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşları takip etmiştir. Batının dışında özellikle Doğu'da da savaşlar devam etmiştir. 1827-1829 İran-Rus savaşı ve devamına Rus-Türk savaşları bunu takip etmiştir. Doğu'daki savaşlar, 1877-1878 Savaşı ve I. Dünya Savaşı ile emperyalizmin ve milliyetçiliğin sonucu oluşan savaşlar ile sürmüştür. Savaşların en sonucusu 1919-1923 yılları arasındaki Türk Kurtuluş Savaşı, 1821 yılından beri devam eden saldırılara karşı Müslüman Türklerin galip geldiği tek savaş olup Türkiye coğrafyasında var olduğunu kanıtlamıştır (McCarthy, 2012: 21).

1923 yılında Türk ulusunun, ulus devlet oluşu karşısında gerçekleştirilen politik proje neticesinde, heterojen Osmanlı kimliğinden, Türk ve Müslüman ulus yaratma gayesiyle Balkanlar'dan 2 milyona yakın Müslüman Türk göç etmiş ve buna karşılık 3 milyon gayrimüslim ülkeyi terk etmek durumunda kalmıştır.

Türklerin genel olarak Batı'ya göç ettiği bilinmekte birlikte günümüzde de en fazla Türk göçmenin bulunduğu Avrupa kıtasıdır. Avrupa kıtasında 5,2 milyon kadar Türk yaşamaktadır. Bu sayının Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin 8 tanesinden daha fazla bir nüfusu arz ettiği ve Avrupa Birliği'nin 19. sırasında yer aldığı bilinmektedir. Avrupa kıtasının en büyük ulusal göçmenini Türkler oluşturmakta ve en büyük Türk diasporasının merkezi konumundadır. Bu nüfus bilgileri nazarında Avrupa coğrafyasında Türklerin en fazla yaşadığı ülkenin 3 milyondan fazla Türk nüfusu barındıran Almanya olduğunu söyleyebiliriz.

1960'lı yıllara kadar siyasi baskılar ve zulümlerden kaçarak ana vatana dönen Türklerin, bu tarihten itibaren artık işsizlik, daha iyi hayat standartları elde etme gibi ekonomik sebeplerle ana vatani terk etmek durumunda kaldığı görülmektedir. Bu

duruma 1960 yılından sonra Almanya ile yapılan anlaşmalar neticesinde birçok vatandaşımızın çalışmak için Almanya'ya göç etmesi örnek teşkil etmektedir. Bugün dünyada çeşitli coğrafyalarda varlığını devam ettirmeye çalışan 6,5 milyon Türk'ün olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, uluslaşma süreci maksadıyla dışarıda bulunan birçok vatandaşına kucak açmıştır. 14 Haziran 1934 yılında devlet, İskân Kanunu'nu (2510 Sayılı Kanun) çıkararak farklı coğrafyalarda bulunan Türklerin, Türkiye coğrafyasına göçünü yasal zemine oturtmak için bir girişimde bulunmuştur. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin birliğini ve güvenliğini sağlamayı amaç edinerek göç ile ilgili sorunlar, yasal zeminde çözüm bulmuştur (İçduygu, 2012: 34). Göçmenlere çeşitli barınma ve ikamet kolaylığı gibi imkânlar, ekonomik uyum için tarım arazileri verilerek eşit, yasal ve ekonomik zeminde haklar elde etmeleri sağlanmıştır. Bu kanunun teşvikiyle 1923 ve 1997 yılları arasında bir dönem Osmanlı toprakları arasında bulunan Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ve Bulgaristan'dan 1,7 milyon göçmenin Türkiye'ye geldiği tahmin edilmektedir (İçduygu, 2012: 12).

Türkiye coğrafyasında önce Osmanlı Devleti'nin üç kıtada hâkimiyet kurması, ardından Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması, komşu ülkelerde de birçok Müslüman Türk'ün yaşıyor olmasını gerekli kılmıştır. Komşu ülkelerde yaşanan siyasi çalkantılar, iç çatışmalar ve savaşlar gibi olumsuz durumlar hem Türk unsurların hem de yabancı unsurların ülkemize gelmesini zorunlu kılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin gelen her sığınmacı göçmene kucak açmıştır. Özellikle Orta Doğu eksenindeki politik çalkantılar birçok farklı ülke vatandaşının Türkiye Cumhuriyeti'ne kalıcı ve geçici göç etmesine sebep olmuştur. Örnek olarak 1991 Körfez Savaşı, İran'daki din devrimi, Afganistan'daki çatışmalar verilebilir. Türkiye'ye yabancı göçü de gerçekleştirmiştir ancak bu durum geçmiş zamanlarda yaşanmamış, güncel bir durum arz etmektedir. Bulduğumuz coğrafyanın kaderi bağlamında düşünüldüğünde Sovyetler Birliği'nin çökmesi sonrasında birçok devlet kurulmuş, bu devletlerden de yine ülkemize çeşitli sebeplerle çok insan göç etmiştir.

Türkiye, artık son dönemde çalışma hayatı ve eğitim açısından birçok göçmen için varış ülkesi konumundadır. Özellikle kültürel, dilsel, etnik ve ekonomik açıdan bağları olan Ortadoğu, Asya ve Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi ülkelerden çok sayıda göçmenin geldiği bilinmektedir. Ülkemiz, süreç içerisinde gelmeye devam eden

göçmenler için olumsuz bir tavrı olmamış onlar için belirli aralıklarla belli yasalar çıkararak birçok göçmeni topluma entegre etmeyi başarmıştır. Şubat 2009'da 14699 sayılı parlamento kararıyla Çin'den Yunanistan'a, Afganistan'dan Bulgaristan'a kadar buralardan gelen Türk kökenli göçmenleri çalışma izninden muaf tutarak rahat çalışma imkânları sağlayarak ülkenin gelişimi için faydalı bir hamlede bulunulmuştur (İçduygu, 2012: 45- 47).

Türkler, tarihsel süreç içerisinde ana ülke Türkiye coğrafyasından dünyanın birçok yerine fethetme, iskân vb. sebeplerle göç etmiştir. Gittikleri yerleri kendilerine yurt edinmiş olan Türkler yine tarihsel süreçte yaşamış oldukları savaş, iç çatışma, zulüm ve eski hâkimiyetin kaybolması yanında Osmanlı Devleti'nin yıkılması gibi sebeplerle ardına kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne birçok bölge ve coğrafyadan geri dönüşler gerçekleşmiştir. Türklerle birlikte yakın akraba toplulukları ile farklı etnik yapı ve dine mensup kişilerin de göçleri yaşanmıştır. Bu bölümde ana ülke olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne daha çok komşu ülke coğrafyalarından göç eden ve artık geldikleri coğrafyanın özelliğini ve adını taşıyan diaspora gruplarını bölgesel ve coğrafik bir isimle inceleyip farkındalığını oluşturmaya, bilgilerini ve tarihsel süreçlerini vermeye çalışacağız.

2.1. BALKAN TÜRKLERİ DİASPORASI

Balkan kelimesi 19. yüzyılın başlarından itibaren kullanılmakla birlikte Türkçe kökenli bir kelimedir, "*sık ormanlarla kaplı sıradağ*" anlamına gelmektedir. Balkan isminin bölgeye Türkler tarafından verildiği genel kabul görmektedir. Bu yarımadanın Osmanlı literatüründeki ismi ise Rumeli'dir. Balkan coğrafyasının sınırlarına değinmek gerekirse kuzeyinde Tuna'nın aşağı kesimleri ve Sava Irmağı, doğusunda Karadeniz, güneyinde Akdeniz, bulunmaktadır. Bununla birlikte bu çizilen alan yaklaşık 505.000 km²'dir. Siyasi coğrafya açısından bakıldığında Balkan coğrafyasında bulunan Yunanistan, Arnavutluk, Bulgaristan, eski Yugoslavya, Türkiye'nin Avrupa'daki toprakları ve Romanya'nın da içinde bulunduğu siyasi alanı simgelediği görülmektedir. Bu siyasi yarımadanın yüzölçümü ise 788.685 km²'dir (Şenyuva, 1999: 1- 2).

14. yüzyılın ortalarında Türkler, Süleyman Paşa komutasında Rumeli topraklarına geçmiş ve buraları kendilerine beş buçuk asır yurt edinmiş, hüküm sürmüşlerdir. Bütün Avrupa ile mücadele durumunda olan Osmanlının bu topraklarda kalması ancak güçlü olmaları ile mümkündür. Bu gücünü 17. asrın sonunda imzaladığı

Karlofça Antlaşması'yla yitirmiş ve geri çekilme başlamıştır. Türk ordusu ve idaresinde bulunan Osmanlının nüfuzu, eski gücünü yitirince bu bölgede beş yüz yıl hüküm süren, Balkan Türkleri, kitleler hâlinde Anadolu'ya göç etmeye zorlanmışlardır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışından Müslüman Türklerin varlığı o kadar olumsuz duruma, işkencelere ve yıldırımlara karşı kitlelerce göçe rağmen hâlâ Balkanlarda devam etmektedir (Şimşir, 1985: 47).

Balkanlar, Batı'nın Şark politikasının halkalarından birini ifade etmektedir. Bu yüzden bölgede yaşayan Hristiyanların Türklerden arındırılması için 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok Batılı devletin desteğiyle yeni devletler kurulmuştur. Kurulan bu devletler de kendi homojen nüfuslarını korumak, buradaki Türk unsurlarını eritmek amacıyla baskı ve yıldırma politikası uygulayarak Balkanlardan Türkleri göç etmeye zorlamışlardır. Yüz binleri bulan bu göç hareketleri yıkılış döneminde olan Osmanlı Devleti'ne içinden çıkılmaz birtakım sosyal, siyasi, ekonomik sorunları da beraberinde getirmiştir. Buna rağmen Osmanlı Devleti göçmenlere yardım eli uzatmıştır.

2.1.1. Balkan Coğrafyasından Göçler ve Göçlerin Sebepleri

1877-1878 yılları Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan, 93 Harbi olarak da anılan savaştan sonra Osmanlı Devleti'nin ağır yenilgisi sonucu Batılı devletlerin Türkleri Avrupa'dan atma planlarını göstermektedir. Özellikle Rusların ve Bulgarların baskısı, zulmü ve çeteler eliyle de desteklenen yıldırma hareketleri sonucunda Balkanlarda bulunan halk kitleler hâlinde göçe zorlanmışlardır.

93 Harbi'nin ardından Balkan Savaşı'nın patlak vermesi ile göç etme ve ettirme durumu daha vahim bir hâle bürünmüştür. Yunanlılar, Bulgarlar, Sırp'lar ve Karadağlılar; Müslüman-Türk halkını yok etmek ve Balkanlardan silip atmak amacı ile zulme başvurmuş, sivil kanatta da baskıcı komitacılar eliyle yıldırılan halk göç ettirilerek Anadolu ve İstanbul'a gelmiştir. Dönemin önemli komutanlarından Enver Paşa, Balkan Harbi esnasındaki göç olayı için şu ifadeleri kullanmıştır: *“Başiboş, sürüngen, bozguna uğramışlar ordusuna, Rumeli'nin bağrından kopup gelen daha perişan yüz binlerce muhacirin, yüz binlerce göçmenin sürüne sürüne, eriye eriye akan kabilelerini de eklemeliyiz. Evet, Rumeli göçüyordu. Rumeli boşalıyordu. Rumeli Türkleri akıp geliyordu. Rumeli'yi asırlarca evvel alan, Rumeli'de asırlardır yaşayan son Türkler, 20. yüzyılın başlarında alevlenen bu yangının alevleri içinde sonu*

bilinmez geleceklere doğru akıyordu.” Bu ifadeler dönemin içinde bulunduğu vahim durumu anlatmaya yetmektedir (Aydemir, 1986: 322- 323).

Balkan Savaşı esnasında, Türklerin Rumeli’den Avrupa topraklarından göçünün en büyük sebebi Balkan Devletleri’nin askerleri ve sivil komitacıların yapmış olduğu baskı ve zulümler olmuştur. Türklerin Rumeli’den göç ettirilmesine sebep hâlâ Haçlı mantığı ile hareket edildiğini, Türklerin Müslüman oldukları için dışlanmaları dinî bir etken olarak görülmektedir. Bununla birlikte Balkan coğrafyasında ortaya çıkan çatışma ve savaflara ek olarak ekonomik nedeni de diyebiliriz.

2.1.1.1. Baskı ve Zulümler

Balkanlarda Türklere karşı komitacılık hareketleri Balkan Savaşı’ndan önce başlamıştır. Bu faaliyetler neticesinde Türk halkının huzurunun kalmadığını, halkın zor durumda olduğunu göstermektedir. Bu zorlu süreçte Balkan Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin mağlubiyetiyle birlikte bu faaliyetler daha da baskıcı bir hâl alarak zoraki göçlerin yaşandığını bize göstermektedir (Halaçoğlu, 1994: 31). Balkanlarda Müslüman Türklere yapılan bu tarz zulümler savaş esnasında da şiddetli bir şekilde devam etmiştir. Savaş esnasında Bulgarların işgal ettiği yerlerdeki halka yaptıkları zulüm bu bölgedeki masum halkı tamamen yok etmeye yöneliktir. Bu yok etme hareketine dayanamayan halk zoraki göçe devam etmek durumunda kalmıştır.

Selanik’te yine aynı zulümlere şahit olunmuş tarafsız konsolosluklardan alınan bilgiler dâhilinde Balkan müttefiklerinin Siroz Sancağı’ndaki 134.000 Müslüman’dan 20.000 kadarını acımasızca katlettikleri bilgisi verilmiş, Kavala’da da birçok İslam ahali ve göçmen yine acımasızca öldürülmüştür (Halaçoğlu, 1994: 33).

Arnavutluk tarafında ise Balkan müttefikleri olan Bulgar, Yunan ve Sırp’ların katlettikleri ahali sayısı 100.000’i geçmiştir. Sayılarının yine 30.000’ den fazla olduğu kadın ve çocuk tanassur ettirilmiştir. Ayrıca Makedonya’da yaşayan 150.000 Müslüman’ın Bulgarlar ve Yunanlılar tarafından her türlü işkence ve zulümle katledildikleri haber edilmektedir (Halaçoğlu, 1994: 53).

Başka kaynakların aktarımlarına göre ise, katliama uğrayan Müslüman Türklerin kesin olarak sayıları bilinmemekle birlikte tahminlerine göre bu sayının 200.000’den fazla olduğudur (Şimşir, 1987: 53). Bıyıklıoğlu’nun aktarımına göre ise, büyük devletlerden birinin memurunun Roma’ya çektiği telgrafta Balkan müttefiklerinin katlettiği Müslüman Türklerin sayısından 240.000 olarak bahsetmektedir. Balkan zulmü ile ilgili “*Şark’ta Almanya*” adlı kitabın Dr. Ernestyek

tarafından neşredilen giriş kısmında, Balkan Devletleri tarafından tahminen 500.000'den fazla Müslüman'ın katledildiği yer almaktadır (Bıyıklıoğlu, 1988: 71).

İşgale uğrayan topraklardaki halka karşı işlenen bu katliamları dünya kamuoyuna duyurmak için Osmanlı Devleti boş durmamış birçok belge ve vesikalarla hak arama yoluna gitmiştir. Birçok dernek, cemiyet kurarak işlenen cinayetler ve katliamlar için çalışmalar icra etmişlerdir. Kurulan bu heyetler birçok Avrupa ülkesini gezerek bazı olaylara şahit olmuşlardır.

Bıyıklıoğlu'nun ifadesine göre; Edirne heyetinin başkanı Saffet Bey'in bir gazeteye verdiği beyanatta; *“Edirne ile ahalisinin Müslüman, Hristiyan ve Musevileri bulunan bizler, Bulgar vahşetini anlatmak için Avrupa merkezlerini dolaşıyoruz. Rumeli'deki 1.299.572 nüfusa karşı ancak 189.000 Bulgar vardı”* şeklinde ifadeleri yer almaktadır (Bıyıklıoğlu, 1988: 72).

2.1.1.2. Dini baskılar

Halkı göçe zorlayan en önemli sebeplerden biri de şüphesiz ki dini baskı ve zulümdür. Balkan Devletleri'nin Hristiyan olması, Müslüman Türk halkını Haçlı mantığı ile Balkanlardan sökü� atmanın zihinlerde bulunan bir göstergesidir. Osmanlı Devleti, Balkanları ilk fethettiğinde bölgedeki halkın dini hürriyetleri noktasında özgür bırakmış ve onlara hoşgörü ile yaklaşmıştır. Fakat bu durum yüzyıllar sonra Balkan Devletleri tarafından Müslüman Türklere sağlanmayıp tam tersi dini baskı ve zulümlerle din değiştirmeleri istenmiş, arındırma politikası eşliğinde zor kullanılarak Müslüman Türkler göçe zorlanmışlardır.

2.1.1.3. Ekonomik Sebepler

Müslüman Türklerin göç ettirilmelerindeki ekonomik sebep özellikle Yunanistan'ın işgal ettiği yerlerdeki toprakların emval ve emlakını Hristiyan halka mal etmek ve tarımcılıkla uğraşan Hristiyan halkı Türklere boşalan arazilere yerleştirme planlarıydı. Diğer Balkan ülkelerinde de Romanya, Bulgaristan ve Sırbistan'da Müslüman halk aynı amaç uğruna göç ettirilmiştir ve Müslüman halkın sayısı gittikçe azalmıştır.

Yunanistan ve Bulgaristan'dan göç ettirilen halkın arazisine Osmanlı Devleti'nden gelen Rumlar ve Bulgarlar yerleştirilmiştir. Halaçoğlu'nun ifade ettiği, Nahideromus isimli gazetenin özel telgrafından aktarılanlara göre Bulgaristan Batı

Trakya’da bulunan Müslüman Türklerin arasına 120.000 Bulgar göçmeni yerleştirmiş ve işgal ettiği yerlerdeki Hristiyanlara da göç etmeyi yasaklamışlardır (Halaçoğlu, 1994: 43). Bununla savaş sonunda antlaşma masasına oturulduğunda bu bölgelerde Türklerin azınlıkta olduğunu, bu sayede buraların kendilerine bırakılmasını isteme haklarını elde etmeyi hedeflemektedirler.

2.1.1.4. Bölge Coğrafyasında Yaşanan Savaşlar (Balkan Coğrafyasında)

Bölge coğrafyasında yaşanan savaşlar da insanların yurt bildikleri yerlerden zoraki göç etmelerinde en büyük etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.1.4.1. 1877- 1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi)

93 Harbinin ana sebebi olarak Rusya’nın kendi tebaasını tek devlet, tek bir millet dâhilinde Panslavizm, Ortodoksluk ve çarlık rejimi altında birleştirmeyi amaç edindiği bilinmektedir. Bu amacını gerçekleştirme maksadıyla Rus olmayan Hristiyanların bir nebze de olsa Ruslaştırılması mümkün gözükmüyordu fakat Müslüman Türk halkının Ruslaştırılması, bu amaçlar etrafında birleştirilmesi pek mümkün görünmüyordu. Bu yüzden Rusya, 93 harbinde Anadolu ve Kafkas coğrafyalarını işgal ederek Müslüman Türkleri bu bölgeden uzaklaştırıp baskı ve yıldırma hareketi ile göçe maruz bırakmıştır (İpek, 2006: 49).

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, 1875 yılından beri Balkanlarda başlayan karışıklıkların sonucunda meydana gelen gelişmelerin sonucudur. Bu karışıklıkların temelinde yatan sebep ise 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi bir durum arz etmeye başlayan ‘Panslavizm Hareketi’ ve bu hareketin mimarı Rusların kışkırtmalarıdır.

77-78 savaşında Rusların nihai hedefi, Boğazlara hâkim olup geleneksel Rus emelinin yanında Osmanlı Devleti’nin sınırları içinde bir Slav devleti kurmaktı. Bu plan dâhilinde Ege Denizi’ne kadar uzanan hatta büyük bir Bulgaristan Devleti ve serbest şehir İstanbul kurmaktı. Balkanlardan ilk büyük göç 93 Harbi olarak anılan 77-78 yılları arasında yapılan savaş sonrasında Osmanlının hezimete uğraması neticesinde olmuştur. Bu tarihler aynı zamanda Bulgaristan’ın kuruluş zamanına denk gelir, Bulgar Devleti 1878 yılında Osmanlı Devleti’nin Tuna vilayetinde kurulmuştur. 1876 yılında nüfus bilgilerine bakıldığında 1.120.000 Türk, 1.130.000 Bulgar’ın olduğu fark

edilmektedir. Neredeyse yarı yarıya eşit olan bir nüfus oranı olmasına rağmen Bulgarlar, Osmanlı Devleti'nin ardından güçlenip bölgedeki halkı göçe zorlamış Osmanlıya karşı savaş açacak duruma gelmiştir. Yedi ay kadar süren 77-78 Savaşı sonunda Rumeli topraklarından 1,5 milyon Türk'ün yerinden yurdundan edilmiş, yaklaşık 450.000 nüfusun işkence ve baskı yoluyla ortadan kaldırılmış, soykırım ve işkenceler sonrasında Bulgar Devleti kurulmuştur (Şimşir, 1985: 48).

Bir başka kaynağa göre ise, 1877 ve 1879 yılları arasında üç yıl gibi kısa sürede bile 1 milyon Bulgar Müslüman evlerinden çıkarılmış ve göçe zorlanmıştır. Göçe zorlanan bu halkın çoğu, daha önce Rusya'nın zoru ile evlerinden atılıp bu bölgeye gelen Çerkes ve Tatarlardı. Bazıları geri dönmüş olsa da 500 bin kadar muhacir Osmanlı Devleti'nde kalıcı bir şekilde yerleşip temelli kalmayı tercih etmişlerdir (McCarthy, 2012: 108).

Harbe sahne olan Rumeli'nin doğu ve batısı için; Osmanlı Devleti'nin Batı Rumeli'deki beş vilayetinin (İşkodra, Kosova, Manastır, Selanik, Yanya) yüz ölçümü 125.000 km², nüfusunun 3.638.800 kişi kadar olduğu söylenebilir. Trakya'da ise 42.000 km²lik alanda 2.291.200 kişi yaşamaktadır. Buradan hareketle Avrupa Osmanlısının 167.000 km²lik arazide 5.930.000 nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Bu nüfustan sayıları 2.730.000 olan gayrimüslim tebaa çıkarılırsa geriye Trakya ve Batı Rumeli'de 3.200.000 Müslüman Türk kalmaktadır (Halaçoğlu, 1994: 7- 9). Bu bilgiler Rumeli nüfusunun, Müslüman Türkler tarafından çoğunluğu oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Halaçoğlu'nun ifadesine göre, Balkanlar hakkında kendi hatıratını yazmış olan yabancı yazar William M. Sloane, bu dönemde Balkan nüfusunun toplam 36 milyon olduğunu ve Müslüman Türklerin bu nüfustaki yerinin 6 milyon olduğu yazmaktadır. Bu bilgi yerli kaynaklarla örtüşmekte ayrıca yazara göre Romenler yaklaşık 7, Bulgarlar 4 milyon, Sırlar 3 milyon, Yunanlılar 2,5 milyon, Karadağlılar ise çeyrek milyon nüfusa sahiptir (Halaçoğlu, 1994: 9). Bu nüfus bilgilerine Müslüman Türklerin Romanlardan sonra ezici çoğunluğa sahip olduğu görülmektedir.

93 Harbi neticesinde Balkanlarda hastalıktan, zulümden, açlık ve katliamdan dolayı 500.000 Türk hayatını kaybetmiş, bu zulümden soykırımdan kurtulabilen soydaşlarımızdan 1.200.000'den fazlası ise can korkusuyla göç etmek zorunda bırakılmıştır. Gelen göçmenlerin çoğu cami, medrese, mektep gibi kamu alanlarında zor şartlar altında hayata tutunmaya çalışmışlardır (İpek, 2018: 126).

2.1.1.4.2. Balkan Savaşları (1912–1913)

Balkan Savaşları iki safhadan meydana gelir. İlk safhada gerçekleşen I. Balkan Savaşı, Balkan Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne karşı savaştığı bir savaştır ve Londra Barış Antlaşması'yla bu safha kapanır. İkinci safha olan II. Balkan Savaşı ise barış antlaşmasının ardından Balkan Devletlerinin büyük ganimet olan Makedonya'yı aralarında paylaşamayıp anlaşmazlığa düşmeleri sonucunda birbirleri ile savaşmasını ifade eder (Halaçoğlu, 1994: 19).

Son dönemlerini yaşayan Osmanlı Devleti'nin 1877–78 Harbi sonrasında Balkanlarda bulunan birçok tebaası zulüm ve zoraki göçe maruz kalırken 1912 yılında millî birliklerini tamamlamaya başlayan Balkan ülkeleri aralarında anlaşarak Osmanlı Devleti'ni Balkanlardan söküp atmak için seferber olmuşlardır.

Balkan Savaşları'nın sebebini Ayastefanos Antlaşması'na kadar götürmek mümkündür. Bu antlaşmayla birlikte; Bulgaristan'ın sınırları içine Makedonya'nın girmesi, Sırbistan'ın bağımsızlığını alması ve topraklarını genişletmeye çalışması, Berlin Antlaşması sonucunda hayal kırıklığına uğrayan Bulgaristan'ın ve Yunanistan'ın Osmanlı aleyhinde toprak kazanmak gayesi Balkan Savaşı'nın sebepleri arasında gösterilebilir. Ayrıca Rusya'nın Balkan Slavlarını kışkırtması ve en nihayetinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Balkanlarda genişleme faaliyetleri sonucunda Bosna Hersek'i ilhakı da bu savaşın ortaya çıkmasında dönüm noktası olmuştur (Armaoğlu, 1978: 332).

2.1.1.4.2.1. I. Balkan Savaşı

Savaş öncesinde Osmanlı Devleti'nde hükümet değişiklikleri olmuş, Balkanlarda bulunan ordu savaş olmayacağı düşüncesiyle terhis edilmiş, ardından Balkan ülkeleri seferberlik ilan etmişlerdir. Savaşa bahane arayan Balkan Devletleri, Osmanlı Devleti'nden 13 Ekim 1912'de Rumeli'de yapılacak olan ıslahatlar için büyük devletlerin yanında kendilerinin de kontrol merkezinde bulunmaları gerektiği yönünde sert bir şekilde nota yollamışlardır. Osmanlı Devleti, notaya cevaben Balkan ülkeleriyle münasebeti kesmiştir. Bunun üzerine ilginçtir ki Osmanlı Devleti'ne ilk savaş ilan eden 8 Ekim 1912 yılında Karadağ olmuştur. Karadağ'ın ardından 17 Ekim 1912'de Bulgaristan ve Sırbistan, 19 Ekim 1912'de ise Yunanistan Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır (Halaçoğlu, 1994: 14).

26 Mart 1913 tarihindeki ani baskınları sonucu Edirne Bulgarlara, İşkodra Karadağlılara, Yanya Yunanlılara teslim olmak durumunda kalmıştır. Bunun üzerine

Osmanlı Devleti nisan ortalarında savaşı durdurma ve barış görüşmeleri yapma kararı almıştır. Görüşmeler sonunda Barış Antlaşması Londra'da 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşmanın bedelinin ağır olduğu görülmektedir. Arnavutluk'un bağımsızlığı tanınmış, Yunanistan Selanik, Güney Makedonya ve Girit'i, Sırbistan ise Yunanistan'dan kalan Orta ve Kuzey Makedonya'yı, Bulgaristan ise Dedeağaç, Kavala, Edirne ve tüm Rumeli'yi alarak Ege Denizi'ne çıkışı sağlamıştır. Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti Midye-Enez hattının batısında kalan tüm Avrupa ve Rumeli'deki topraklarını kaybederek Balkanlarda sadece Bulgaristan ile komşu olma durumuna düşmüştür.

Makedonya ve Arnavutluk'un büyük kısmı Türk olan şehirlerinde, 500 seneden fazla Türk Devleti'ne bağlı yaşayan halk, dini, kültürü, etnik kimliği dikkate alınmaksızın ana vatandan koparılmıştır (Armaoğlu, 1978: 343).

2.1.1.4.2.2. II. Balkan Savaşı

Bulgaristan'ın savaştan önceki anlaşma şartlarına uymaması ve Makedonya meselesi büyük sorun yaratmıştır. Bulgaristan'ın bu tavrı diğer Balkan ülkelerini rahatsız etmekteydi. Yunanistan, Güney Makedonya ve Batı Trakya'yı tabii toprakları sayıp Bulgaristan'dan istemekteydi. Bulgaristan dış devletlerin çağrularına kulak asmayarak müttefik olduğu Yunanistan ve Sırbistan'a aniden saldırmış fakat hesapta olmayan bir şekilde bozguna uğratılmıştır. Bu durumdan istifade eden Romanya ise 300.000 kişilik bir ordu ile Bulgaristan'a karşı hareketlenerek Tutrakan-Balçık hattına kadar olan bölge ile Bulgar Dobruçası'nı işgal etmiştir (Armaoğlu, 1978: 344-345).

Bütün bu gelişmeler karşısında kaybettiği toprakları ve menfaatleri için harekete geçmek isteyen Osmanlıya İngiliz ve Alman hükümetleri karşı çıkmıştır. Birçok olumsuzluk ve diplomatik nabız yoklama sonucunda Talat, Enver ve Cemal Beylerin baskısıyla Bab-ı Ali, Meriç Nehri'ne kadar olan bölgeyi tekrar almak üzere ordunun Midye-Enez hattını geçmesine karar vermiştir. Bulgaristan'ın da diğer cepheler uğraşması ve zor durumda olması sebebiyle Çatalca hattında bulunan kuvvetlerini çekmesi üzerine Osmanlı Devleti harekete geçerek bir baskın sonucu 23 Temmuz 1913'te Edirne'yi Bulgarların elinden almıştır. II. Balkan Savaşı sonrasında Bulgaristan yenilmiş ve Balkan Devletleri arasında 10 Ağustos 1913'te Bükreş'te barış imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Bulgaristan daha önce elde ettiği yerleri diğer Balkan ülkelerine vermek zorunda kalmıştır. Silistre dâhil Tutrakan ve Güney

Dobruca'yı Romanya'ya, Kavala'yı Yunanistan'a bırakmıştır. Bu sayede Yunanistan, Güney Makedonya'nın dışında Batı Trakya'dan da bir kısım alanı elde etmiştir. Sırbistan, Manastır, İştıp, Üsküp, Priştine'ye sahip olmuş ve Karadağ ise Plevlye ve Cakova'yı almıştır. Bu paylaşımların ardından Bulgaristan Makedonya'nın bir kısmına sahip olmuştur (Halaçoğlu, 1994: 21- 23).

Bu paylaşımlardan sonra Osmanlı Devleti, Balkan ülkeleriyle ayrı ayrı antlaşma imzalamıştır. İki 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul'da Bulgaristan ile yapılmıştır. Bu antlaşmaya göre Edirne ve Kırklareli, Osmanlı Devleti'nde kalmış, Bulgar-Türk sınırı Meriç Nehri kabul edilmişti. Yalnız Edirne ile Meriç'in batı kısmında bulunan Dimetoka Türk sınırlarına dâhil edilmiştir.

İstanbul Antlaşması, sadece sınır tespiti noktasında durum arz eden bir antlaşma olmayıp Osmanlı Devleti'nin geri çekilmesi üzerine Balkanlarda kalan ve beş buçuk asırdır Balkanları ana yurt edinmiş Bulgaristan Türkleri için de hükümler ihtiva etmektedir. Bu hükümlerden bazıları şunlardır:

1) Bulgaristan'da kalan topraklarda yaşayan Türkler dört yıl içinde Osmanlı Devleti'ne göç edip etmeme hakkına sahip olacaklardır.

2) Göç etmeye karar verenler olursa mallarını özgürce satabilecek şayet göç etmek istemeyenler kaldıkları yerlerde Hristiyan halk gibi sivil ve siyasi imkân ve haklardan yararlanabileceklerdir.

3) Burada kalan Türkler, din ve vicdan hürriyeti ölçüsünde ibadetlerini yapabilecek, Bulgar okullarında eğitim-öğretim devlet dili dışında Türkçe olacaktır. Müftü ve başmüfettişler kendilerince seçilecek bu kişilerin maaşlarını da Bulgar hükümeti ödeyecektir. Müftüler medenî hukuktaki boşanma, evlenme, miras, nafaka konularında mutlak haiz olacak ve Bulgarlar bunlara uyacaktır. Ayrıca Bulgar hükümeti Türklerin mülkiyet haklarına saygılı olacak kamulaştırmayı ise ancak zorunlu şartlarda bedeli peşin ödenerek yapılacaktır (Halaçoğlu, 1994: 23).

Bulgaristan'la yapılan bu antlaşmadan sonra maalesef Bulgar hükümeti vaatlerini yerine getirmemiş, Bulgaristan'da kalan Batı Trakya Türkleri Bulgar komitacıların baskı ve zulümleri ile karşı kaşıya kalmıştır. Dimetoka, Fereceik, Sofulu, Ortaköy ve Cısr-i Mustafa Paşa halkının tümü ile İstece ve Gümülcüne halkının da bir kısmı Osmanlı topraklarına sığınmak durumunda kalmıştır. 200.000 kişinin geri dönüşü sonuçsuz kalmış ve Bulgar hükümeti buralara Makedonya'dan gelen Bulgar mültecilerini yerleştirmiştir (Bıyıklıoğlu, 1988: 93).

Sonuç itibarıyla I. Balkan Savaşı altı hafta, II. Balkan Savaşı ise dört hafta sürmüştür, ancak savaşın seyri içinde Türk nüfus bilgilerine göre katledilen 200 binden fazla Türk bulunmaktadır. Bununla birlikte birçok insan salgın hastalık ve açlık sonucu hayatını kaybetmiştir (İpek, 2018: 133).

Balkan Savaşları'nın ardından Yunanistan ile Osmanlı arasındaki barış antlaşmasının imzalanması diğer Balkan ülkeleriyle olan antlaşmalar gibi hemen gerçekleşmemiş, uzamıştır. Buna sebep olan ise adalar sorunudur. Yunanistan adaları vermemek niyetinde olunca iki ülke arasındaki ipler gerilmiş ve araya büyük devletler girmiştir. Durumun daha da gerginleşmemesi adına 14 Kasım 1913'te Atina Barışı imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Yunanistan Girit'e sahip olmuştur. Devamında adalar meselesi için Londra'da Elçiler Konferansı düzenlenmiştir. 1914'ün Şubat ayında, İtalya'nın işgal ettiği adaların İtalya'da kalması fakat Meis Adası hariç, Yunanistan'ın işgal ettiği adaların ise İmroz ve Bozcada hariç Yunanistan'a, bırakılması karara bağlanmıştır. Nitekim bu antlaşmalar imzalanamadan I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve bu savaştan sonra Bulgar topraklarının el değiştirip Yunanistan'a geçmesinin dışında, Trakya ve Makedonya'da çizilen sınırlar hâlâ güncelliğini korumaktadır. Osmanlı Devleti ile savaşın sonrasında antlaşma imzalayan diğer bir devlet de Sırbistan olmuş, 13 Mart 1914 tarihinde İstanbul'da antlaşma imzalanmış. İki ülkenin sınırı olmaması dolayısıyla sınır tespiti noktasında herhangi bir durum ortaya çıkmamıştır (Halaçoğlu, 1994: 24).

Hem Sırbistan hem de Yunanistan ile yapılan bu anlaşmalarda daha önce Bulgaristan ile yapılan anlaşmaya benzer durumlar ortaya çıkmıştır. Bu bölgelerde kalan Türklerin statüleri ve kültürel haklarına dair antlaşmada hükümlere yer verilmiştir. Ancak Sırbistan ile yapılan antlaşmada istisna bir durum söz konusu olmuştur. Antlaşmada Sultan Murad Hüdavendigâr'ın (I. Murat) Kosova'da yer alan türbesine ait bina ve arsaların hiçbir surette kamulaştırılmayacağına dair madde yer almıştır (Armaoğlu, 1978: 348).

Balkan Savaşları'ndan sonra Balkanların fiziki sınırları ve siyasi haritası büyük oranda değişmiştir. Bu haritada Romanya'nın, Yunanistan'ın ve Sırbistan'ın hudutları tamamen değişirken Bulgaristan'ın sınırları kısmen Bükreş Antlaşması'yla tayin olmuştur. Türkiye-Bulgaristan sınırı da İstanbul Konferansı sonucunda çıkan kararla tayin edilerek Balkanların siyasi haritası çizilmiştir. Bu çizilen yeni siyasi harita sonucunda Türkiye, bir hayli küçülürken Balkan üyelerinin bazıları çok fazla genişlemiş ve bu genişlemeyle birlikte nüfusları da artmıştır.

Balkanlarda bulunan Türk İslam unsurunun çoğu Osmanlı hâkimiyetinden çıkarak diğer ülkelerin hâkimiyetine girmiştir. Yeni durumda Sırbistan ile Karadağ'a (sınırları henüz net değil) 1.749.000 yeni nüfus katılarak bu iki devletin nüfusu %56 oranında artmıştır. Bu son katılım ile toplam nüfusları 4.922.000 kişiye ulaşmıştır. Bu savaştan en kârlı çıkan ülkelerden birisi de Yunanistan'dır. Savaştan önce 2.632.000 olan nüfusu, savaş sonunda 4.777.000'e çıkarak neredeyse iki katı bir durum arz ederek %81 oranında artmıştır. Bulgaristan ise önce 633.000 nüfus kazanmasına rağmen Dobruca'dan 305.000 nüfus kaybettiği için nüfusu 4.657.000 kişi olarak artış göstermiştir. Verilen bilgiler ışığında Balkan devletlerinin hepsi Balkan Savaşı'ndan kazançlı çıkmışlardır. Tek zararlı çıkan Osmanlı Devleti olmuş, diğer Balkan ülkeleri savaş sonunda Osmanlı Devleti'nin topraklarını ve insan gücünü aralarında paylaşmışlardır. Osmanlı Devleti, Avrupa'da bulunan topraklarının %83'ünü, nüfusunun ise %69'unu kaybetmiş, bunun dışında devlet gelişmelerinde ekonomik açıdan önemli bir kayıp yaşamış ve ziraat potansiyelini kaybetmiştir (Halaçoğlu, 1994: 25- 26).

Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları sonunda kaybettiği değerler bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Özellikle Bulgaristan ve Yunanistan'a bırakılan topraklarda hayatını idame ettiren Türklerin haklarının korunması için yapılan antlaşmalara rağmen hükümlere uyulmamış, Türkler sahip oldukları tarlalarını, evlerini, bütün maddi ve manevi değerlerini zulüm, baskı ve zor kullanma sonucunda bırakıp ana yurda Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. Bu zoraki göçler, Osmanlı kontrol ve idaresi dışında gerçekleştiği için çok büyük sıkıntılar doğurmuştur. Umumi savaş öncesi sadece Yunanistan'ın himayesine giren Trakya, Makedonya ve Epir'den 200.000'den fazla soydaşımız gelmiştir (Bıyıklıoğlu, 1988: 92).

Makedonya'da yaşarken buralardan kovulan Türklerin, Anadolu ve Trakya'da Rumların yerini almaya başlaması üzerine Yunan hükümeti buna engel olamayacağını anlayınca savaştan önce gücü de bulamadığından Osmanlı Devleti ile 1 Temmuz 1914 tarihinde anlaşmaya varmışlardır. Bu anlaşmaya göre Makedonya'da kalan Türklerle Aydın ve Trakya'da bulunan Rumların karşılıklı bir şekilde mübadelesi söz konusu olmuştur. Fakat bu anlaşma tatbik olunmadan I. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Bu anlaşma gerçekleşmeden önce Yunanistan, Makedonya ve Batı Trakya'dan 240.000 Türk'ün Osmanlı Devleti'ne sığındıkları bu yerler ise bilhassa Doğu Trakya ve Batı Anadolu olmuştur. Türklerin Osmanlıya sığınmaları karşılığında

ise Doğu Trakya'dan 250.000 ve Batı Anadolu'dan ise 80.000 Rum'un Yunanistan'a göç ettikleri tahmin edilmektedir (Bıyıklıoğlu, 1988: 92-93).

Bir başka kaynakta ise Balkan savaşları öncesinde Türkler, Balkan coğrafyasında çoğunlukta olmalarına rağmen savaş başladıktan sonra zorunlu göç ve katliamlar nedeniyle 1913 yılının sonlarına doğru azınlık durumuna düşmüşlerdir (McCarthy, 2012: 182).

Balkan Savaşları'nda Makedonya ve Trakya'dan 440.000 Türk Anadolu'ya göç etmiştir. Balkan Savaşı esnasında Balkanların farklı bölgelerinden zulüm ve baskı sonucu ile göç eden toplam 1 milyon kişinin olduğu, 200.000 kişinin yolda can verdiği, geri kalanların ise Anadolu'ya sığındığı bilinmektedir. Bir başka vesikaya göre 1885 yılından Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar Türkiye'ye sadece Bulgaristan'dan 500.000'e yakın Türk'ün göç ettiği ifade edilmektedir (Halaçoğlu, 1994: 63).

Şimşir'in ifadesine göre ise Balkan Savaşları esnasında ve sonrasında yaklaşık 1 milyon Rumeli Türk'ün beş buçuk asırdır yaşadığı topraklardan sökülüp atıldığı ve 200.000 kadarının savaşta can verdiği, geri kalanların ise ana yurt olarak gördükleri Türkiye coğrafyasına göç ettikleri söylenebilir (Şimşir, 1985: 53). Balkanlardan özellikle Bulgaristan'dan göç hiç kesilmemiş, ara ara azalmış olsa da büyük kitleler hâlinde devam etmiştir.

2.1.2. Gayrimüslim Göçleri ve Sebepleri

Balkan Savaşı sırasında ve sonrasında Müslüman Türklerin dışında birçok gayrimüslim halk da göçe zorlanıp Anadolu'ya gelmiştir. Balkan Devletleri önce müttefik olmuş, Osmanlıya saldırmış ve galip gelmiştir, daha sonra aralarında paylaşamadıkları Makedonya yüzünden sorunlar yaşamışlardır. Bu sorunlar II. Balkan Savaşı'na sebep olmuştur. Durum böyle iken her ülke kendince diğeri gördüğü ülke vatandaşlarına zulme başlamıştır. Yunanlılar Musevi ve Bulgarlara, Sırp ve Karadağlılar Arnavutlara, Bulgarlar ise Musevi ve Rumlara zulüm uygulamışlardır.

İlk savaşın izlerini taşıyan ve devamında yine Edirne'ye kadar gelen Bulgarlar, burada yaşayan birçoğu Ermeni, Rum ve Müslüman ailelerin İstanbul'a göçmesine sebep olmuştur. (Halaçoğlu, 1994: 64).

Bulgarların baskıcı ve zulüm içeren ilerleyişi karşısında birçok Türk ve Rum ailesi birlikte Gelibolu'ya göç etmiş, sonrasında vapurlarla İstanbul, Çanakkale ve

Bandırma'ya nakledilmişlerdir. Bunların ardından İstanbul'a gelen gayrimüslimler ise Beyoğlu civarına yerleştirilmiştir.

Bulgarların bu şekildeki ilerleyişi karşısında korkan, çekinen yaklaşık 4.000 kişilik Kamaralı ve Sarı Hızır gayrimüslim ve Müslimleri zulümden kurtulmak için dönemin IX. Kolordu Kumandanlığına başvuruda bulunmuşlardır. Gümülcüne ve Dedeağaç'ta bulunan Müslüman Türkler ve Rumlar buldukları yere Yunanlıların veyahut Osmanlı Devleti'nin gelmesini, gelmediği takdirde de bu bölgeye muhtariyet verilmesini istemişler bu da olmaz ise şayet Bulgar zulmüne karşı göç edeceklerini beyan etmişlerdir (Halaçoğlu, 1994: 65).

Halaçoğlu'nun aktarmış olduğu Jön Türk gazetesinin haberine göre Yunan askerleri Selanik'te Musevilere ve Müslümanlara saldırılarda bulunmuştur. Rumlar, Yahudilere ya Yunan hükümeti idaresinde olun ya da buralardan hicret edin demişlerdir, bu söylemlerden sonra Rum ve Musevilerin arasındaki düşmanlıktan dolayı Museviler, Madrid ve Ankara'ya göç etmişlerdir. Yine Selanik'ten zulümden kaçan birçok Boşnak Anadolu'ya gelmiştir. Tüm bu zulüm, baskı ve işgal sonunda Bulgaristan'dan ayrılmak zorunda kalan Müslüman, Musevi ve Rumların sayısının 22 Ağustos 1913 tarihi itibarıyla 55.720 kişiye ulaştığı bildirilmektedir (Halaçoğlu, 1994: 66- 67).

2.1.3. Balkan Coğrafyasından Gelen Göçmenlerin Uyumu

Balkanlardan göçler, Balkan Savaşları'ndan ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra Cumhuriyet Dönemi'nde de akın akın devam etmekteydi. Özellikle Bulgaristan ile Türkiye arasındaki en büyük sorunu o topraklarda bulunan Türkler ile ilgili yaşanan sıkıntılar oluşturmaktadır.

Bulgar hükümetinin topraklarındaki Türklere kötü davranması, ellerinden arazilerini alması, Türk okullarının kapatılması, isimlerinin zorla değiştirilmesi gibi birçok olumsuz ve yanlış politikaları hasebiyle Bulgaristan'da bulunan Türkler, şifahi ve tahrirî olarak Türkiye'ye gelmeyi arzuladıklarını belirtmişlerdir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Bulgaristan'la bu sıkıntıların giderilmesi için Ankara'da 18 Ekim 1925 tarihinde Türk-Bulgar ikamet sözleşmesi imzalanmış, göç ile ilgili ilk kez bir anlaşma düzenlenmiştir. Bu anlaşmanın şartlarına göre Bulgar hükümeti göç etmek isteyen Bulgaristan Türklerine engel olmayacak, bu kişiler taşınabilir mallarını hayvanlarıyla birlikte isterlerse yanlarında getirebilecek, taşınmaz mallarını serbestçe satıp bu satıştan elde ettiği parayı da yanlarında götürebileceklerdir (Şimşir, 1985: 53).

Balkan coğrafyasından gelen Müslüman Türk göçmenlerine çiftlik arazileri ve evler verilmesi yasalarla garanti altına alınmış, bu durum vatandaşlığa daha kolay geçmelerine, topluma daha kolay ve hızlı entegrasyonunu sağlamıştır. Bu göçmenler için hiçbir zaman sığınmacı ya da mülteci olarak bakılmamış “*eve dönen yurttaş*” gözüyle görülmüşlerdir (İçduygu, 2012: 55). Bu bakış açısı, kopmayan bağların kültürel yapının devam edip ana vatanlarına gelen göçmenlerin birçok yönden sorun yaşamadan topluma entegre olmasını kolaylaştırarak önemli bir durum arz etmiştir.

2.1.4. II. Dünya Savaşı’ndan Sonra Bulgaristan’dan Göçler

2.1.4.1. 1950-1951 Göçü

Bulgar hükümeti 1945-1949 yılları arasında göç etmek isteyen soydaşlarımıza pasaport vermemiş, dolayısıyla bu yıllardaki göçler, 21.353 kişiyle sınırlı kalmıştır. Bu yıllarda Bulgaristan’da komünist rejimin olması bu göçe engel olmakta ve şartları daha zorlaştırmaktaydı. Bulgaristan’da bulunan Türk ileri gelenleri, aydın kişiler sürgüne yollanmakta, sebepsiz tutuklanmakta ve hapse atılmaktaydı. Türk halkının elinde bulunan araziler kooperatifleştirme amacıyla ellerinden alınmış, Türk okullarının hayat kaynağı olan vakıflar devletleştirilip Türk okulları tarihe karışmıştır (Şimşir, 1985: 57-58). Komünist rejimin bu politikaları nedeniyle orada yaşayan Türklerin bu kadar baskı ve zulüm karşısında Türkiye’ye olan göç etme istekleri artmıştır.

Türkiye’ye göç konusunda istekli olan kişiler, Bulgar makamlarına birçok dilekçe vermiş ve pasaport başvurusunda bulunmuş, aynı zamanda Türk makamlarına bu dilekçelerden yollayıp yurda dönme isteklerini her seferinde dile getirmişlerdir. Bunun üzerine Bulgar hükümeti 10 Ağustos 1950 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti’ne uzun bir nota vermiş, göç etmek isteyen 250.000 Türk vatandaşının 3 ay içinde kabul edilmesini isteyerek bu işin kapanmasını istemiş, bu notadan sonra ise Türk sınırına göçmenleri yığmaya başlamıştır (Eroğlu, 1985: 36).

Sınır kapılarının kapatılması ve göçlerin kesilmesine rağmen 1951 yılı içerisinde de Türkiye’ye 102.208 göçmen gelmiştir. 1950-1951 yıllarında Bulgaristan’dan gelen 154 bin göçmenin aile reislerine anket çalışması yapılmış, bu ankettten çıkan sonuçlara göre göçler, %85,3 oranında Bulgar rejiminin baskısı sebebiyle gerçekleşmiştir. 1953 Şubatı’nda Bulgar sınırı açılmış olmasına rağmen

Bulgar hükümeti göçe izin vermemiştir, ta ki 1968 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında “*Yakın Akraba Göçü*” anlaşması imzalanıncaya kadar (Şimşir, 1985: 61).

2.1.4.2. 1968 “*Yakın Akraba Göçü*”

Bulgaristan’ın Türkiye’ye doğru gerçekleşen göçleri engellemesi, taraflı ve yıldırma politikaları, kötü muameleleri sonunda Türklerin göç etme arzuları artmıştır. Özellikle arazilerinin ellerinden alınması, Türk okullarının kapatılarak Bulgarlaştırılması Türkçe eğitimin yasaklanması gibi sebepler Türklerin göç etme isteğini kamçulamış, 1963-1964 yılları arasında Türkiye’nin Filibe, Burgaz, Sofya konsolosluklarına on binlerce dilekçe vererek göç isteklerini bildirmişlerdir (Şimşir, 1985: 62).

Bulgaristan, orada yaşayan Türklerin ne göç etmesine izin vermiş ne de haklarını tanımıştır. Gittikçe çetrefilleşen iki devlet arasındaki göç sorunu, nihayet 16-21 Ağustos 1966 tarihinde Bulgar Dışişleri Bakanı İvan Başev’in Türkiye’ye resmî bir ziyaret gerçekleştirmesiyle Türk-Bulgar ilişkilerinin geliştirilmesi ve çeşitli anlaşmalar yapılması kararları neticesinde olumlu bir havaya bürünmüştür. Bu sayede Bulgaristan’da yaşayan Türkler için göç konusu dile getirilmiş, 21 Ağustos 1966 tarihinde bir bildiri yayınlanarak yakın akraba göçü konusunda çalışmalar yapılacağı duyurulmuştur (Şimşir, 1985: 64).

22 Şubat 1968 tarihinde iki ülke arasında sınırlı göç anlaşması imzalanmıştır. 20-26 Mart 1968 tarihinde dönemin Bulgaristan Başbakanı olan Todor Jivkov ve Dışişleri Bakanı İvan Başev birlikte Ankara’ya ziyarete gelmiş, 22 Mart günü iki ülkenin dışişleri bakanları arasında “*Yakın akrabaları 1952 yılına kadar Türkiye’ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne göç etmeleri hakkında Anlaşma*” imzalanmıştır. Bu anlaşma hükmünce on yıl içinde Bulgaristan’dan gelen göçmen sayısı 130.000 ‘i bulmuştur. Bu son anlaşmayla birlikte Cumhuriyet Dönemi’nden 1980 yılına kadar gelen göçmen sayısı 507.561’dir (Şimşir, 1985: 65).

Türkiye, Bulgaristan’da azınlık durumunda bulunan Türkler için her türlü göç anlaşması yapabilecek hakkı olduğunu, her durumda oradaki Türklere sahip çıkıp kapılarının açık olduğunu duyurmuştur. Bu duyuru, 1985 yılında gerçekleştirilen “*Eritme Politikası*” sonunda ailelerin parçalanması ile sonuçlanan zorunlu göç karşısında Türk Devleti tarafından alınan bir çözümdür. 1878 yılından beri Türklere

yapılan baskı ve zulümler sonucu zorla göç ettirilmeleri, devamında 1950 yılından itibaren parçalanmış ailelerin birleştirilmesi adına yapılan kapsamlı bir göç anlaşması olan “*Yakın Akraba Göçü Anlaşması*” ile Bulgar Türklerine sahip çıkılmıştır. Fakat Bulgaristan eritemediği ve istemediği Türkleri her durumda zoraki maruz bırakmıştır.

2.1.4.3. 1989 Büyük Göçü

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1969 Büyük Göçü yaşanmıştır. Bulgaristan, 1968-78 göç anlaşmaları neticesinde çok sayıda Bulgar Türkü'nü göç ettirmiş, kalanları ise asimile etme politikasına yönelmiştir. 1978 yılında sınır kapılarının kapanması bu politikanın uygulanmasını hızlandırmış, ülke içerisinde Türkler yine birçok sorunla karşı karşıya bırakılmış, insanca yaşama hakları ellerinden alınmış, insanlık dışı davranışlara maruz kalmışlardır (Toğrol, 1989: 21).

BKPMK'nin propaganda ve tahrik biriminin 1980 tarihindeki raporunda, ülkede en fazla etnik grubun Bulgarlardan meydana geldiği, sonra Türkler olduğu bunun da ileride büyük sorunlara neden olacağı bildirilmiş ve en kısa zamanda önlem alınmasını rapor etmişlerdir. Raporda Türklerin tamamen göç ettirilmesi gibi öneriler mevcut olmakla birlikte birçok kişi buna karşı çıkmıştır. Bu kişileri komünizm etrafında birleştirip asimile ederek Bulgar halkının bir parçası gibi, yavaş yavaş hissettirmeden yapmaları gerektiğini savunmuşlardır. Bu şekilde düşüncelerindeki sebep, Türklerin, Bulgaristan'da zor işlerde, tarım, inşaat gibi sektörlerde çalışmalarını ve Türklerin toplu göçü esnasında bu sektörlerde boşluklar olması durumunda ülke ekonomisinin bundan olumsuz etkileneceği görüşüdür (Mevsim ve Kutlay, 2013: 109).

1970'li yıllara gelindiğinde, aileler 1950-60'lı yıllarda Bulgar ve Türk okullarının birleştirilmesi neticesinde kaldırılan Türk Dili ve Edebiyatı derslerini çocuklarının almalarını talep eden dilekçeler yazmışlardır. Bunun üzerine Bulgar hükümeti dilekçe veren aileleri mimlemiştir. 70'li yıllarda Türkçe dersi kaldırılmış, 50'li yıllardan sonra Türklerin eğitim seviyesini yükseltmek ve sosyalist fikirleri aşmak için açılmış olan Türk Pedagoji Okulları ve Sofya Üniversitesinde Türkçe eğitim veren bölümler kapatılarak öğrenci alımları durdurulmuştur. Bulgar basını bununla yetinmeyip Türkçe hizmet veren yayınları da 1985 yılında yasaklayarak kapatmıştır (Mevsim ve Kutlay, 2013: 112).

1988 yılındaki Bulgar istihbarat raporlarında, Türklerin uyanışta olduğu ve örgütlendiği bilgisi verilmektedir. Bulgaristan halkı içinde baskıcı rejime karşı olan halk tarafından kurulan bağımsız bir insan hakları derneği, Bulgaristan'daki her halkın özgürce yaşaması gerektiği fikrini savunmaktadır. Türkler bu derneğe destek vermiş, dernek aracılığıyla 1988-1989 yılları arasında yabancı basın kuruluşlarına bu baskı rejimi ve asimilasyon politikasının gerçek yüzünü aktarmayı başarmışlardır. Bulgar makamlarının Türklerin direncini kırmak için dernek üyelerini ve kurucularını Şubat 1989'da sınır dışı etmesi Türkleri daha da organize etmiştir (Zafer, 2010: 34- 36).

Olayların bu kadar büyüceğini tahmin edemeyen ve kontrol altına alamayan Bulgaristan, çözümü Türklerin göç etmelerinde bulmuştur. BKPMK'nin 6 Haziran 1989 tarihli toplantısında Jivkov, Türklerin hâlihazırda Türkiye'ye göç etmek istediklerini, bunun için de bir an önce göçlerinin sağlanmasını, göç gerçekleşmezse Bulgaristan'ın Kıbrıs'a döneceğini, Türkiye'nin kapıları açması üzerine gitmek isteyenlerin gidebileceğini belirtmiştir. Jivkov, başka bir toplantıda, eğer 200-300 bin kişinin göçü gerçekleşmezse Bulgaristan Devleti'nin kalmayacağı görüşünü savunmuştur (Mevsim ve Kutlay, 2013: 120).

Bu olumsuz psiko-sosyal ortamda, yüz binlerce Türk, olumsuz şartlar altında yollara düşmüştür. Bulgaristan bu harekete göç değil, "*büyük gezi/tur*" diyerek göç eden Türklere pasaport vermiştir. Bu pasaportlar, serbest dolaşım hakkı anlamına gelmektedir. Bulgar hükümeti, bu davranışıyla pasaportu olanın seyahat hakkı olduğunu savunarak kendilerinde göçün sorumluluğunu üstlerinden atmayı ve geri dönmek isteyenlere de "*vatandaş*" muamelesi yapmayı planlamıştır.

Türk sınırına yığılmaya başlayan göçmenler 7 Haziran 1989 tarihinden itibaren Türkiye'ye girmeye başlamıştır. Ülkemize gelen göçmen sayısı 14 Haziran'da 17.000'e, bu sayı 3 Temmuz'da 101.000'e ve devamında 15 Ağustos'ta da 281.000'e çıkmıştır. Üç ay gibi kısa sürede bu kadar göçmenin ülkemize gelmesi Bulgar rejimi politikalarının ne kadar yıldırıcı olduğunun bir kanıtı olmaktadır. Göç eden Türklerin sayısının bu kadar az zamanda 300.000'e çıkmasına, hâlâ sınırda bekleyen göçmenlerin olmasına Türk Devleti'nin bu kadar göçe hazırlıksız olmasına, ekonomik olarak zor durumda kalmasına neden olmuştur. Böylelikle 22 Ağustos tarihinde vize uygulamasına geçilmiştir (Yılmaz, 2008: 145- 147).

Türkiye'nin bu kadar göçmene hazırlıksız olmasıyla gelen göçmenlere yeterli imkânları sağlayamamış, barınma, işsizlik vb. sıkıntılardan dolayı tekrar Bulgaristan'a dönmek zorunda kalan göçmenler olmuştur. Türklerin geri dönüşü Bulgaristan'da olumlu bir hava yaratarak totaliter Jivkov hükümetinin son bulmasına sebep olmuştur. Sonuç olarak bu durum, Bulgaristan'da Türklerin var olduğunu ve sahip olduğu değerlerle gerektiğinde politikayı etkileyebilecek gücünün olduğunu göstermektedir.

Genel olarak özetlemek gerekirse 20. yüzyıl boyunca, belli aralıklarla Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç furyası sürmüştür, buna rağmen Bulgaristan'da Türklerin varlığı devam etmektedir. BKP'nin gizli raporlarına göre Müslüman Türk nüfusunun Bulgar nüfusuna göre daha fazla arttığı ekonominin kötüye gitmesi ve Jivkov hükümetinin de başta olması sebebiyle sert önlemler alınarak Türkler asimile edilmeye, bununla baş edemeyince de göçe zorlandıkları ifade edilmiştir. 1989 göçünün Bulgaristan açısından olumsuz yönleri de olmuş, Bulgar ekonomisi 90'lı yılları takiben darbe almıştır. Türklere baskı ve zulümle boyun eğdirmek gibi bir anlayış ve politika sergileyen Bulgar hükümeti karşısına direnen; kültürüne, kimliğine, dinine, geçmişine daha da bağlanan, bu değerleri korumak adına daha da azimli olan bir Türk halkı çıkmıştır.

2.1.5. Yunanistan'dan Göçler

Yunanistan'ın kuzeydoğusunda bulunan Batı Trakya bölgesi, Sevr Antlaşması'yla 1920 yılında Yunanistan'ın himayesine geçmiş, burada bulunan Yunanistan Türklerinin akıbeti 1923 yılındaki Lozan Barış Antlaşması'nın hükümlerine göre Cumhuriyet Dönemi'nin en büyük nüfus mübadelesi gerçekleşmiştir. 1926 yılındaki nüfus sayımına göre Anadolu'dan 626.954, İstanbul'dan 38.458, Doğu Karadeniz'den 182.169, Doğu Trakya'dan 256.635 kişi olmak üzere toplam 1.104.106 kişi Yunanistan'a göçmüştür. Buna karşın aynı mübadele anlaşması hükümleri neticesinde Türkiye'ye Batı Trakya'dan yaklaşık olarak 400.000 Türk göç etmiştir (Ünal, 2008: 46).

Yunanistan'dan göçler sadece Balkan Savaşı ve sonrasında gerçekleşmemiştir. Daha öncesinde adalarda çıkan isyanlar neticesinde Osmanlı Devleti'ne göçler yaşanmıştır. Akdeniz havzasında stratejik bir durum arz eden Girit Adası, 1669 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve uzun bir süreliğine 1913 yılında

Yunanistan'a verilmiştir. 1821 tarihindeki Mora İsyanı'na kadar Müslüman Türk nüfusunun oranı 2/3 iken devam eden Rum isyanları neticesinde bu oran 1/4'e kadar düşmüştür. Meydana gelen isyan ve katliamlardan korkan Giritli Müslüman Türklerin yaklaşık 210.000'i 1889-1899 yıllarında adayı terk edip Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır (Bayraktar, 2008: 129- 133).

Balkanlardan ve Yunanistan'dan Nüfus Mübadelesi Anlaşması neticesinde gelen göçmenlerin mallarını korumak ve iskân edilmelerini sağlamak için kanunlar çıkarılmış ve bu kanunlar kapsamında gelen göçmenler, ülkeden göç eden Rumların evlerine, ticarethanelerine, topraklarına uzmanlık alanlarına göre yerleştirilmiştir. Batı Trakya'dan başlayan bu göç işlemi 1949 yılına kadar sürmüş olmasına rağmen devamındaki zulüm politikaları ile Batı Trakya'daki Türklerin sıkıntıları ve göç işlemleri günümüze kadar sürmüştür. 1934 ve 1960 yıllarında 23.788 göçmen çeşitli baskı, zulüm ve vatandaşlıktan çıkarma sonucu iltica etmek zorunda kalmış ve Türkiye'ye gelmişlerdir. Bu tarihten sonra 1960-80 yılları arasında vatandaşlıktan çıkarma ve iltica etmek suretiyle ülkemize Batı Trakya'dan gelen kişi sayısının 20.000 olduğu tahmin edilmektedir. 12 Eylül askerî yönetiminde bulunan ve Türkiye'de yaşayan, Haymatlos olarak bilinen yaklaşık 8.000 Batı Trakya Türkü vatandaşlığa alınmıştır (Ağanoğlu, 2001: 309).

Sonuç olarak Türkiye'ye 1923-1995 yılları arasında göç eden 424.645 kişilik göçmen nüfusunun %25'ini Yunanistan göçmenleri oluşturmakta ve bunun da yaklaşık %95'ini Mübadil Anlaşması sonucu Batı Trakya'dan gelen soydaşlarımız oluşturmaktadır (Köy Hizm. Env., 1996: 139).

Yunanistan'da bulunan Batı Trakya Türklerinin siyasi ve kültürel durumları değişkenlik göstermekle birlikte Yunanistan bu Türkleri kendilerine bir tehdit olarak algılamış fakat Türkiye'ye karşı yeri geldiğinde menfaat aracı olarak da kullanmayı bilmiştir. 1982 yılından sonra Türklerin bilinçlenerek örgütlendikten sonra haklarını aradıkları görülmektedir (Özkan, 2003: 189).

Bütün bu göç hareketlerine ve zulüm politikalarına rağmen hâlâ Yunanistan'da Türk varlığı devam etmekte, Batı Trakya Türklerinin varlığı Yunanistan tarafından kabul edilmemektedir. Buna rağmen sayısal verilere bakılacak olursa en büyük azınlık statüsüne sahip grubun Türklere ait olduğu görülmektedir. Özellikle Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne girmesiyle artık Avrupa Birliği vatandaşı

olan Batı Trakya Türklerinin birçok ülkeye vizesiz geçme imkânı bularak göç ve iltica etme durumlarının kalmadığı görülmüştür.

2.1.6. Eski Yugoslavya'dan Göçler

Eski Yugoslavya'dan ülkemize Cumhuriyet Dönemi'nde 305.158 kişi göç etmiştir. Bu göçler bir anda değil, belirli aralıklarla gerçekleşmiştir. Yugoslavya'dan Türkiye'ye doğru gerçekleşen göçlerin nedenleri arasında Bulgaristan ve Yunanistan'daki gibi politik sebepler çok fazla etkili olmamıştır. Bu göçlerin özellikle sosyal yapı, dini, millî konular ve duygular olmak üzere gerçekleştiği söylenebilir (Ünal, 2008: 52).

1950-1958 yılları ve sonrasında gelen 104.372 Türk Trakya, Ege ve Marmara'ya göç ettirilmiş, bunlardan 56.624' ünün ise İstanbul'a yerleştirildiği görülmektedir. Göç eden ilk grupların birçoğu tüccar, sanatkâr sınıftan olduğu için iş bulmakta zorlanmamış ve İstanbul, Bursa, İzmir gibi kentlerde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Gelen göçmenlerin çoğu serbest göçmen olmalarından dolayı yığılma olmamış, kendi imkânlarıyla geldikleri için çok fazla basına yansımamıştır (Ünal, 2008: 52).

1966 yılında Yugoslavya'da Müslüman ve Türklere karşı yapılan yıldırma politikası üzerine birçok farklı bölgeden gruplar özellikle Türk, Arnavut ve Boşnaklar yaşadıkları yerler olan Sancak, Makedonya ve Kosova'dan Türkiye'ye göç etmişlerdir. 7-13 Ekim 1968 tarihleri arasında Avrupa Konseyi İskân Fonu İdaresi Meclisi İdare Komitesi toplantısından göç ile ilgili alınan verilere göre 1952-1967 yıllarında tamamı serbest olan 175.392 göçmen ülkemize gelmiştir (Ünal, 2008: 52-53).

Türk Göçmen Federasyonu, 1946-1968 yılları arasında 41.950 ailenin ülkeye giriş yaptığını, ferdî olarak ise gelen göçmenlerin sayısının 159.030 olduğu bilgisini vermiştir. Baklacioğlu'nun ifadesine göre, Türk basınında yer alan 18 Nisan 1978 tarihli Hürriyet gazetesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya'dan göç eden kişi sayısının 190.000'i bulduğunu ifade etmiştir (Baklacioğlu, 2010: 151).

Yugoslavya'dan göçlerde H. Bajrami, Cevat Giray ve T.C. Köy İşleri Bakanlığından alınan verilerle göçlerin yoğun yaşandığı 1952-1967 yıllarındaki göçmen bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Türk ve Arnavut Kaynaklarına Göre Göçmen Sayısı

YIL	Tüm Göçmenler	Yugoslavya Göçmenleri	
		Köy İşleri Bakanlığı	H. Bajrami'ye göre
	C.Giray		
1952	1.202	73	37.000
1953	3.309	1.113	19.300
1954	12.062	9.728	17.500
1955	20.076	17.000	51.000
1956	35.369	31.969	54.000
1957	32.680	30.162	57.710
1958	32.539	30.137	41.300
1959	20.612	18.403	32.000
1960	14.722	13.304	27.000
Toplam	172.571	151.889	336.810
1961	-	7.091	31.000
1962	-	3.399	15.940
1963	-	2.603	25.720
1964	-	1.288	21.530
1965	-	1.998	19.821
1966	-	3.672	-
1967	-	3.452	-
Toplam	-	23.503	114.011
Genel Toplam	172.571		450.821

(Baklacioğlu, 2010: 197).

Tablodaki veriler incelendiğinde H. Bajrami'nin yani Arnavut kaynaklarının abartılı olduğu görülmektedir. Arnavutların göç eden gruplarını fazla göstermesindeki nedenin diasporik gruplarını fazla gösterme maksadından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Sonraki yıllarda diğer Müslümanlara ve Türklere baskı ve sindirme politikaları sürdürülmüş, göçler kesilmeyerek devam etmiştir.

Arnavutların Yugoslavya'dan göçlerine sebep olarak tarım politikalarında yapılan yanlışlıklar, Tito'nun yanlış politikaları ile Yücel Teşkilâtı üyelerinin idam edilmesi gösterilmektedir. Arnavut ve Türk göçlerine ilişkin net olarak bir sayının

ortaya konamamasının sebebi, her iki tebaanın da kendilerini Müslüman tebaa olarak gösterip Osmanlı kimliği altında içselleştirmeleridir (Baklacioğlu, 2010: 198).

Türkiye’de bulunan Arnavut göçmen sayısının ne kadar olduğu ile ilgili yapılan tahminlerde 6-7 milyon gibi abartılı sayılar zikredilse de mantıklı görülen sayının 3 milyon kadar olduğu görüşüdür. 1951-61 yılları Yugoslav göçmenlerinin Türkiye’ye göçlerinin yoğun olarak yaşandığı dönemdir. Göçmenler arasında en kalabalık grubun Arnavutlar olduğu iddiasından dolayı bu yorum yapılmaktadır. Gelen gruplar arasında sadece Arnavut gruplar bulunmamaktadır. İçlerinde Sancak Müslümanları, Boşnak, Torbeş/Pomak gibi farklı gruplar da bulunmaktadır (Baklacioğlu, 2010: 469-470).

Yugoslavya’nın parçalanması sonucunda Slovenya, Makedonya, Bosna-Hersek ve Hırvatistan gibi devletlerin ortaya çıkmasıyla göçler hız kazanmıştır. Bosna-Hersek’in 1992 yılında bağımsızlığını ilan etmesiyle Sırpların “*etnik temizlik*” adı altındaki politikaları sonucu 1.300.000 Bosna-Hersek vatandaşından 20.000’i Türkiye’ye gelmiştir. Bunların çoğu akrabalarının yanına İstanbul’un Pendik ve Bayrampaşa ilçelerine, kalanlar ise kırsaldaki göçmen kamplarına yerleşmişlerdir (Ağanoğlu, 2001: 330). Türkiye’de farklı dönemlerde, farklı şartlar altında gelen ve yaşamını sürdüren birçok Boşnak göçmeni bulunmaktadır.

Bosna- Hersek’te bulunan Osmanlı vatandaşları ise yaşadıkları sıkıntılar ve baskılar yüzünden Anadolu coğrafyasına göç etmek istemişlerdir. Osmanlı yönetimi o dönemde kitlesel göçü önleme adına bireysel olarak göç etmelerine izin vermiştir. Bu sayede 1882-1900 yılları arasında 120.000’den fazla kişi Bosna-Hersek’ten gelmiş fakat yarısı ülkelerine geri dönmüştür. 1900 yılı içerisinde 20.000’den fazla göç hareketi daha gerçekleşmiştir. Devam eden süreçte Avusturya’nın Bosna-Hersek’i ilhakı neticesinde 1904-1914 yılları arasında Bosna-Hersek’ten göç eden göçmen sayısı 33.000’i bulmuş, ancak bu gelen göçmenlerden 11.000 kadarı geldikleri topraklara dönmüştür (İpek, 2006: 119-120).

Güney Sırbistan’dan da Türkiye’ye göç etmek niyetiyle ayrılan 66.606 kişiden 58.000 kişinin Türkiye’ye gelip kayda geçtiği düşünülmektedir (Baklacioğlu, 2010: 193).

1992-1998 yılları arasında Bosna’dan 20 bin kişinin, 1999 yılında Kosova’da meydana gelen olaylar neticesinde 17.746 kişinin, 2001 yılında ise Makedonya’dan

10.500 kişinin Türkiye'ye göç ettiğini İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerinden anlamaktayız (www.goc.gov.tr, 2019).

Osmanlı Devleti zamanında Anadolu'dan Balkanlara gönderilen genelde kırsaldaki Türkmenlerdi. Bu Türkmenlerin birçoğu kentlere yerleştirildikleri için ana dillerini konuşamamış ve gittikleri coğrafyanın dilini konuşur olmuşlardır, bu durumda asimile olan ve göç eden Türkmenlerin ikinci dilleri Türkçe olarak kalmıştır (Ünal, 2008: 56). Yalnız Balkan coğrafyasının kırsal kesimine yerleşen gruplar asimile olmamış, dillerini ve kültürlerini tekrar Türkiye'ye dönene kadar devam ettirmişlerdir.

Balkan coğrafyasından göçen sadece Balkan Türkleri olmamış, farklı etnik gruplar ile yakın akraba toplulukları da göç etmişlerdir. Örneğin Boşnaklar ve Arnavutlar, Türkçe konuşamayan gruplar olmasına rağmen Osmanlı sentezi dâhilinde 'Türk' veya 'Müslüman, 'Osmanlı' gibi tabiiyet algısı bu düşünceyle özdeşleştirilmektedir. Balkan Müslümanları için etnik kimliklerinden önce dinî kimlikleri gelmiştir. Özellikle Boşnaklar, Makedonlar ve Arnavutlar Osmanlı ekseninde kendilerini Müslüman olarak görmüşlerdir. Bu sayede Osmanlıdan günümüze kalan büyük bir Balkan inisiyatifi bulunmaktadır. (Ünal, 2008: 56). Cumhuriyetin ilanından 1960'lı yıllara kadar Türkiye'ye 1.204.205 göçmenin kaydı alınmış olup 315.165 kişinin ise kaydı alınamamıştır ve toplam göçmen sayısı 37 yıl içinde 1.519.368'dir. Her yıl ortalama 41.000 göçmen Türkiye'ye göç etmiş ya da mübadele edilmiştir (Baklacioğlu, 2010: 408). Türkiye'ye gelen göçmenler arasında en büyük pay Bulgaristan göçmenlerine aittir. Aşağıdaki tabloda Balkanlardan gelen göçmenlerin nicelik bilgileri bulunmaktadır.

Ülkeler İtibarıyla Balkanlardan Türkiye'ye Göçler

Yıllar	Yugoslavya	Romanya	Yunanistan	Bulgaristan
1912-1913	440.000			
1923-1939	115.427	117.095	384.000	198.688
1940-1945	1.671	4.201	-	15.744
1946-1960	152.003	55	23.808	154.112
1961-1970	30.502	274	2.081	15.000
1971-1980	1.797	136	-	116.104
1981-1990	2.623	760	-	178.664
1993-1997	-	-	-	77.000
Ara Toplam	304.023		409.889	663.312
Genel Toplam	1.939.745			

(Baklacioğlu, 2010:409).

Üç yüzyıllık göç tarihi incelendiğinde Türkiye coğrafyasına iskân edilen ve kendi olanakları ile göç edip Rumeli'den gelen grupları ve bu gelen gruplardan oluşan kuşaklar da eklendiğinde Türkiye'nin yaklaşık 1/5 oranında bir nüfusunun Rumeli kökenli olduğu savı ileri sürülebilir. Türkiye coğrafyasına son iki yüzyılda göç eden ve yerleştirilen yaklaşık 3,5 milyon göçmen olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin almış olduğu soydaş ve farklı etnik gruplar dâhilinde nüfus yapısı daha çok çeşitlenmiş olup kültür havuzu genişlemiştir. Özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında gelen göçmenler Türkiye için taze kan görevi görerek bugünkü gelişmişlik açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Gelen göçmenlerin ekonomik açıdan katkılarına bakacak olursak, özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasında ülkemize göç eden göçmenlerin ülkemizden ayrılan gayrimüslimlerden (Rumlar, Ermeniler, diğer Hristiyanlar) kalan arazilere başarılı bir şekilde yerleştirilmeleri neticesinde fazladan tarım arazisi açılması ile uğraşılmamış ve göçmenler işleyebilecekleri, konaklayabilecekleri ortam ve imkânlarla sahip olmuşlardır. Balkanlardan Türkiye'ye gerçekleşen göçler sayesinde 1927 yılından sonra ekilen tarım arazilerinin oranında %35'lik bir artışın ve gelen göçmenlerin ülke ekonomisine katkısının bariz şekilde ortada olduğu gözlenmektedir (Baklacioğlu, 2010: 417). Bu durum gelen göçmenlerin olumsuz etkilerinden ziyade ülkenin ekonomik açıdan gelişimine katkılarının olduğunu göstermektedir.

Balkan ülkeleriyle tarihimiz aynıdır. Anadolu coğrafyasının jeopolitik ve jeostratejik konumu ve önemi itibarıyla farklı tarihlerde, farklı zamanlarda komşu ülkelerden ve uzak ülkelerden bu coğrafyaya çok fazla göç olmuş, bu göç eden insanlar geldikleri yerlerin kültürlerini getirmiş ve ortak kültür havuzunda eritmişlerdir. Kültür paylaşılan, paylaşıldıkça çoğalan ve değer üreten bir olgudur. Türkiye coğrafyası göç alan bir ülke olarak göçmenlerin entegre olması, bütünleşme sorunları açısından bu sıkıntıların en az yaşandığı ülke konumundadır.

2.2. KIRIM/KAFKAS TÜRK VE AKRABA TOPLULUKLARI DİASPORASI

Kırım ve Kafkasya'nın neresi olduğunu, coğrafyalarının belirlediği alanı incelememiz gerektiğinde bu iki coğrafyanın beşerî ve siyasi terminolojide beraber anıldığı görülmekte fakat fiziki coğrafya açısından pek bir bağıları yoktur. Kırım, Azak Denizi vasıtasıyla Kafkasya'dan ayrılır ve Doğu Avrupa'ya Orkapı Berzahı'yla

bağlıdır. Kırım coğrafyasının batısında ve güneyinde Karadeniz, kuzeyinde ve doğusunda ise Azak denizi ile oldukça sığ bulunan Sıvaş Denizi yer alır. Kırım'ın komşusu konumunda olan Kafkasya ise, Taman yarımadasından başlayıp Bakü'nün doğusunda bulunan Apşeron Burnu'na kadar ulaşan Kafkas Dağları'nın güneyindeki ve kuzeyindeki coğrafyadır. Batısında Karadeniz, güneyinde Çoruh-Arpaçay-Aras nehirleri ve doğusunda ise Hazar Denizi bulunmaktadır. Bölgenin kuzeyindeki sınırları ise Don ile Volga nehirlerinin en fazla yaklaştığı kısım veya çok sayıda gölün bulunduğu Maniç bölgesi kabul görmektedir (Saydam, 1997: 14).

Kırım bölgesi Karadeniz'in kuzeyinde bir yarımada olup birçok medeniyetin uğrak noktasıdır. Kırım Adası'ndaki ilk Türk varlığının bozkırlardan MÖ VIII. yüzyılda bölgeye gelen İskitler (Saka) olduğu bilinmektedir. Türklerin varlığı İskitlerle sınırlı kalmamış, bölgede Hunlar, Göktürkler, Hazarlar, Altın Orda ve Kırım Hanlıklarının hâkimiyetleri ile devam etmiştir. Son olarak Osmanlı Devleti'nin 1454'te Kefe bölgesini alması ile Türk hâkimiyeti bölgede devam etmiştir (Bayraktar, 2007: 412).

Timur Devleti'nin Altın Orda Hanlığı'nı yenmesi üzerine bu devlet birçok hanlığa ayrılmıştır. Bu Hanlık'ın parçalanması Rusya'nın işine gelmiş ve dağınık hâlde olan bu gruplara karşı Slavları birleştirme, Karadeniz'e inme politikası gütmeye ve kendi siyasi birliğini tamamlama fırsatı yakalamıştır. Osmanlı Devleti o dönemde bölgenin politikasını Hanlıklara devrettiği için burası ile pek ilgilenememiş, Rusya'nın gelen tehlikesini sezememiş ve artık Rusya'nın farkına vardığında ise geç kalınmıştır. Kazan Hanlığı ise özellikle Rusya ile mücadelede yalnız bırakılmış ve bu hanlığın düşmesi ile de hem Rusya için hem de Türk devletleri için bir dönüm noktası Rusya'nın lehine gerçekleşmiştir (Saydam, 1997: 25- 28).

Birçok kavmin bulunduğu zaman içinde göç alıp göç verdiği ve hâkimiyetin değiştiği bir coğrafya özelliği gösteren Kırım'da Türklerin bulunduğu kavimler arasında; Azeriler, Kumuklar, Kundurlar, Karapapaklar, Balkarlar, Karaçaylılar, Nogaylar, Kalmuklar ve Türkmenler bulunmaktadır (Bice, 1991: 75- 77).

Rusya başlangıçta akıllı bir politika güderek Osmanlı himayesindeki Kırım'a karışmamış fakat Kırım'ın işgali için ise Kafkas kabilelerden bazılarını yanına alarak esas amacı olan Kırım'ı tehdide başlamıştır (Saydam, 1997: 29).

Rusya emellerini gerçekleştirmek için durmamış ve Osmanlı Duraklama Dönemi'ne girdiğinde Azerbaycan'a kadar ilerlemiştir. 12 Eylül 1723 yılında İran ve 1724 yılında İstanbul'da Osmanlı ile yapılan anlaşmalara göre Bakü ve Derbent olmak üzere Hazar Denizi batı sahilleri Rusya'ya bırakılmıştır. Tarihinde ilk defa Azerbaycan topraklarına giren Ruslar zamanın Nadir Şah'ı ile uğraşamayacaklarını anlayarak 1735 yılında geri çekilmişlerdir (Yüksel, 1988: 25- 27).

Osmanlı Devleti tüm bunlar olurken İran ile uzun süren savaşlar içerisindeydi. İki Müslüman ülke, farklı iki mezhep çatısı altında savaşırken Hristiyan bir devlet siyasi emellerini gerçekleştirmek için Akdeniz'e inme politikası güderek ilerleyişini sürdürmüştü ve Osmanlı Devleti bunun farkına geç varmıştır.

Osmanlı Devleti, Ruslar'ın Azerbaycan topraklarına gözünü diktiğini anlayınca Rus tehdidine karşı Azerbaycan topraklarının hâkimiyeti için Batum'un kuzeyinde bulunan Faş Kalesi'ni inşa etmiş ve bölgeye yardım göndermiştir. Fakat bölgeden Rusları uzaklaştıran Nadir Şah, Osmanlı Devleti'ne de imkân vermeyip bölgeden uzaklaştırmıştır (Yüksel, 1998: 30- 33).

1768-1774 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan savaş sonunda "*Küçük Kaynarca Antlaşması*" imzalanmış ve bu antlaşmayla Kırım dinî yönden halifeye bağlanmış, siyasi yönden tamamen bağımsız bir statü kazanmıştır. Kırım'ın öncelikle bağımsız bir statüye kavuşturulmasındaki amaç Kırım Hanlığının Osmanlı Devleti ile doğal bağını kesmek, Rusya'nın buradaki han seçimine müdahil olmak ve iç karışıklık çıktığında müdahale etmektir. Bu emel çok geçmeden kendini göstermiştir. Rusya'nın desteğini alarak han olan Şahin Giray'a karşı gösterilen tepkiler ve yapılan protestolar sonucunda Kırım, 9 Temmuz 1783 tarihinde yine Ruslar tarafından ilhak edilmiştir. Ardından Ruslar bu bölgede yaşayan birçok Tatar Türkü'nü öldürmüş, kalanları ise göçe zorlamıştır. Bu sürgün sonucunda Tatar Türkleri Osmanlıya sığınmıştır. Ayrıca Kırım Hanlığı'nın bu şekilde ilhakı neticesinde Rusların hâkimiyetine girmesi, başta İstanbul ve Boğazlar olmak üzere Osmanlı Devleti'nin tüm topraklarının Rus tehdidi ile karşı karşıya geldiğini göstermektedir. (Saydam, 1997: 33- 34).

Rusya "*Küçük Kaynarca Anlaşması*"yla siyasi emelleri için bölgede üstünlük sağlayarak kendisine Kuzey Kafkasya'nın her yerini işgal edebilecek hukuki bir temel sağlamış oluyordu (Muahedat Mecmuası, 2008: 267).

10 Ocak 1792 tarihinde Rusya ile Osmanlı Devleti arasında “*Yaş Antlaşması*” yapılmış, antlaşma gereği Rusya Kafkasya bölgesinden toprak kazanmamış fakat Taman ve Kırım’ın Rusya’ya ait olduğu, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Kuban Nehri’nin sınır teşkil ettiği bu antlaşma ile bir kez daha tasdiklenmiştir (Muahedat Mecmuası, 2008: 8- 10).

Bölge halkının Ruslar’dan yana olduğu pek söylenemez, buna örnek olarak 1828-1829 yılları arasındaki Osmanlı-Rus Savaşı’nda birçok etnik grubun Laz, Avar, Abaza, Çerkez ve Batı Gürcistan halklarının Osmanlı Devleti’nin yanında savaşması verilebilir, buna rağmen Osmanlı Devleti savaşı kaybetmiştir. Bu savaş sonunda yapılan Edirne Antlaşması’na göre Bab-ı Ali, Kafkasya’daki tüm haklarından vazgeçmiştir (Muahedat Mecmuası, 2008: 72- 73). Bu antlaşma ile artık bölgenin tamamen Osmanlı Devleti’nin elinden çıktığı, Rusya’nın siyasi emellerinin bir bir gerçekleştiği söylenebilir.

Bölgenin Osmanlı Devleti’nin elinden çıkmış olması sonucunda Ruslara karşı halk, din çatısı altında örgütlenerek karşı çıkmışlardır. Müridizm hareketi, dinin birleştirici ve bütünleştirici özelliği sayesinde ortaya konan bir mücadele örneği olmakla birlikte hem Türk-İslam dünyasında hem de Avrupa devletleri arasında heyecanla karşılanıyordu. Dağlıların Ruslara karşı direnişleri ve karşı koymaları takdirle anılıyordu. Karl Marx, 1843’te bu hareket için: “*Hürriyetin nasıl elde edilmesi lazım geldiğini Kafkasya Dağlılarından ibretle öğreniniz. Hür yaşamak isteyenlerin nelere muktedir olduğunu görünüz*” demiştir (Hizal, 1961: 40).

2.2.1. Kırım ve Kafkasya’dan Yapılan Göçlerin Sebepleri

Kırım ve Kafkasya coğrafyasında siyasi emelleri bulunan Rusya ele geçirdiği topraklarda bulunan halkı tehcir ettirme politikası amacıyla her türlü zulüm ve zorbalığa maruz bırakmıştır. Buradaki halkın göç etmesindeki en büyük etmen ise Rus zulmünden kurtulmaktır.

Kırım ve Kafkasya bölgelerinden göçlerin ana nedeni olarak Rusya’nın bölgede yayılcı politikası neticesinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bu emeline ulaşip bölgeyi elinde tutmak isteyen Rusya, burada yaşayan Müslümanları, Müslüman Türkleri ve yakın akraba topluluklarını bölgeden uzaklaştırarak Hristiyan Rusları boşalan bölgelere yerleştirmiş ve kolonizasyon faaliyetlerini artırmıştır. Kolonizasyon

faaliyetinin ne kadar başarılı olduğunu anlamamız açısından sayılar bize yardımcı olacaktır. Rusların Tataristan'a 2-3 milyon ve Kafkasya bölgesine ise 3 milyon kadar Rus nüfusunu kısa sürede yerleştirmiş olması, bu politikada ne kadar başarılı olduklarını göstermektedir (Bayraktar, 2007: 407).

Rusya'nın emelleri bir anda oluşmayıp özellikle etnik ve dinî sebeplerle düşman gördüğü Türk-İslam ya da Osmanlı Devleti'ne bağlı Müslüman halkı yok etme gayesindeydi. Rusya'nın bu amacını gerçekleştirmeye başladığı tarih olarak 1768-1774 savaş yıllarına bakmak gerekir. Amaç bu olunca savaş öncesi ve esnasında Güney Volga, Kuzey Kafkasya, Kazan ve Don bölgesinde yaşayan Türk, Moğol ve Tatarlara karşı tehcir politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bu sebeple Kazan'dan Azak'a kadar olan bölgede yaşayan Türk unsurlarının birçoğu Osmanlı Devleti'ne göç ettirilmiştir (Eren, 1966: 31).

Çariçe Katerina'nın komutanlarından Potemkin'in 150.000 kişilik ordusunun faaliyeti tamamen Ruslaştırma, tahrip etme, müsadere ve tehcir maksadıyla Kırım'ın sömürgeleştirilmesine hizmet etmekteydi. Bölgenin Rus yurdu olmasını istediklerinden Türkleri bölgeden uzaklaştırıp göçe zorlamaktaydılar. Bu maksatla 1785-1788 yıllarında iskele, deniz kıyıları ve limanlarına sürülen halk, daha fazla dayanamayarak mallarını, mülklerini yok pahasına satarak 1800 yılına kadar nüfusun yaklaşık %33'ü, sayı bazında ise 500.000 kişi Osmanlı Devleti'ne tehcir etmek zorunda bırakılmıştır. Rusların bu kolonizasyon emelleri birçok alanda da kendini göstermiştir. Özellikle ekonomik alanda, Türklerin kaynaklarına el koymuşlardır. Türkler tarım ve hayvancılık ile uğraşırken arazileri ellerinden alınmış, hazineye devredilmiş ve bunun sonucunda Türkler işsiz kalarak geçim sıkıntısı yaşamışlardır. Ayrıca Ruslar bununla da yetinmeyerek kendi topraklarında uyguladıkları sistemi, çiftlik arazisinde arazi sahibinin köylüye de sahip olması mantığını yani bir nevi kölelik durumunu Kırımlılara da uygulamaya çalışmışlardır. Kırımlıların hiç de kabul etmeyecekleri bir durum olduğundan bölge halkının göç etmesine neden olmuştur (Saydam, 1997: 64.65).

Osmanlı Devleti'nin Fransız-Rus Savaşı'nda Napolyon'a açıkça yardımda bulunmasıyla duruma sinirlenen Rusya yeni bir göç akımını serbest bırakmış ve kısa bir zaman içinde 200.000 kadar kişinin Osmanlı Devleti'ne göçü olmuştur (Gözaydın, 1948: 78). Bu durum, Rusya'nın asıl amacı olan Kırım'ı Türklerden arındırma

girişimini oluşturan her durumu bahane ederek gerçekleştirmeye çalıştığını göstermektedir.

Uygulanan bu politikalar sonucunda Kırım'da bulunan Türklerde artık Rus himayesinde yaşamının zor ve imkânsız olduğu, ana vatanları olarak gördükleri Kırım'dan Osmanlı topraklarına göç etmenin bir zaruret olduğu fikri oluşmaya başlamıştır. Göç eden kişilerin ise birtakım imtiyaz ve imkânlar elde ettiği görülünce göç kaçınılmaz olmuştur (Saydam, 1997: 72).

Müslüman Türklere karşı uygulanan Hristiyanlaştırma politikası ve Rusların kendilerini Müslüman Türklerden üstün gören zihniyetleri neticesinde Müslüman halkın kendini geliştirmesi için Ortodoks olması gerekmektedir. Bu şekildeki bir yaklaşım ve zorlamaya rağmen çok az kişi din değiştirmiştir. Rusya'nın bu tarz dinî saldırısı ve üstünlük göstergesi Müslüman dindarlar arasında nefretin, aydınlanmanın ve direnişin daha da şiddetlenerek karşı çıkıldığı bir duruma sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti sorun yaşayan tebaası için göçleri kabul etmişse de asıl olarak göç etmekten ziyade halkların ana yurt bildikleri yerlerde iskân edilmesi gerektiğini savunmuştur. Gelişen siyasi, dinî, etnik ve ekonomik birçok politika sonucunda göçe zorlanan Türkleri Osmanlı Devleti ülkesine kabul etmiştir. Bu göçlerle birlikte sadece Müslüman Türkler göç etmemiş, Yahudi ve Kozaklar gibi yine Rus zulmünden kaçan gruplar da göç etmişlerdir (Karpas, 1984: 64).

Ruslar, emelleri kapsamında istemediği grupları Osmanlı Devleti'ne göndererek bu toprakları eski nüfustan arındırdıktan sonra Hristiyanlaştırmayı planlamıştır. Bu bölgeye sadece Rusları değil Osmanlı tebaasından da Hristiyan nüfusu getirmeyi planlamış ve 1827-1828 yıllarında 40.000'den fazla Ermeni, 8.000 İranlı aile Rusya'ya götürülmüştür. Edirne Antlaşması'na göre de 24.000 hane Doğu Anadolu'dan ve 120.000'den fazla Ermeni yine aynı maksatla Rusya'ya göç ettirilmiştir (Beydilli, 1988: 365- 434).

Rusların Kırım Savaşı sonrasında, 1874 yılında özellikle Kırım Türklerinin askere alınacağını duyurması neticesinde Kırım Türklerinin "*Osmanlıya kurşun sıkmam*" demesiyle başlayan milliyetçilik akımı Rusları rahatsız etmiş, bu durum göç hareketlerinin artmasına sebep olmuştur (Bayraktar, 2007: 408).

Özetlemek gerekirse Kırım ve Kafkas göçlerinin sebepleri; Rusya'nın bu coğrafyada yaşayan halklara düşmanca bir tavır takınması, himayesindeki halka güvenmemesi, bölge halkının yerine kendine yakın gördüğü grupları yerleştirmek istemesi, bu bölgenin halkını ya daha iç kısımlara yerleştirmek istemesi ya da göçe zorlamasıdır. Bunların sonucunda halk şiddetle bu duruma karşı çıkmış, son çare olarak kendilerine dinî yönden yakın gördükleri, “*Halife*” olarak tanıdıkları, etnik ve kültürel açıdan aidiyet duydukları Osmanlı Devleti'ne, Müslüman, gayrimüslim tebaa ve akraba toplulukları göç etmiştir.

Kırım Türk Tatarlarının Anadolu'ya göçleri, Kırım'ın 1783 yılındaki Ruslar tarafından işgali neticesinde gerçekleşmiş, yaklaşık 80.000 Tatar Türkü'nün Kırım'ı terk ederek önce Dobruca ve Besarabya'ya oradan da Anadolu'ya yerleştiği bilinmektedir. Bundan sonraki süreçte Kırım Türklerinin göçleri 1806-1812 tarihindeki Osmanlı-Rus Savaşı sonrası tekrar başlamış, 1853 yılındaki Kırım Savaşı'nda daha da yoğunlaşmıştır. Savaş sebebiyle 19. yüzyıl boyunca Kırım Türk Tatarları haricinde Doğu ve Kuzey Rusya'nın Kazan, Ufa ve Kuzey Kubanı, Orenburg ile Kazan Tatarları ve Başkurt Türklerinin yaşadığı İdil-Ural coğrafyasında yaşayan Müslüman Türk toplulukları da Osmanlı Devleti'ne göç etmişlerdir (Bice, 1991:44).

Kırım'dan gelen göçmen grupları genel olarak kırsal kesime yerleştirilmiş bir kısmının da büyük şehirler olan İstanbul, İzmir'e ayrıca İzmit, Bandırma, İnegöl, Eskişehir gibi o zamanın küçük yerleşim yerlerine iskânları sağlanmıştır. Kırım Türkleri ile ilgili demografik açıdan yetkin bir kaynak bulunamamaktadır. Sebebi, birbirlerine çok benzeyen bir şekilde yaşam sürdürmeleridir. Tahminen 1-3 milyon arasında göçün olduğu düşünülen Kırım Tatar Türklerinden, 200.000 kadarının Kırım Tatar lehçesine yakın konuşmaya devam ettiği bilinmektedir (Karpat, 1984: 65- 66).

1850 yıllarında göç eden Kırımlıların gönüllü göç ettiği fakat Kırım Savaşı esnasında, 1856-1867 yıllarında göçlerinin mecburi bir hâl aldığı, 1862-1865 yılları arasında zirveye ulaştığı, 93 Harbi ve 1890-1908 yılları arasında ise daha yoğun olarak 1920'li yıllara kadar süregeldiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'ne karşı süregelen bu göç hareketleri Osmanlı Devleti'ni kültürel, dinî, sosyal, ekonomik ve etnik açıdan büyük oranda etkilemiştir. Bu göç esnasında Çerkez veya başka Türk boyları için etnik vurgu yapılmamış, gelen göçmenler daha çok Kafkasyalı olarak adlandırılmıştır (Bice, 1991: 45).

Bir başka kaynak İpek'e göre Kırımlı milliyetçi İsmail Gaspıralı tarafından Kırım halkının varlık gösterdikleri yerlerde kalarak kültürel ve ekonomik olarak kendilerini geliştirmeleri ayrıca göç etmemeleri yönünde teşvik etmesi neticesinde bir azalış olmasına rağmen yine de 1783-1922 yılları arasında Kırım bölgesinden Türkiye coğrafyasına 1.800.000 göçmen gelmiştir (İpek, 2006: 22).

Kafkasya bölgesinden göçlerin sebepleri de Rusya'nın yine aynı emelleri neticesinde gerçekleştiği görülmektedir. Çarlık Rusya'nın sömürü hedefi; Kırım Savaşı yıllarında yapmış olduğu tahribattan önce, 1838 yıllarında Petersburg'da kurulmuş olan "*Kafkasya Komitesi*" nin planı çerçevesinde Kuzey Kafkasya Bölgesi halkından üçte birini yurtlarından çıkararak bölgeyi Rus-Kossak köylülerine vermek ve bölgeye çarlık askeri ve idari personelinin iskânını sağlamaktır (Bice, 1991: 46).

Kafkasya'dan ve Kırım'dan yapılan göçler, daha önceki tarihlerde başlamış olmasına rağmen kitlesel göçlerin başlaması Kırım için olduğu gibi Kafkasya için de aynı savaş yılları içerisinde ele alınabilir. Fakat Kafkasya için göçün ivme kazandığı ve yoğunlaştığı yıl 1859 yılı olmuştur (Saydam, 1997: 87).

Göçlerin yoğun bir şekilde başlaması üzerine Rusya bunu bir koz olarak kullanarak her göç etmek isteyenlere imkân vermemiş, belli sınırlamalar getirerek herhangi bir suçtan aranıp aranmadığı, pasaportun verilmesinin yasaklanması, vergi borcu olup olmadığı gibi engeller çıkararak göçü yavaşlatmaya çalışmıştır. Bu kadar sınırlama ve yavaşlatmaya rağmen 1860 yılının nisan ile ağustos aylarında 100.000 Tatar göç etmiştir (Saydam, 1997: 85- 86).

Rus makamlarının bilgisi dâhilinde 1860-1862 yılları arasında pasaportunu alıp Osmanlı Devleti'ne göç edenler ile pasaportlarını alıp kış mevsiminin zorlu şartlarının yaşandığı dönemde göç edemeyip memlekette kalanlar olmak üzere toplamda göç eden ve göç etmek için girişimde bulunan, bekleyen 227.361 kişinin bulunduğu anlaşılmaktadır. (Gözaydın, 1948: 84). Halkın bu kadar zor şartlar altında kar kış demeden göç etmeyi kabul etmesi içinde buldukları baskının ne derece olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kırım Savaşı'nın ardından 1860 yılında Kuzey Kafkasya bölgesinde yeni bir taksimat yapılmış, Terek ve Kuban eyaletlerine ait Rus-Kossak birlikleri oluşturulmuştur. Petersburg'da bulunan Kafkasya Komitesinin Kuban havzasına Rus-Kossakları yerleştirmesinin ardından Kuban ötesi olarak adlandırılan Abaza ve

Adigelerin yaşadığı bölgelerde 100.000 Rus-Kossak ve Rus köylüsünün yerleştirilmesi planlanmıştır. Buradaki Adige ve Abazalara Rus hâkimiyetini kabul etmeleri, kabul etmemeleri durumunda ise Osmanlı topraklarına zoraki göç etmeleri bildirilmiştir. Göçün önüne geçemeyeceğini anlayan Osmanlı Devleti 1860 yıllarında göçle ilgili idari işlemleri tesis etmesi için, Trabzon valisinin yönetiminde ‘İdare-yi Umumiyye’i kurdurmuştur. Kırım Savaşı ile 1862 yılları arasında sadece Kırım üzerinden göçe maruz kalan göçmen sayısının 369.028’e ulaşmış olduğu görülmektedir (Saydam, 1997: 86).

1861 yılında Rus ordularının Kafkasya’da yaptığı zulüm karşısında Rus Çarı, makamlarının uygun gördüğü yerlere yerleşmedikleri takdirde Osmanlı’ya göçü zoraki kılmıştır. 1862 yıllarında ise Rus-Kossaklar Rus çarının emelleri doğrultusunda Kuban Nehri boyunca Kafkasyalıları Kafkasya’nın güneyi ve Karadeniz kıyılarına gitmeye zorlamışlardır. Rusların bu zulüm ve baskıları neticesinde göçten başka şansı kalmayan Kafkasyalıları 1858-1859 ve 1862-1863 yılları arasındaki süreçte (Rus kaynaklarına göre 80.000 kişi) göç etmiştir (Bice, 1991: 47).

Müridizm hareketinin liderlerinden Şeyh Şamil’in teslim olması olayı üzerine 16 bin kadar Nogay, Kafkasya’dan Kırım’a gelerek oradan da Osmanlı Devleti’ne göç etme talebinde bulunmuşlardır (Saydam, 1997: 85).

Bayraktar’a göre 7 Ekim 1863 tarihinde Kafkas bölgesinde Abhazların dört ay gibi bir süre Ruslara karşı mücadele etmesi neticesinde kıtlık baş göstermiş, artık yiyecek bir şey bulamayan Abhazların hayatlarını idame ettirme noktasında Osmanlı Devleti’ne zoraki göç etmek zorunda bırakıldıkları görülmektedir. Bununla birlikte ayrıca 1864 yıllarında buldukları bölgeyi savunan Kafkas halklarını isyancı olarak göstererek bölgeye Avrupa devletlerinin yardımlarını kesmeyi planlamışlardır. Aynı yılın ağustos ayında Batı Kafkas ve Kuban bölgesinde yaşayan Müslümanların bölgeyi terk etmelerini istemişlerdir. 1867 yılında ise topyekûn bölge halkının Kafkas sahilleri boyunca sürülmesi karara bağlanmıştır (Bayraktar, 2007: 408).

Kafkasya’da hâl böyle iken devam eden savaşın sonunda 1864’ün Mayıs ayına kadar Rus birlikleri adım adım Kafkasya’yı ele geçirmiştir. Halkının çoğunu cephelerde kaybeden Kafkasyalıları büyük bir göç dalgası beklemekteydi. Kafkasya’nın verimli toprak havzalarına sahip olmak amacıyla Ruslar hiçbir göçe

mâni olmamıştır. 1864'ün Mayıs ayına gelindiğinde ise göçe maruz kalan Kafkasyalıların sayısının 400.000'e ulaştığı bilinmektedir (Bice, 1991: 48).

Kitlesel göçler 1865 yılından sonra azalmış olmasına rağmen ferdî göçler az da olsa devam etmiştir. Örneğin, 1867 yılında Abaza bölgesinden 4 bin kadar ailenin göç ederek Sinop, Samsun ve Trabzon' a geldikleri yazışmalardan anlaşılmaktadır (Saydam, 1997: 89).

Saydam'a göre göç ile ilgili Rus kaynaklarının güvenilir olmadığı, sağlıklı sayıların verilmediğini ifade etmektedir. 100 bin Çerkez göçü olduğunu bildiren Rus kaynaklarının aksine farklı kaynaklarda Çerkez göçünün 300 bin olduğundan bahsedilmektedir (Saydam, 1997: 90).

O zamanki göç dalgaları devletin önemle uğraştığı bir durum olmuş, devlet gelen göçmenler için birçok başarılı ve tutarlı bir politika izlemiştir. 'İdare-yi Umumiye-i Muhacirun Komisyonu' daha da geliştirilip göçmenlerin ihtiyacı olan yevmiye, kalacak yerlerin hazırlanması ve ikamet edecekleri yerlerin belirlenmesi gibi görevler üstlenmiştir (Bice, 1991: 52).

Osmanlı Devleti göçmenler için iskân ettirildikten sonra da hayatlarını idame ettirmeleri için birçok yönden destekleyici politikalar uygulamıştır. Altı yıl boyunca askerden ve durumları düzeline kadar vergiden muaf olmaları buna örnek teşkil eder. Osmanlı Devleti ayrıca Rus sınırlarına yerleştirdiği göçmenlerin de tarımsal faaliyetlerini devam ettirmeleri için tohum ve tarım aletleri konusunda destek vermiştir. Osmanlı Devleti'nin göçmen stratejisi doğrultusunda Rus sınırına yerleştirdiği Kafkasyalılara Rusya resmen karşı çıkmıştır. Ruslar, Kafkasyalıların disiplinli ve savaş geleneklerine bağlı oluşları, önceki savaşlardan dolayı Rusya'ya olan düşmanca tutumları olabileceği düşüncesiyle Osmanlı Devleti'nden Kafkasya göçmenlerini batıya bir yerlere iskân ettirmesini istemiştir.

Balkan coğrafyasına iskânı gerçekleştiren Kafkasyalılarla ilgili 1876 yılındaki İstanbul Konferansında, Kafkasyalı göçmenlerin Rumeli'de iskân edilmemesi kararlaştırılmış olduğundan bu karar öncesinde ve sonrasında Rumeli'ye göç etmiş Kafkasyalılar için ikinci bir göç sıkıntısı yaşatmıştır (Karpas, 1984: 69). Kafkas göçmenlerinin yoğunluğu ve Rus sınırına iskânının önüne geçilmesi sebebiyle birçok alana dağılan göçmenlerin dinî saiklere haiz olanları da güneyden aşağıya inip Filistin'e geçerek Kudüs'e yerleştikleri bilinmektedir (Bice, 1991: 53- 54).

Kafkasya coğrafyasından gelen yoğun göçlerin ardından 1867 yılında yapılan Osmanlı nüfus sayımına göre Balkanlardaki birçok ülke, Ortadoğu'daki birçok vilayet ve devletin olduğu bir zamanda 40.000.000 kişilik Osmanlı nüfusunun 24.376.000 kadarı Müslüman, geri kalan 15.624.000 kişi ise gayrimüslimdir. Anadolu coğrafyasında bulunan Müslüman sayısı 12.813.000 olarak görülmektedir. Bu tarihteki rölatif azalışa karşın 1844-1867 yılları arasındaki artışın sebebi ise Kafkasya'dan gelen 1.008.000 kişilik Kırım ve Kafkas Müslüman göçlerinden kaynaklanmaktadır (Bice, 1991: 57).

93 Harbi sonrası Abdülhamid döneminde nüfus olarak yeni yerlerin açılmaya başlanması ile 1905-1906 nüfus sayımında Osmanlı Devleti'nin demografik yapısı, 15.508.753 Müslüman ve 5.375.877'si ise gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Bu sayımda Anadolu coğrafyasının nüfusu doğal artış ve göçlerle birlikte 11.413.206 olmuştur (Karpat, 1984: 168- 169). 1914 yılında yapılan başka bir nüfus sayımında, toplam 18.520.016 olan Osmanlı nüfusunun içerisinde 15.044.846 olan Müslüman nüfusuna karşılık 3.475.170 gayrimüslim nüfus bulunmaktadır (Bice, 1991: 60). Aynı sayıma göre ise Anadolu coğrafyasındaki Müslüman nüfusun 12.696.816 kişi olduğu görülmekle birlikte doğal artışın üstünde Anadolu coğrafyasına diğer bölgelerden; Balkanlar, Kırım ve Kafkasya'dan Müslüman Türk göçlerinin sebep olduğu söylenebilir.

Gerçek sayılara belki de hiçbir zaman ulaşamayacaktır fakat eldeki veri ve dokümanlar ile yaklaşık bir göçmen nüfus söylenilmesi gerekirse ara ara kitlesel göçlerle gelen, 1855 yılından Haziran 1964 yılına kadarki göçmen sayısı 595.000 kişi olup bunlar iskânı gerçekleştirilendir. Böylece gelen 700.000 muhacirin %25-30'u göç ederken zor şartlarda olduğu, 1965 yılından sonra gelenler de eklendiğinde Osmanlı Devleti'ne göç etmiş Kırım ve Kafkasyalıların sayısının 1.000.000 ile 1.200.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Göçmenlerin dinî durumuna bakıldığında geneli Müslümandır. Etnik bakımdan ise çoğunlukla Türk ve yakın akraba topluluğu olduğu (Nogay, Kumuk, Çerkez, Abaza, Dağıstan, kısmen Azeri, Kazan ve Kırım Türkleri) anlaşılmaktadır. Fakat gelen birçok gruba Çerkez olmayanlar için de Çerkez tabiri kullanıldığı bilinmektedir (Shaw, 1983: 153).

Bayraktar'ın ifade ettiği üzere Osmanlı Devleti, Kafkas bölgesinden gelen birçok Türk boyunu farklı isimle adlandırmamış, gelen göçmenler için "*Kafkas*" veya "*Çerkez*" göçmenleri demiştir (Bayraktar, 2007: 412).

Kafkasya'da yaşayan halk için oranlama yapılacak olursa üçte biri gayrimüslim, üçte ikisinin Müslüman olduğu görülmektedir. Çeçenler, Lezgiler, Lazlar, Gürcülerin bir kısmı, Abazalar ve Türklerin tamamı Müslüman gruplardır (Saydam, 1997: 22).

Kafkas hakları arasında bir kısım Karaçay Türkü de Osmanlı topraklarına göç etmiş bulunmaktadır. Kafkasya'dan göç edenlerin genellikle "Çerkez" adıyla kayıtlara geçmesiyle Karaçay Türkleri için sağlıklı bir bilgi edilememiştir. Fakat göç eden kişilerin ve sonrasındaki doğal nüfus artışları düşünüldüğünde Türkiye'de yaklaşık 20.000 kişi kadar Karaçay Türkü bulunduğu söylenebilir (Tavkul, 1989: 167). Bir başka kaynakta ise Karaçay Türkleri için Kuzey Kafkasya'nın Türk kökenli gruplarından oldukları ve Çerkezya bölgesinde yaşadıkları ayrıca 1989 yılındaki resmî nüfus sayımına göre bölgede 156.140 Karaçay Türkü'nün olduğu ifade edilmiştir. Karaçay Türklerine ilave olarak ideolojik olarak onlardan ayrılan Balkar Türklerinin de 1989 nüfus sayımında 88.771 kişilik bir nüfusa sahip oldukları bu Türk gruplarının da yine Rus emperyalizmi karşısında dünyanın birçok yerine dağıldığı ifade edilmektedir (Bice, 1991: 75).

Karaçay Türklerinden sonra bölgede varlık gösteren diğer bir grup da Ahıska Türkleridir. Ahıska bölgesinde milattan önceki süreçte bile Türklerin yaşadığı bilinmektedir. Ahıska adının geçtiği ilk Türkçe kaynak Dede Korkut kitabıdır (Sezgin, 2003: 9).

Gürcistan'ın beş vilayetinden biri olan Ahıska bölgesindeki Türklerin XI. ve XII. asırdan sonra bu bölgede yaşamış olan Kıpçak Türklerinin devamı olduğu düşünülmektedir. Böyle düşünülmesinin sebebi olarak birçok kültür ögesinin, dillerinin, antropolojik ve geleneksel yapılarının benzer olduğu söylenebilir. Ahıska Türkleri, Selçuklu Devleti'nden sonra Beyliklere ve daha sonrasında Osmanlı Devleti'nin 1573 yılında Gürcistan'ı fethetmesiyle Osmanlı Devleti'ne dâhil olmuştur. Özellikle İç Anadolu bölgesinden seçilen Türkler Ahıska bölgesine yerleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin himayesinde 250 yıla yakın uzun bir süre yaşamış olan Ahıska Türkleri, Doğu Anadolu Bölgesi ile neredeyse bütünleşmiş, 1828 yılının yaz ayında Rus işgali sonucunda birçok sancağın bağlı olduğu Çıldır/Ahıska Eyaleti Rusların eline geçmiştir (Veyselöglü, 1999: 16).

Ahıska, Sovyet yönetimine 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması'yla bırakılırken Osetya, Acarlar ve Abhazyalara verilen özerklik Ahıska Türkleri için verilmemiştir (Sezgin, 2003: 9).

Ahıska Türkleri, 1920'lerden itibaren bağlı buldukları Gürcistan tarafından baskı görmeye başlamış ve Türkleri asimile etmeye yönelik birçok uygulamaya maruz kalmışlardır. Bu uygulama 1926 yılında Sovyet Rusya himayesinde bulunan Gürcistan zamanında dahi devam etmiştir. Bütün bunlar yaşanırken bu zulüm, baskı asimilasyon politikalarından kurtulmak isteyen bazı Ahıskalılar, Türkiye'ye göçmek istemiş, bazı kişiler öldürülmüş ya da sürgün edilmiştir (Sezgin, 2003: 14).

Ahıska Türklerinin Stalin tarafından 14-18 Kasım 1944 tarihlerinde sürgün edilmesi ile esas ana yurtları olan Gürcistan ve Kafkasya'da az sayıda Ahıska Türkü kalmış, birçoğu 13 cumhuriyete, 46 il ve ailelere bölünerek daha çok Orta Asya'ya sürgün edilmiştir. En son veriler ışığında Kazakistan'da Fergana Olaylarından göç edenler de eklenince 160.000, Özbekistan'da 65.000, Bağımsız Devletler Topluluğu ile diğer Muhtar Cumhuriyeti ve Türkiye olmak üzere toplamda 200.000 Ahıskalı Türkünün diasporada yaşadığı söylenebilir (Veyselöğlu, 1999: 18).

Başka bir kaynakta ise Devlet Savunma Komitesinin 31 Temmuz 1944 tarihinde aldığı 6279 sayılı kararıyla Ahıska Türklerinin göç ettirilmesi kararlaştırılmıştır. 14-18 Kasım'da Stalin'in emriyle kısa bir zaman aralığına sığdırılan, 2-3 saatlik bir sürede, göçe zorlanan halkın 125.000'i göç ettirilmiş, 17.000'i yolda açlık, sefalet, hastalık ve soğuktan ölmüştür. Gürcü basını 125.000 Ahıskalının sürgün edildiğini söylese de Batı kaynakları göç eden yaklaşık 200.000 kişinin olduğunu bildirmektedir (Sezgin, 2003: 15- 16).

Ana yurtları olan Kafkaslardan ve Gürcistan'dan sökülüp atılan Ahıska Türkleri, sahiplenmiş oldukları ana yurtlarına geri dönmeyi istemektedirler. Gorbaçov'un başa gelmesiyle Perestroyka ve Glastnost politikaları sayesinde Ahıska Türklerinin vatanlarına dönmeleri için imkânlar yaratılmıştır. Ancak Fergana Olaylarının patlak vermesiyle Ahıska Türkleri için ikinci bir yurt arama durumu ortaya çıkmıştır. Fergana Olayları, Özbekistan'da 23 Mayıs 1989 tarihinde nedeni bilinmeyen bir tartışma neticesinde büyük bir ayaklanmaya dönmüş, katliam hâlini almıştır. Yaklaşık iki hafta süren olaylar sonucunda birçok ölü ve yaralının yanında Ahıska

Türklerinin tekrardan birçok alana dağılmalarına sayıları azımsanmayacak şekilde Rusya ve Azerbaycan'a göç etmelerine sebep olmuştur (Sezgin, 2003: 19).

Bütün bu olumsuz göç olaylarına rağmen Bağımsız Devletler Topluluğu (Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya) üyesi ve Muhtar Türk Cumhuriyetleri ülkelerine göç eden Ahıska Türkleri, bu bölgede yaşadıkları süre zarfında Türk kültürünü tanıtır buradaki halka yaşantılarıyla örnek olmuşlardır. 1991 yılında Türkiye Türklerinin bu bölgelere gelmesiyle Türkler hazır zemini değerlendirip ilişkilerini bu bölgede hızlandırma imkânı bulmuştur. Orta Asya ve Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi ülkeler içinde Stalin'in 1944 yılında zorla yerleştirmiş olduğu Ahıska Türkleri, Asya ve Kafkas coğrafyasında stratejik açıdan büyük bir güç olarak bulunmaktadır (Veyselöglü, 1999: 19).

Türkiye'de de Ahıska Türkü bulunmaktadır. 1992 yılında 'Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun' çerçevesinde Türkiye'ye gelmişlerdir. Türkiye, çıkarmış olduğu bu kanunla Türkiye'de ve SSCB sınırlarında yaşayan Ahıska Türkleri için çifte vatandaşlık vermeyi kabul etmiştir (Sezgin, 2003: 25). Bu kanun sayesinde 93 yılında 65 aile Türkiye'ye göç etmiş, 97 yılında ise Kazakistan Büyükelçiliğine 4.000'den fazla Ahıskalı aile Türkiye'ye gelmek için başvuru yapmıştır (Veyselöglü, 1999: 19).

Dünya Ahıska Türkleri Birliği (DATÜB) Genel Sekreteri, Türkiye'de yaşamını sürdüren 40.000'e aşkın Ahıska Türkü'nün, Türk vatandaşlığına geçtiğini ve 20 binden fazla kişinin ise vatandaşlık işlemlerinin devam ettiğini belirtmiştir (www.trthaber.com, 2019).

Kafkas bölgesinden genel göçleri değerlendirecek olursak, 1877-78 yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusların emeli olan Panslavist politika zirveye çıkmış ve devamında bu politika neticesinde göçler hız kazanmıştır. Bu savaştan sonra Ruslar, bir önceki Kırım Savaşı sürecindeki Kafkasyalıların kendisine husumet beslemesini tecrübe ettiğinden bu defa göçün Kafkas haklarının tamamını kapsayacak şekilde olmasını Osmanlı'dan talep etmiştir. Kuzey Kafkasya'nın 50-60 yıllarında yapılan nüfus sayımında 3.200.000 olan toplam nüfusunun 1897 yıllarındaki sayımında 1.662.000 olduğu ve yarı yarıya düştüğü gözlenmiştir (Bice, 1991: 51-52).

Savaş, yıldırma ve zulüm sonucunda birçok etkene bağlı olarak en çok göçün yaşandığı 1859-1879 yılları arasındaki tabloda 2 milyon Kafkasyalının ana yurt

bildikleri toprakları terk etmek durumunda kaldığı en doğru tahmin olarak gözükmektedir. Bu sayının 1,5 milyonu hayatta kalarak Osmanlı topraklarına yerleşebilmiştir. Daha önce bahsedildiği üzere sadece 1859-1879 yılları arasında göçlerin yaşanmadığı, bu tarihten önce ve sonra da göçlerin devam ettiği bilinmektedir. Bu tarihten sonra, 1881-1914 yılları arasında göçler devam etmiş ve önceki göçlere ek olarak 500.000 Kafkasyalı daha göçe maruz kalarak Osmanlı topraklarına yerleşmiştir. Bu dönemde ayrıca İdil-Ural, Kazan bölgelerinden de Başkurt Türklerinin ve Türk-Tatarlarının da önemli oranda göç ettikleri bilinmektedir (Bice, 1991: 52).

Osmanlı Avrupası, Kırım, Kafkasya ve Anadolu coğrafyasını vatan bilen Türkler zulme, katliama uğrayarak, açlık, sefalet çekerek, özgürlükleri için göç etmelerinin sebebi, Osmanlı Devleti'nin eski gücünü yitirip ekonomik ve askerî açıdan etkisiz kalması, Osmanlı Devleti'nde bulunan gayrimüslim halk arasındaki milliyetçilik akımı ile Rusya'nın Panslavist ve emperyalist genişlemeci politikalarının etkili olmasıdır (McCarthy, 2012: 5).

Toparlamak gerekirse, 1783 yılında Rusya'nın Kırım'ı işgali sonrasında başlayan göç hareketleri içerisinde ilk dalga 1792-1793 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu göç dalgasını 1802-1830 yıllarındaki göçler takip etmiş, en büyük göç dalgası ise 1853-1856 Kırım Harbi neticesinde savaşın kaybedilmesinin ardından yaşanan 10 yıllık sürede gerçekleşmiştir. 1774-1922 tarihleri arasında Osmanlı coğrafyasına gelen göçmenler, 1.800.000 kişi gibi devasa bir göçmen topluluğu oluşturmaktadır (İpek, 2018: 91).

McCarthy ifadesine göre ise, Kırım ve Kafkasya bölgesinden çoğunluğu Türk olan milyonlarca kişi Rus zulmünden ve çeşitli sebeplerle katliama uğrayıp ölmüş, birçoğu da anavatan gördükleri Türkiye Coğrafyasına göç etmişlerdir. 1821-1922 yılları arasında 5 milyondan fazla nüfus zorla göç ettirilmiş 5 buçuk milyon Müslüman ise yine savaşlarda öldürülmüş olup kalan birçok kişi ise açlık, sefalet ve hastalık sebebiyle vefat etmiştir (McCarthy, 2012: 1).

Bice'ye göre ise, Anadolu coğrafyasına Balkanlardan, Kırım ve Kafkaslardan gelen ve iskân edilen Türk ve yakın akraba toplulukların sayısının 5 milyonu bulduğunu belirtmektedir (Bice, 1991: 55).

2.3. AZERBAIJAN TÜRKLERİ DİASPORASI

Azerbaycan bölgesi tarih öncesi devirlerde bile doğu ile batının sürekli bir geçiş noktası olmuş bu bakımdan birçok devletin mücadelesine ev sahipliği yapmıştır. Azerbaycan toprakları da bu mücadelenin en büyük paylarından birini oluşturmaktadır. Günümüzde bile çözüme kavuşamayan Karabağ problemiyle bölge hâlâ sıcak çatışmanın izlerini taşımaktadır.

Türklerin Azerbaycan topraklarına ilk gelişi MÖ VIII. yüzyıllar itibarıyla Saka Türkleri ile olmuştur. Farklı Türk boyları da bu coğrafyaya yerleşmiş, birçoğu buradan geçip Anadolu'ya ve Avrupa'ya gitmişlerdir. XI. yüzyıla kadar Azerbaycan coğrafyasına muhtelif Oğuz boylarının yerleştiği, 1015-1021 yılları arasında Çağrı Bey'in Doğu Anadolu keşfi sonrası Azerbaycan Coğrafyası, Türkleri barındıran bir bölge hâline getirilmiştir (Yıldırım ve Özönder, 1991: 1).

XIII. yüzyıldaki Moğol İstilasına uğramış olan bölge bu tarihe kadar Selçuklu Türklerinin elindeydi. İstiladan sonra bu bölge Hülagû Han'ın eline geçmiş, bölgeye hâkim olan İlhanlı Devleti'nin bir parçası olmuştur. Süreç devam ettikçe birçok devletin bölgeye hâkim olma mücadelesi neticesinde İlhanlı Devleti'nden sonra Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri himayesine girmiştir. XVI. yüzyılda ise bu coğrafyaya Osmanlı Devleti ile Afşar Hanedanlıkları ve İran da kurulmuş olan Türk Safevi Devleti hâkim olmuştur. İran'da bulunan İran Afşar Türk Devleti şahı Nadir Şah'ın ölümü nedeniyle otorite zayıflamış bu sebeple birçok hanlık ortaya çıkmıştır. Bu hanlıklar, 1844 yılındaki Rus işgaline kadar, Osmanlı ile İran'daki Türk Hanlığı arasında denge gözeterek varlıklarını devam ettirmişlerdir (Yıldırım ve Özönder, 1991: 2). Sağlam bir otoritenin olmaması, birçok hanlığın varlığını sürdürmesi Azerbaycan Türklerinin bağımsızlıklarının başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Osmanlı Devleti'nin zayıflamış olması bölgede hâkimiyetinin azalması ve Rusya'nın etkinliğinin artmasıyla İran'daki Türk Kaçar Hanedanı'ndan Feth Ali Şah, Ruslara karşı direnmiş ancak başarılı olamamış, 10 Şubat 1828 tarihinde Rusya ile ikinci anlaşması olan Türkmen Çay Antlaşması'nı yapmıştır. Bu antlaşma Rusya için çok büyük bir öneme sahip olmuş, daha önce yapılmış olan Gülistan Antlaşması'na ek olarak Nahçıvan ve Erivan hanlıklarını da alarak kendisine bağlamıştır. Bu antlaşmanın ardından Türk- Rus savaşları başlamış Balkan ve Kafkas coğrafyalarında yenilgiler ardı ardına gelmiştir. Ruslar; Kars, Ardahan ve Erzurum'a kadar gelmiş ve bu yenilgiler üzerine Osmanlı Devleti, Rusya ile 1829 yılında Edirne Antlaşması'nı

imzalamıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Rusya'nın Türkmen Çay Antlaşması sonucunda elde ettiği bölgeleri onayladığını kabul etmiştir (Yıldırım ve Özönder, 1991: 4- 5).

Türkmen Çay Antlaşması, toprak kaybının ötesinde Rusya'da ve İran'da bulunan halklar için göç etmek isteyenleri göç konusunda serbest bırakmıştır. Rusya'nın bu antlaşmayla gerçekleştirmeyi planladığı asıl hedefi, İran'da bulunan Ermenileri göç ettirerek o bölgede Osmanlı ile arasında tampon bölge olarak kullanacağı büyük bir Ermeni Devleti kurmaktır. Attar'ın aktarımına göre Rusya, göç eden Ermenileri 20 yıl vergiden muaf tutmuş ve bu amaçla ilk etapta 70.000 bin Ermeni'nin büyük kısmı Karabağ başta olmak üzere Erivan ve Nahçıvan'a yerleştirilmiştir. Bu tarihten sonra, 1828-1830 yılları arasında Ruslar, İran'dan 40.000, Osmanlı topraklarından ise 84.000 Ermeni nüfusunu Kafkaslara özellikle Azerbaycan'a yerleştirmiştir. 1900'lü yıllarda bile o bölgede yaşayan 1.300.000 Ermeni nüfusunun ancak 300.000' inin o bölgenin yerlisi olduğu, geri kalan Ermeni nüfusunun başka yerlerden Ruslar tarafından göç ettirildiği bölgeye iskânı sağlandığı bilinmektedir (Attar, 2005: 39- 41).

Rusya'nın sistemli bir şekilde bölgenin demografik yapısını değiştirme hamlesine rağmen 1832 yılında Rusların kendi resmi nüfus sayımında Karabağ'ın nüfusunun %64,8 oranında Türklerden oluşmakta Ermeni nüfusu oranı ise %34,8 olarak görülmektedir. Rusya bu göç politikası sonucunda Azerbaycan topraklarında bir Ermeni Devleti kurulması için alt yapı ve Azerbaycan toprakları ikiye bölünerek Osmanlı Devleti ile arasında bir tampon bölge oluşturmuştur. Ermenistan Cumhuriyeti'nin başkenti olan Erivan'ın I. Dünya Savaşı yıllarında ve XIX. yüzyıl sonunda Türk nüfusu oranı %83 iken bu nüfus yoğunluğu savaşın sonunda %4,3'e düşmüştür (Yıldırım ve Özönder, 1991: 13). Yapılan demografik politikanın ne kadar etkili olduğunu süreç içindeki nüfus oranlarına baktığımızda daha iyi anlayabiliriz. Ermenilerin katliam hareketleri ve Rusya'nın yıldırımlarına karşı göçe zorlanan ve başka yerlerden göçmen getirilip bu bölgeye yerleştirilmesiyle Rusya hem Osmanlı tebaasını bölgeden uzaklaştırmış hem de arada tampon bir ülke olarak kurmayı planladığı Ermenistan'ın alt yapısı için gerekli nüfus çoğunluğunu sağlamıştır.

Kafkasya'daki Türklerin demografik ve coğrafi durumuna genel olarak baktığımızda, süreç içerisinde Osmanlı-Rus savaşları ve savaş sonrasında uğranan zulümlerden ziyade toplu olarak yapılan katliamlara uğradıkları görülmektedir.

Bilhassa XIX. yüzyılın sonu ve XX. Yüzyılın başları, Kafkasya coğrafyasında Azerbaycan bölgesi, -bu bölge şimdi Ermenistan olarak geçmektedir- Doğu Anadolu bölgesinde bulunan Türklere karşı açık ve aleni soykırımların yaşatıldığı bir dönemi ifade etmektedir. Azeri Türkleri, işgale ve soykırıma kadar Kafkasya'nın en güçlü ve en büyük etnik unsuruydu. Azerilere en büyük soykırım Ermeniler tarafından yapılmış, bölge halkı mecburi göçe zorlanmıştır.

Gerek Ermenistan gerek Rusya tarafından Azerbaycan topraklarının işgali neticesinde bir milyondan fazla Azerbaycan Türkü evlerinden sürgün edilmiş (deportation) ve göçmen statüsü ile çok zor şartlar altında yaşam mücadelesi vermeye zorlanmıştır (Öztaş ve Zengin, 2005: 66).

Rusya'da Bolşevik İhtilali sonrasında Gürcü Menşeviklerin öncülüğünde 28 Kasım 1917 yılında "*Maveray-ı Kafkas Komiserliği*" adı altında üç milletten; Gürcü, Ermeni ve Azeri Türklerinden oluşan bir hükümet organı meydana getirilmiştir. Bu organ iç işlerinde eyalet sistemi gibi bağımsız bir durum teşkil etmekteydi. Fakat bu konfedere yapı gerçeklikten uzak, zor şartlar altında mecburiyetten kurulmuş olduğu ve en ufak bir sallantıda dağılmaya yüz tutan bir yapı arz etmektedir (Yıldırım ve Özönder, 1991: 13- 14).

Mavera Kafkas Komiserliği, 26 Mayıs 1918 tarihinde Tiflis'te yapılan son toplantıda kendini feshetmiş ve birlik dağılmıştır. Bunun üzerine aynı gün Gürcüler, iki gün sonra da yani 26 Mayıs 1918'de Azerbaycan Cumhuriyeti resmen kurularak merkezi Bakü seçilmiş fakat bu bölgenin Rus işgalinde olması sebebiyle geçici başkentliği Gence şehri yapmıştır. Tarihin ilk cumhuriyet rejimli Türk devleti kurulmuştur. Feth Ali Han, 30 Mayıs 1918 tarihinde kuruluşu tüm dünyada duyurmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilk tanıyan Osmanlı Devleti olmuştur (Yıldırım ve Özönder, 1991: 17).

Rus bir komutanın öncülüğünde Ermeni Komiteciler ile "*Kızıl Cumhuriyeti*" kurarak Azerbaycan bölgelerinde katliama girişmişlerdir. 30-31 Mart 1918 tarihlerinde özellikle Bakü'de girişilen katliam sonucunda 20-30 bin civarında Azeri Türkü katledilmiş, bu katliamdan kurtulanlar Gence Topraklarına iltica etmişlerdir (Yıldırım ve Özönder, 1991: 16).

1918-1920 yılları Azerbaycan Türklerinin en fazla zulme uğradığı, çile çektiği yıllar olarak bilinmektedir. Azerbaycan Türkleri bu yıllarda bu tür zorluklara

rağmen İslam ve Türk coğrafyasının ilk demokratik devleti olma özelliğini gösteren bir rejimi benimsemişlerdir. Ermeniler tarihin en büyük soykırımını bu tarihlerde Azeri Türklerine karşı Sovyetlerin de desteğini alarak gerçekleştirmiştir. Zulüm sadece insanlar üzerine olmayıp bölgenin coğrafyasına da yansımıştır. 1918 yılında kurulmuş olan ortak komiserlikte bulunan devletlerin yüz ölçümlerine bakıldığında işgal sürecinde nasıl ve ne yönde değiştiğini görebiliriz (Attar, 2005: 63).

Azerbaycan Devleti, kurulduktan sonra çok geçmeden Kızıl Ordu tarafından 27 Nisan 1920’de toprakları işgal edilmiştir. Azerbaycan topraklarının, tartışmalı bölgelerle birlikte 114.000 km² olan, yüz ölçümü 97.000 km², Ermenistan’ın yüz ölçümü ise bu tarihte 17.000 km²den ibarettir. Bu ölçüm 1923 yılında 23.000 km²dir. İşgal süreci devam ederken yani 1988-1996 yıllarında ise 43.000 km²ye yükselmiştir (Attar, 2005: 80). Azerbaycan topraklarına doğru genişlemenin olması, işgalin boyutunun ne denli büyük olduğunu göstermektedir.

Nüfus değişimine bakıldığında 1918 yılına kadar yapılan işgal ve zulümlere rağmen Ermenistan Devleti’nin 1.510.000 olan nüfusunun 795.000’inin Ermeni, 575.000’inin Azeri Türkü, 140.000’inin ise başka etnik gruplardan meydana geldiği görülmektedir (Attar, 2005: 63).

1919 Yılında Nahçıvan- Şerur- Derelyaz- Sürmeli ve Erivan’ın Genel Nüfusu

1	Etnikler	Nahçıvan	Şerur-Derelyaz	Sürmeli	Erivan
2	Türkler	62,5%	72,3%	65,0%	60,2%
3	Ermeniler	36,7%	27,4%	30,4%	37,4%
4	Diğerleri	0,8%	0,4%	1,6%	2,4%

(Attar,2005: 65).

1919 yılında Ermenistan vilayetleri olan 4 ilin (Nahçıvan-Şerur-Derelyaz-Sürmeli) nüfus bilgilerine ayrıntılı bir şekilde bakacak olursak savaş öncesinde sonrasında işgalin ve zulmün ne derece etkili olduğunu, göç ettirme politikasının ne kadar başarıya ulaştığını anlayabiliriz.

Ermenistan kendi devletini kurduktan sonra iki yıl gibi kısa sürede, Müslüman Türklere karşı terör siyaseti izlemiştir. Ermeni Devleti kurulduğunda Erivan’da 575.000 Türk bulunmaktaydı fakat 1920 yılında 2 yıl bile olmadan nüfus bilgilerine baktığımızda Türklerin sayısı 10.000’i geçmemektedir. Bu süre zarfında 200.000 Türk soykırıma maruz kalmış, geri kalan nüfus ise yıldırma hareketleri ve zulüm sonucunda bölgeyi terk etmiştir. Bu zulüm ve soykırımı Ermenilerin kendi

tarihçilerinden olan A.A. Lokayan, Taşnakstyun Partisinin başta olduğu 30 yıllık zaman zarfında, Kafkas bölgesindeki Türklerin %60 ının soykırıma uğradığını ve katledildiğini, köylerinin yakılıp yıkıldığını ifade etmiştir. Attar'ın aktardığı bir başka bilgiye göre 1939 yılında Moskova'da yayınlanmış olan 'İstoriçeskie Zapisleri' isimli bir kayıta Taşnakların iktidarında, Ermenistan'da yaşayan Türklerin oranındaki azalmanın %77 olduğu bildirilmiştir. 1919 yılında Şemahi bölgesinde 26.877, Gence bölgesinde 21.098, Nuha Bölgesinde 5.100, Lenkeran bölgesinde 3205, Karabağ bölgesinde ise 20.000 Müslüman Türk yaşadıkları bölgelerden zulme uğrayarak Azerbaycan Devleti'nin göçmenler için oluşturduğu bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır (Attar, 2005: 76).

Zengezur'u Moskova'nın baskısıyla ele geçiren ve Karabağ'ın özerk bir statüye kavuşup ileride de emelleri uğruna ele geçirmeyi planlayan Ermenistan, bu bölgeden Türkleri göçe zorlamış, bu bölgeye göç etmek isteyenlere de engel olmak istemiştir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen 1922 yılında Ermenistan topraklarına geri dönen 100.000 Türk olduğu belirtilmektedir. 1926 yılındaki nüfus sayımında Türklerin nüfusunun 84.717 olarak görülmesi, 1939 sayımında ise 130.800 Türkün bulunması bu kadar zorluğa ve soykırıma rağmen Türklerin geri dönüşlerinin 1926 yılından sonra da devam ettiğini göstermektedir (Attar, 2005: 91- 92).

2.3.1. Karabağ Sorunu

Azerbaycan Cumhuriyeti kurulduktan sonra onu bekleyen en büyük sorun 'Dağlık Karabağ' sorunudur. Karabağ, Ermenistan ile Azerbaycan sınırı boyunca uzanan 16 bin km²lik bir alanı işgal eden bölgenin adıdır. Günümüzde bu bölgenin 14 bin km²lik alanı Ermeni işgalinde bulunmaktadır. Karabağ, Azerbaycan'a ait coğrafi açıdan dağlık ve ovalardan oluşan elverişli toprakları bulunan bir bölgedir. Bölgenin doğal sınırını Aras ve Kür nehirleri ile Gökçe Gölü teşkil etmektedir. Dünya gündemini meşgul eden bölgenin yüz ölçümü ise 4.392 km²dir. Azerbaycan Devleti'nin topraklarının %5'ini, işgal edilmiş topraklarının ise %37'sini teşkil etmektedir. Nüfus açısından bakıldığında tamamı Türklerden oluşan bu bölgenin zorunlu göçler, yıldırma siyaseti ve savaşların ardından nüfusun büyük çoğunluğu şu anda Ermenilerden oluşmaktadır. 1979 yılında yapılan nüfus sayımında toplam 162,2 bin olan nüfusun 12.307'si Ermenilerden 37.264 ise Azeri Türklerinden oluşmaktadır (Attar, 2005: 1- 6).

Karabağ Meselesinin hassas ve sıkıntılı bir hâlde olması, iktisadi açıdan Azerbaycan Devleti ile daha fazla ilişkisi bulunması sebebiyle, 5 Haziran 1920 tarihinde Dağlık Karabağ bölgesinin, Rusya tarafından Azerbaycan hudutları içinde kalmasına ve ayrı bir muhtariyet verilmesine dair bir kanun kabul edilmiştir. Sonrasında Sovyetler kendi birliklerini oluştururken Karabağ'ın tüm bölgeleri de Azerbaycan topraklarına katılarak özerk bir bölge oluşturulmuştur. Bu özerkliğin sorun yaratacağını anlayan Stalin, 1923 yılında özerk kalmak şartıyla tekrar Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlandığını bildirmiştir (Yıldırım ve Özönder, 1991: 24).

1937-1938 yılları arasında Zengezur, Nahçıvan ve Karabağ bölgelerinde birçok kişi Sovyet düşmanı olması sebebiyle sürgün edilmiş ya da kurşuna dizilmiştir. Ermenistan nüfusu altında yaşamak zorunda olan bu halklar, daima zulüm ve katliama maruz kalarak ana yurtlarından kovulmuşlardır. Bu tarihlerdeki zulme bir de 1948-1956 yıllarındaki toplu göç ettirilme eklendiğinde durum daha da vahim bir hâl almıştır. BM ile karşı karşıya gelmek istemeyen Sovyetler, 12 Aralık 1945 yılında kurtarılmış bölge Güney Azerbaycan'a destek veriyor olarak görünmekteydi. Bu sayede askeri birliklerini Azerbaycan'dan çeken Sovyetler, Azerilerin yalnız kalmalarına sebep olmuştur. Bunu fırsat bilen İran, Güney Azerbaycan'ı işgal etmiştir. Bu durum karşısında Ermenistan yönetimi Moskova aracılığıyla Azerbaycan'dan Karabağ'ı başta olmak üzere çoğu bölgeyi talep etmiştir (Attar, 2005: 93).

Ermenistan, 23 Aralık 1947 tarihli alınan bir kararla ülkelerinde bulunan 100.000 Türkün göçünü şart koşmuş, bu göç dalgasının üç yıl içinde gerçekleşmesini istemiş ve göç edenlerin mal ve mülklerine Ermenilerin yerleştirilmesi hakkı verilmiştir (Attar, 2005: 101).

İlk aşamada imkânsız görünen bu süreç sonunda, 1948-1956 yılları arasında Ermenistan'dan Azerbaycan topraklarına 150.000'den fazla Azerbaycan Türkü zor şartlar altında göç ettirilmiştir (Attar, 2005: 111).

Ermenistan'da bulunan Türklerin uğradığı zulüm, soykırım ve sosyal hayatta uğradıkları adaletsizlik köylerde, kasabalarda ve illerde hep yönetici kesimin Ermeniler olması Komünist Parti üyeliklerinde bile Türklere izin verilmemesi gibi sebepler, 1988 yılında Karabağ probleminin patlak vermesine neden olan olaydır. Ermenistan her türlü duruma uluslararası ekonomik ve siyasi stratejilere hazır bir şekildeyken Azerbaycan tam tersi yıllarca Sovyet baskısı zulmü Ermenilerle olan

sıkıntılı durumu ve kendi içindeki Moskova yanlısı olanlarla mücadelesi de eklenince hazırlıksız yakalanmıştır. Bir milyondan fazla mülteci durumundaki vatandaşına ve %20'lik kayba uğramış toprağına ve diğer zararlarına bakılınca durum pek de iç açıcı gözükmemektedir (Attar, 2005: 116).

Siyasi konjonktürü Karabağ Savaşı'na hazır olduğunda, 13 Şubat 1988 tarihinde bu savaşın başladığını kabul edebiliriz. Bu tarihte Karabağ'ın merkezinde toplanan halk ilk kez gösteri düzenleyip Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrılıp Ermenistan'a bağlanmasını savunmuştur. Bunun üzerine Dağlık Karabağ Özerk Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti, Azeri milletvekillerinin katılımı olmadan kendi aralarında Dağlık Karabağ'ın, Azerbaycan'dan ayrılıp Ermenistan'a bağlandığını kabul etmişlerdir. Bu kararlar artık Karabağ sorunu Kafkasya gündemine, bir daha hiç çıkmamak üzere 20 Şubat 1988 tarihinde girmiştir. 1988 yılı, bu olayların üzerine Ermenistan ve Karabağ bölgesinden zorla yurtlarından sökülüp atılan, Azerbaycan'a göç etmek durumunda kalan mültecilerin sıkıntılarıyla geçen bir yıl olmuştur. Yılın sonunda 230.000 Türk, Ermenistan'dan kovulmuştur (Attar, 2005: 122). Bütün bunlar olurken karşı tarafın olumsuz davranışları ve baskıcı tutumuna rağmen Azerbaycan hükümetinin pasif kalmasıyla sorun engellenememiş, Dağlık Karabağ'ın kontrolü elden çıkmıştır.

15 Haziran 1988 tarihinde Ermenistan parlamentosu Dağlık Karabağ için Ermenistan'a bağlanması kararını onaylamıştır. Ardından Dağlık Karabağ'da Azerilere karşı zulüm ve işkenceler artmış, 1988 yılının Eylül ayında "*Hocalı Katliamı*"nın gerçekleşmesiyle Ermenilerin Türkleri yok etme planlarının ne derece olduğunu gözler önüne sermektedir. Süreç böyle ilerlerken Azerbaycan'a bağlı bir Dağlık Karabağ durumundan hoşnut olmayan Ermeniler eylemlerine devam etmiş ve tahriklerinin ardı kesilmeyince Sovyet Rusya, Dağlık Karabağ yönetimini 12 Ocak 1989'da Azerbaycan'dan alıp Yüksek Sovyet üyesinin başkanlığındaki geçici bir komiteye vermiştir. Fakat yine de Ermeni saldırıları kesilmemiş, Dağlık Karabağ'da tam bir terör durumu hâkim olmuştur (Attar, 2005: 129- 131).

Azeri Türklerinin içinde bulunduğu bu durum 1989 yılının Kasım ayında toplumsal patlamalara sebep olmuş ve on binlerin katılımıyla meydanlarda gösteriler düzenlenmiştir. Bu durum Moskova'yı Karabağ'da kurulan özel statüye sahip bulunan yönetimi kaldırmaya zorlamış ve göstermelik bir kararla Dağlık Karabağ, Sovyet Özel Komisyon gözetiminde Azerbaycan SSCB Yönetim Komitesine bağlanmıştır.

Toplanan göstericiler ile yönetim arasında bağlantı 1 Aralık 1989 yılında kopmuş ve bu tarihte Ermenistan Yüksek Sovyeti, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan ile resmen birleştirildiğini ilan etmiştir. Dağlık Karabağ'daki tüm resmî binalara Ermenistan amblemi ve bayrağı asılmıştır. 1990 yılındaki hazırlanan bütçeye Dağlık Karabağ'daki gelir gider eklenmiştir (Attar, 2005: 131- 132).

Bütün bunlar sosyalist rejimin Azerbaycan'da yaşama olanağı kalmadığını göstermiştir. 9 Ocak 1990 tarihinde, bütçenin kabulünde Dağlık Karabağ'ın yer alması ve devamında yasal olmayan bir şekilde Ermeni Sovyeti'ne Dağlık Karabağ milletvekillerinin seçilmesi ile dâhil olunan durumun patlak vermesine ve içinden çıkılmaz bir hâl olarak gerginliğin had safhaya çıkmasına sebep olmuştur.

Azerbaycan yönetiminde bulunan A. Vezirov, gizlice Kızıl Ordu'yu, halkı dağıtması için Bakü'ye çağırmıştır. Bu tarihte birçok devlet kurumu Azerbaycan halk cephesi tarafına geçmiş ve bazı yöneticilerin ise Azerbaycan adına istifa etmesi neticesinde Bakü'de, Kızıl Ordu şehrin etrafında toplanmaya başlamıştır. Olaylar böyle gelişince 20 Ocak 1990'da gerçekleşen, tarihe "*Kanlı Ocak*" olarak geçecek olan soykırım Bakü'de işlenmiştir (Attar, 2005: 133- 134). Bu olay, 1721 yılından beri Ermenistan eliyle Rusya'nın Kafkaslarda sürdürdüğü soykırımı örnek olmakla birlikte günümüzde de devam ettiğini görmekteyiz.

Sistemli bir şekilde yüzyıllardır yapılan bu baskı, zulüm ve soykırımı rağmen yılmayan Azerbaycan halkı, yönetime baskı durmuş ve 30 Ağustos 1991 Azerbaycan Yüksek Sovyeti'ne "*Azerbaycan'ın Bağımsızlığı Akti*"nı zorla da olsa kabul ettirmiştir. 18 Ekim 1991 tarihinde ise Azerbaycan'ın bağımsızlığı anayasal olarak onaylanmıştır (Attar, 2005: 137- 138). Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması hiç de kolay olmamıştır. En fazla uğraştığı başına bela olan Ermeni ve Dağlık Karabağ problemi, Azerbaycan ulusunun bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasında çektiği sıkıntılar olarak görülmektedir. Bağımsız olduktan sonra bile zaferi tam olarak yaşayamamış, etkin bir kurtuluşa erememiş olan Azerbaycan hâlâ Karabağ problemi ile uğraşmaktadır.

Bağımsız Azerbaycan'ı ilk tanıyan ülke 9 Kasım 1991 tarihinde Türkiye olmuştur. Türkiye, Azerbaycan'ın dünya konjonktüründe ve dünya siyasetindeki konumu açısından ayakta kalması için çok büyük çabalar harcamış ve nihayet 2 Mart

1992 yılında BM'nin Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanınmasıyla da Azerbaycan bağımsız Türk Cumhuriyetleri arasında yerini almıştır (Attar, 2005: 140).

1992 yılının sonuna doğru Dağlık Karabağ bölgesinin tamamını ele geçiren Ermeniler, 25-26 Şubat 1992 tarihlerinde Hocalı, 8 Mayıs tarihinde Suşa, 15 Mayıs tarihinde Lâçin, 23 Ağustos tarihinde Cebrail, 31 Ağustos tarihinde Fuzuli ve Kubadlı, 1 Kasım tarihinde ise Zengiler bölgelerini işgal etmişlerdir. İşgal hareketlerine son vermeyen Ermeniler 1994 yılının Şubat ve Mart aylarında ise Kelkecer'i ele geçirmişlerdir. Bu son durumda Azerbaycan topraklarının %20'si işgal edilmiş bir milyon Azerbaycanlı yurtlarından edilerek göçmen durumuna düşmüştür. İşgaller ve göçler, zor durumda olan Azerbaycan için daha da sıkıntılı hâle gelmiştir (Yeşilot, 2010: 174).

Kafkasya'daki bu soykırım, işgal ve savaşlar Rusya'da yaşayan Azerbaycanlılara da yansımış, onlar da bu zulümden paylarını almışlardır. Rusların verdiği resmî sayılara göre 800 bin olan Azerbaycan Türkü, farklı kaynaklara göre 1,5–2 milyon kadardır. Rusya'daki her türlü terör eylemlerinde Azerbaycan halkına yönelik güvenlik gerekçesiyle birçok yaptırımlara ve sınır dışı etme gibi uygulamalara gidilmiştir (Yeşilot, 2010: 182).

Henüz kendini tam olarak toparlayamayan Azerbaycan'ın; belirsizliklerin yaşanması, millî birliğini sağlayamadan Sovyet baskısı ve Ermeni işgaline maruz kalması, sonrasındaki Hocalı Katliamı, şehirlerinin birer birer düşmesi, toprak ve insan kaybı yaşaması büyük sıkıntılar çekmesine sebep olmuştur. Bu sebepler Azerbaycan'ın umudunu kırmış ve etnik çatışmaların yaşanmasına ortam hazırlamıştır. Bu olumsuz ortamda Haydar Aliyev yönetime getirilmiştir. Azerbaycan için sevindirici ve umutlarının tekrar yeşermesine tek sebep Türkiye'nin açık desteği olmuştur. Bütün bu olanlar özellikle Azerbaycan Türklerine yönelik girişilen katliamlar, soykırım işlemleri, Kafkaslardan Türkleri yok etmenin 200 yıllık planın bir parçasını ifade etmektedir. Bu planın görünen yüzü de Dağlık Karabağ problemidir.

Özetlemek gerekirse, Ermenistan tarafından hukuki bir gerekçesi olmadan işgale uğrayan ve Azerbaycan'dan koparılıp ilhak edilen Karabağ, BM'nin bile hâlâ gündeminde sıcaklığını koruyan problem olarak çözümsüz bir şekilde beklemektedir. Bu bölgede yaşayan bir milyondan fazla insan ise yerinden yurdundan edilmiş göçmen durumuna düşmüş, birçoğu da soykırım ve katliama uğramıştır. 1988-1994

savaşlarında 32 bin masum insanın ve 30 binden fazla Azeri askerin ölümüyle sonuçlanmıştır. Bu savaştan toprak kazanımı açısından Ermenistan avantajlı çıkmış fakat tüm komşularıyla sorun yaşamış, içine kapalı bir yaşam benimsemek zorunda kalmıştır. Karabağ problemi sadece iki ülke arasındaki bir huzursuzluğa neden olmamış, Kafkasya'daki tüm devletler için büyük huzursuzluğa sebep olan bir problem olarak varlığını sürdürmektedir.

Kronolojik olarak anlatmaya çalıştığımız savaşlar, katliamlar, zulüm ve baskı sonucunda yerinden yurdundan edilen Azerbaycanlıların bir kısmı sıkıntı yaşadıkları dönemde ve sonrasındaki süreçte, iki ülke arasındaki etnik bağlılık ve çeşitli anlaşmalar, kültürel etkileşimler, yakınlık duyma ve zor durumlarda desteğin Türkiye'den gelmesi gibi sebeplerle birçok Azerbaycan Türkü, Türkiye'ye göç etmiş ve Azerbaycan diasporası olarak varlığını sürdürmektedir.

2.4. İRAN TÜRKLERİ DİASPORASI

İran'ın Abbasiler tarafından fethedilmesinden sonra ordu ve devlet yönetiminde önemli görevlerde bulunan Türkler, İran coğrafyasında; Gazneliler, Selçuklular, Afşarlar, Türkmen Beylikleri ve Kaçarlar gibi hanedanlıklar ve devletler kurmuş, 900 yıla yakın bu bölgede hüküm sürmüşlerdir. Günümüzde ise İran coğrafyasında birçok Türk boyu bulunmaktadır. Bunlar: Kaçarlar, Afşarlar, Azeriler, Karadağlılar, Kara Kalpaklar, Kaşgaylar, Şahsevenler, Kengerluler, Horasaniler, Türkmenler, Hamse Türkleri, Boçakçiler ve diğer Türk boylarıdır. İsimleri verilen Türk boyları, İran'a yerleştikten sonra bu ülkenin ve coğrafyanın siyasi kaderinde önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bu boylardan en önemlisi Kaçar Türkleridir. 1795–1925 yılları arasında uzun bir süre İran coğrafyasına hâkim olmuş, büyük bir hanedanlık olan Kaçar Hanedanlığını kurmuşlardır (İpek, 2010: 1).

İran rejim, ırk ve mezhep bakımından Türkiye'den farklı olsa da bugün, İstanbul'dan sonra en fazla Türk'ün yaşadığı şehir Tahran'dır ve ülke bazında ise yaklaşık 40 milyon Türk'e ev sahipliği yapmaktadır. Bu durum, Türklerin coğrafya açısından bağlılığının ve etkinliğinin ne kadar fazla olduğunu, asimile politikalarına direnerek kültürüne, etnik yapısına sahip çıktığını göstermektedir.

İran ile Türkiye sınırı 17. yüzyılda belirlenmiştir. Ancak 1928'de ufak bir değişiklik yapılmış olsa da Türkiye ile İran arasındaki doğal coğrafya sınırı

oluşturmaktadır. Türkiye tarafında nüfus, doğal yapı itibarıyla seyrek ancak İran tarafında daha yoğun bir Türk yerleşimi bulunmaktadır (Aksin, 1999: 333).

İran kelimesinin kökeni, Sanskritçe Aryan (Ariler, Aryalar) sözcüğünden gelmektedir. İran'da 1925–1935 yıllarına kadar İran ismi kullanılmamıştır. İran daha çok “*Memalik-i Mahrusa-i Kacar*”, “*Pers İmparatorluğu*” veya “*Acemistan*” gibi isimlerle anılmıştır. İran'ın başkenti Tahran'dır ve İran'ın yüz ölçümünün 1.648.195 km² olduğu bilinmektedir. İran'ın fiziki alanına bakacak olursak; Kuzeybatı bölgesinde Azerbaycan Cumhuriyeti ile 767 km, batı Azerbaycan topraklarında kurulmuş olan Ermenistan ile 40 km, kuzeyde Hazar Denizi sahilindeki Astara Irmağı'ndan Hasan Kulu Körfezi'ne kadar 657 km, kuzeydoğu bölgesinde Türkmenistan ile arasında 1.206 km, doğuya yöneldiğimizde Afganistan ile arasında 945 km, Pakistan ile 978 km ve ülkenin batısında bulunan Türkiye ile 486 km, Irak ile 1.609 km sınırlara ve son olarak Basra Körfezi ve Umman sahillerine sahiptir (Albayrak, 2013: 21- 26).

İran, 2017 sayımına göre 79,9 milyon olan vatandaşı, zengin kültürü ve birçok etnik yapının yaşadığı dikkat çeken bir ülke konumundadır (www.m.timeturk.com, 2019).

Dinî yapısı itibarıyla İran'ın %85-90'ı Şii Müslüman, %8-10'u Sünni Müslüman'dır geri kalanlar ise diğer dinlere ve mezheplere mensuptur. Nüfusun %50'sini İrani denilen ırk karakteristiği oluşturmakla birlikte çok fazla Azerbaycan Türkü de burada yaşamaktadır.

Müslümanların fethine kadar pek fazla bilgi elde edilemeyen İranlılara MÖ IX. yüzyıldaki Asur kaynaklarında rastlanmaktadır. Bu kaynaklarda hareketle İranlıların Turani oldukları, çağdaş Azerbaycan topraklarında Urumiye Gölü'nün güneybatısında yaşadıkları ve Kuzey Hintlerinden olan Parsların ise Azerbaycan sınırının doğusunda yaşadıkları anlaşılmaktadır. Parslar, güneye inerek bugünkü Fars bölgesine yerleşmişlerdir. Güçlenen Medler daha sonra Parsları hâkimiyet altına alarak Asurlara karşı ittifak oluşturmuş, Babillerle birlikte Asur İmparatorluğu'nun çökmesine sebep olmuşlardır. Genişlemeye devam eden Medler doğu bölgesindeki Azerbaycan Irak'ı veya Acem Irak'ı olarak adlandırılan bugünkü Tahran'ın olduğu yere yerleşmişlerdir (Albayrak, 2013: 31- 33).

Çağlar boyunca birçok imparatorluğun, devletin parçası olmuş veya küçük hanedanların elinde bölünmüş olan İran coğrafyasına Abbasiler, Sasaniler, Emeviler, Büveyhiler, Büyük Selçuklu, Moğollar, Karakoyunlular, Akkoyunlular gibi birçok devlet hâkim olmuştur. 1501 yılında Şah İsmail tarafından bir Türk Hanedanlığı olan Safevi Türk Hanedanlığı kurulmuş, siyasi bir kimliğe bürünmüş, bu siyasi kimlik Kaçar Türkleri tarafından da pekiştirilerek İran coğrafyasının günümüz sınırlarının oluşturulması bu zamana denk gelmektedir.

Safevi Devleti zayıflama süreci yaşarken Afgan baskılarına dayanamayıp yıkılmıştır. Bundan faydalanan Ruslar, 1723'te Derbent ve Bakü'yü ele geçirmiş kısa süre sonrada Osmanlı Devleti, Azerbaycan'a girmiştir. Ordusunun çoğunluğunun Türk olması sebebiyle Osmanlı Devleti ile anlaşmaya mecbur kalan Eşref Han birçok yeri Osmanlıya bırakarak bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durum Afganlar ile Türkleri arasındaki ilk ve son çatışma olarak tarihe geçmiştir (Albayrak, 2013: 71-73).

Afşar Hanedanı'ndan Nadir Şah, tekrardan bölge için toparlayıcı girişimlerde bulunmuş, Afganları mağlup etmiştir. Nadir Şah'ın ölümüyle bölgedeki hanlıklar bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Devamında ise Kaçar Hanedanlığı dönemin en zor şartları altında iktidar olmuş bununla birlikte bu dönemde Ruslarla girilen savaşlardan sonra Gülistan (12 Ekim 1813) ve Türkmen Çay (10 Şubat 1828) antlaşmalarını imzalayarak topraklarının çoğunu kaybetmişlerdir. Kaçar yönetimi bütün bu olumsuzluklara rağmen ülkenin egemenliğini korumayı bilmiş ve sömürü durumuna düşmemiştir. İngiliz destekli operasyonda Kaçar yönetimi sona erdirilmiş ve bununla birlikte Türklerin İran'daki iktidarı son bulmuştur (Albayrak, 2013: 76).

Türk Kaçar Hanlığının İran'daki hâkimiyeti 1925 yılına kadar sürmüştür. İran, I. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmış fakat bu bölge Rus, İngiliz ve Türklerin çekişme alanı olmuştur. 1917 yılında Bolşevik İhtilali gerçekleşince bölge tamamen İngilizlerin kontrolüne girmiştir. Kaçar Hanedanlığının iyice zayıflaması bu topraklarda gözü olan İngilizleri arayışa itmiş ve ülkeyi toparlayacak, kendilerine yakın kişileri iktidara getirme niyetleri doğmuştur.

20. yüzyılın başlarında İran'ın kuzeyine Rusların hâkim olması, bölge coğrafyasında yaşanan kıtlık, İran'daki meşrutiyet taraftarlarına yapılan baskılardan dolayı İran vatandaşları Hindistan, Kuzey Azerbaycan ve Osmanlı Devleti'ne göç etmiştir (İpek, 2006: 230).

21 Şubat 1921 tarihinde bir darbe gerçekleştirilmiş, bu darbe sonucu Seyyid Ziya başbakan ve Ahmet Rıza Han ise başkomutan olmuştur. Devamındaki gelişmelerden sonra İngilizlerin baskısı sonucu Sultan Ahmed Şah, Ahmet Rıza Han'ı yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Ahmet Rıza Han'ın başbakan olmasından sonra Sultan Ahmet Şah saltanatın vekâletini Tebriz'de bulunan kardeşine bırakarak Avrupa'ya gidecekti fakat tahtı bırakmakta geç kalmıştır. Devamında Ahmet Rıza Han meclis oylamasında 4 oy fark ile İran hükümdarı olarak tahta çıkmıştır. 26 Nisan 1926 yılında Kaçarların Gülistan Sarayında tacını giymiştir. Bu durum Kaçar Hanedanlığı ile İran iktidarındaki bin yıllık Türk hâkimiyetinin sona erdiğini ve artık Pehlevilerin iktidara geldiğini göstermektedir (Albayrak, 2013: 89- 90).

II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Rıza Han'ın Almanya'ya olan yakınlaşma çabası, Britanya ve Rusya'yı harekete geçirmiş, Rıza Han'a 1941 yılında ultiमतom vererek casus gördükleri Almanların sınır dışı edilmesini istemişlerdir fakat Rıza Han, bu isteği geri çevirmiştir. Bunun üzerine 25 Ağustos 1941 tarihinde İngiliz ve Rus birlikleri Güney Azerbaycan'ı işgal ederek Şah'ı tahtan indirmiş, 22 yaşındaki oğlu Muhammed Rıza'yı tahta çıkarmışlardır (Albayrak, 2013: 93).

Muhammed Rıza'nın saltanatı ise 1979 yılına kadar sürmüştür. Gelişen süreç içinde birçok sorun yaşayan Şah'ın durumu kötüleşmiştir. 4 Ocak 1979'da Şahpur Bahtiyar başbakan olmuş, bir buçuk ay bile görevde kalamamıştır. Şah, bu kargaşa ortamında 16 Ocak'ta ülkeyi terk etmiş, Ayetullah Humeyni ise 1 Şubat günü Fransa uçağıyla Tahran'a gelmiştir. Şahı koruyan ordunun bir kısmı yurt dışına kaçmış bir kısmı da kurşuna dizilmiştir. Bunun üzerine Ayetullah Humeyni devrimi korumak ve muhalif hareketleri bastırmak için "*Devrim Muhafızları*"nın kurulmasını emretmiştir. Günümüzde de varlığını sürdüren bu ordu, İran'ın hava, kara, deniz, Kudüs ve Füze gücü olarak görev yapmaktadır (Albayrak, 2013: 128).

Süreç böyle ilerken İslam Devrimi gerçekleşmiş -İran Devrimi de denilmektedir- İran anayasal monarşiden Şii mezhebinin fıkıh ve akait yorumlanışının esas alındığı teokratik sisteme dönmüştür. Devrimin nasıl gerçekleştiğine bakacak olursak Ayetullah Humeyni Paris'te iken İslam Devrim Konseyini kurmuş ve kendisine direnen Şahpur Bahtiyar ise ordunun desteğinin azalması, şiddet olaylarının patlak vermesi neticesinde 11 Şubat 1979 tarihinde istifa etmiş ve Humeyni tarafından ülkeyi terk etmesi söylenmiştir. Bunun üzerine Fransa'ya giden Şah Bahtiyar, 1991 yılında Fransa'da öldürülmüştür. Şah Bahtiyar'dan sonra hükümeti kurması görevi

Humeyni tarafından Mehdi Bazargan'a verilmiş, mart ayında referandum yapılmış ve 1 Nisan 1979 tarihinde İran Cumhuriyeti ilan edilmiştir (Albayrak, 2013: 129-130).

Soğuk Savaş boyunca İran-İrak arasındaki politik ilişki de gergindir. 1937 Irak-İran Anlaşması'yla İran tarafından Irak'a bırakılan Su Yolunun –Şattü'l Arap- ABD desteğiyle geri alınması istenmiştir. Bunun üzerine İran 1969 tarihinde bölgeye savaş gemilerini yollamış ve iki ülke arasında çatışma çıkmıştır (Albayrak, 2013: 137).

İlişkileri bir süre düzelmiş olan İran'la Irak'ı Batılı devletler çok fazla etkilemiştir. Batı, Saddam Hüseyin'i istihbarat faaliyetleri sonucunda kışkırtarak, İran'ın da devrim sürecinde karışıklık yaşamasını fırsat bilerek önceki dönemde yaşanan 'Su Yolu Krizi' sebebiyle aradaki husumeti kullanmıştır. Hüzistan bölgesinde Arap nüfusunun yoğun ve petrol yatakları açısından zengin olmasının da etkisiyle buralara hâkim olmak için Saddam Hüseyin'e destek vermiştir. Saddam Hüseyin, Şattü'l-Arab bölgesini işgal edip Basra Körfezi'ne doğru topraklarını genişletmeye başlamıştır. Irak ordusu 22 Eylül 1980 tarihinde Hüzistan'a girerek savaşı başlatmış, Batı'nın emelleri sebebiyle gerçekleştirilen bu duruma İran hazırlıksız yakalanmıştır. Irak Savaşı'nda Araplara karşı en fazla direnişi gösteren Azerbaycan Türkleri olmuş ve çok sayıda Azerbaycan Türkü ise hayatını kaybetmiştir (Albayrak, 2013: 137-138).

Saddam'ın kuvvetleri, 1982 yılına kadar ilerleme ve çeşitli başarılar elde ettirirse de İran ordusu karşılık verip kuvvetleri topraklarından atmayı başarmıştır. Humeyni'nin "*Zehir olmasına rağmen içtim.*" dediği ve BM güvenlik Konseyinin 598 sayılı ateşkes kararını 18 Temmuz 1988'de kabul etmiştir (Albayrak, 2013: 141). Savaş sona ermiş fakat Irak ve İran halkı (sivil ve asker) Batılı güçlerin enerji politikaları yüzünden hayatlarından olmuştur.

Bütün bu olumsuz durumlara ve İran coğrafyasında farklı kaynaklarda, farklı sayılar verilmesine rağmen birçok bölge ve vilayette elde edilen 2006 yılı nüfus bilgilerinde İran'daki Türk nüfusunun 30.855.205 olduğunu göstermektedir. Türklerin nüfus itibarıyla çoğalma hızı dikkate alındığında günümüzde bu sayının 40 milyon olduğu tahmin edilmektedir.

Aşağıdaki tablo bize 2006 yılı nüfus sayımına göre bölge bölge İran coğrafyasındaki Türk nüfus bilgilerini vermektedir.

Türk Nüfusunun İstatistik Sonuçları (2012)		
Bölge Valiliği	Türk Nüfusu	
	%	Nüfus
Batı Azerbaycan	90,00	2.548.601
Büşehr	5,50	47.500
Çahar- Mahal ve Bahtiyari	12,33	104.000
Doğu Azerbaycan	100,00	3.527.267
Elburz	70,00	1.437.263
Erdebil	100,0	1.209.968
Fars	40,28	1.700.000
Gilan	9,10	216.185
Gülistan (60+%33 = %93)	60,00	1.430.000
Hemedan	80,00	1.339.676
Horosan (Kuzey, Rezavi, Güney)	42,00	2.500.000
Hüziştan	2,90	120.000
Hürmüzgan	3,70	50.000
İsfahan	27,16	1.222.000
İlam	0,94	50.000
Kazvin	90,00	1.014.961
Kirman	2,41	62.291
Kirmanşah	9,60	177.000
Kuhgiluye ve Buyer- Ahmed	17,70	110.000
Kum	67,00	694.598
Kurdistan	24,70	350.000
Loristan	10,00	168.965
Mazenderan	0,31	89.979
Merkezi	55,00	729.754
Simnan	32,19	183.750
Sistan ve Beluçistan	1,81	42.760
Tahran	65,00	8.735.869
Yezd	5,22	50.000
Zencan	100,0	942.818
İrandaki Toplam Türk Nüfusu		30.855.205

(Albayrak, 2013: 369-370).

İran göçü, kendi içinde diğer göçlerden farklılık arz eden bir durumdur. Göçmenler, uluslararası sistemde kabul gören, göçü tetikleyen fiziksel, ekonomik, iç çatışma, savaş ve demografik unsurlardan ziyade daha çok siyasal devrim sonunda göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu siyasal devrim sonucu baskı altına alınmak istemeyen, kendi dünya görüşleri, yaşam biçimleri dâhilinde bu sistemin dayatılmasını istemedikleri için göç etmek durumunda kalmışlardır.

Şah yanlısı kişiler ise devrim sonucu oluşan sistemde kendilerini başarısız gördükleri için yakın gördükleri Türkiye'ye göç etmek durumunda kalmışlardır. Bazı gruplar Türkiye'yi bir transit ülke olarak görmüşlerdir, bunun da sebebi, 1964 yılında imzalanan Sadabat Paktı'na göre her iki ülkenin vatandaşlarının serbestçe ülke dışına çıkabilecek olmasıdır (Hajiagha, 2007: 1).

İran, İslam Cumhuriyeti Devrimi gerçekleşinceye kadar birçok ideolojik çatışma meydana gelmiştir. Birçok Batılı tarzdaki parti gruplarının, modern yapıların tasfiyesi ve baskı altına alınması sebebiyle İran'dan dünyanın birçok yerine 5 milyondan fazla insan göç etmek zorunda kalmıştır. Göçün en önemli dinamiğini siyasal ve politik açılardan gerçekleşen olaylar oluşturmuştur. Bunun neticesinde gerçekleşen devrimle oluşan farklı yaşam biçimleri ve dünya görüşleri göçlerin ana sebebini meydana getirmiştir (Hajiagha, 2007: 7).

İran'dan dünyanın birçok yerine göç eden 5 milyon kişiden yaklaşık 1 milyon kadarı Türkiye'ye göç etmiştir. Birçoğu Türkiye'de iş sahibi olup büyük şehirlere yerleşmişlerdir (Unat, 2002). Göç eden nüfus İran vatandaşı olsa da etnik köken açısından çoğu Azerbaycan Türkü'dür. Türkiye'ye göç etme nedenleri ise Türkiye ile hem kültürel hem de tarihsel açıdan yakınlığın ve bağlılığın olmasıdır. Ortak kökenden olma, dil gibi kültürel değerler açısından uyumda problemlerin yaşanmaması İran'dan gelen Azerbaycan Türklerinin tercihini Türkiye'den yana kullanmalarına sebep olmuştur.

Türkiye'ye göç etmiş İran vatandaşlarının Türkiye'ye adaptasyonlarına örnek olabilecek bir anket çalışmasında İranlı göçmenlerin göçten önceki bağlantı durumları incelendiğinde; %37'sinin Türkiye'de eş dostlarının olduğu, %25'inin akrabalık bağlarının olduğu, %14'ünün ise ailelerinden kişilerin olduğu sadece %24'lük bir kısmının hiçbir bağının olmadığı tespit edilmiştir (Yalçın, 2004: 50-51). Bu veriler,

göç eden kişilerin kendilerini Türkiye'ye yakın gördüklerini, bağlarının olduğunu ve güvenilir limanlara göç ettiklerini göstermektedir.

Göç edenlerin evliliklerine bakıldığında ise İranlı göçmenlerin eşlerinin etnik durumu sorulduğunda %60'ı İranlıyla %27'si Türk'le evli olduğunu söylemiştir. (Hajiagha, 2007: 123). Ortaya çıkan tabloda İranlı göçmenlerin azımsanmayacak oranda Türklerle evli olmaları, hem çifte vatandaşlık durumunu ortaya çıkarmakta hem de bu kişilerin Türkiye'ye uyumunu kolaylaştırmaktadır. Göç edenlerin zaten Azerbaycan Türkü olması çifte vatandaşlık açısından olumlu bir etki yaratmakla birlikte etnik açıdan, aidiyet hissi ve kimlik açısından da sorun yaşamamalarına sebep olmuştur.

Göçmenlere üzerinde yapılan başka bir araştırmada, hangi ülkeye ait oldukları sorusuna %67'si İran cevabını vermiştir. Bu durum Türkiye'ye gelen İranlı göçmenlerin hâlâ İranlı olduklarını hissetmelerini ve değerlerinden, kültürlerinden, yaşanmışlıklarından kopamadıklarını göstermektedir. Buradaki insanların süreç içerisinde hâlâ ülkeleriyle bağlantılarını koparmamaları, aidiyet noktasında iki ülke arasında akrabalık bağlarının, kültürel, sosyal, ekonomik ilişkilerin devamının sağlanması açısından yıkılmayacak bir köprünün inşasını ifade etmektedir. Bir başka soruda ise ülkelerini özleme düzeyleri sorulduğunda; %4'ü çok özlediğini, %91'i ise özlediğini ifade etmiştir (Yümni, 2003: 56). Bu durum, hâlâ yaşanmışlıklarının canlı olmasının Türkiye'de bulunan İranlı Türklerde geçmişe, coğrafyaya olan aidiyetin ve özlemin devam ettiğini göstermektedir.

2.5. IRAK TÜRKLERİ DİASPORASI

Günümüzde Irak Devleti'nin sınırlarını oluşturan alan Osmanlı Devleti'nin idari yapısındaki Basra, Bağdat ve Musul vilayetinden oluşmaktaydı. 1500 yıla aşkın bir süre Basra ve Bağdat "*Irak*", Musul bölgesi ise "*El Cezire*" olarak bilinmekteydi. Irak tabiri ise ilk olarak Basra ve Şattü'l-Arap bölgesine hâkim olan İran Sasanilerine karşı Müslüman Arapların zaferi ile sonuçlandıktan sonra Araplar tarafından kullanılmıştır. Daha sonra bölge, "*Irak-ı Arap*" olarak anılmıştır. Büyük Selçuklu Devleti zamanında ise İran'ın dağlık kesiminden Dicle Nehri'ne kadar olan bölgeye "*Irak-ı Acem*"i denilmekteydi (Saatçi, 2003: 16).

Anadolu Selçukluları, Moğollar, Karakoyunlular, Akkoyunlar ve Safevi Hükümdarlığı dönemlerinde Irak hiçbir zaman siyasi bir coğrafyanın adı olarak kullanılmamıştır. Osmanlı Dönemi'nde ise merkezi Bağdat olarak anılan bir bölge olarak geçmektedir. I. Dünya Savaşı'nın sonunda İngilizler siyasi menfaatleri sebebiyle birbirinden farklı olan “*El Cezire*” ile “*Irak*” bölgelerini Irak adı altında birleştirerek suni bir devlet yapısı oluşturmuş, Irak ismi de yine İngiliz emelleri doğrultusunda kullanılmaya başlanmıştır (Saatçi, 2003: 17).

Irak'ın kuzey bölgelerindeki yoğun Türk varlığı asırlar öncesine dayanmaktadır. Türk varlığına sebep olan göçlerin bir kısmı Orta Asya'dan Anadolu coğrafyasına yapılan göçlerle bir kısmı da Osmanlı Devleti eliyle Kerkük bölgesine yerleştirilen Türkmenler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bu bölgede hâlâ Türk varlığı sürmektedir (Nahanishi vd., 2006: 29).

Türkiye Cumhuriyeti'ne komşu olan Irak'a Türklerin ilk gelişleri çok eskiye dayanmaktadır. Bazı tarihçiler, Türklerin Irak coğrafyasına gelişlerinin Emeviler zamanında gerçekleştiğini söylemektedirler. Emevi Devleti'nin ardından ortaya çıkan Abbasi Devleti zamanında da Farsların ve Türklerin askeri yönlerinden yararlanılarak bu bölgede kaldıkları görülmektedir. Abbasi Devleti, İslam'ı ve kendi birliğini korumak için Türklerin askerî açıdan hayranlık uyandıran cesaretlerini bildiğinden orduyu Türklere teslim etmiş, devletin güçlü halifesi olan Mutasım ise kendi etrafına Türk askerlerini yerleştirmiştir. Türklere güvenen ve askerî yönlerini takdir eden Halife Mutasım kendine bağlı birliklerde Türklerin sayısının artması üzerine bu birliklerin bozulmaması için özel bir şehir olan Samara'yı inşa edip bu şehre aileleri ile 40.000 Türk'ü yerleşmiştir. Böylece Türklerin yerleşmek için Irak'a girmeleri Halife Mutasım döneminde olmuştur (Demirci, 1991: 7-8).

Irak'a Türk göçleri bu süreçten sonra da devam etmiştir. İkinci göç dalgası ise Selçuklular zamanında, 1050 yılından sonra gerçekleşmiştir. Türkler, 1055 yılında Bağdat'a girmiş, 1080 yılında Suriye ve Filistin topraklarının bir kısmına da hâkim olmuşlardır. Bu tarihten sonra Türkler, özellikle Kerkük bölgesine aileleriyle birlikte gelip yerleşmişlerdir. Göçler, Selçuklular Dönemi'nde kesintiye uğramamış, 1350 yılında Karakoyunlu, 1470 yılında Akkoyunlu devletleri zamanında da devam etmiştir. Hatta Safevi Devleti'nden kaçarak gelenler de olmuştur. Yerleşmeler devam ettikçe Türkler aralarındaki bağı ve kültürel etkileşimi bırakmamış, çeşitli ticari faaliyetlerini ve yaşamlarını özgürce sürdürmüşlerdir. İkinci göç dalgasına sahne olan devletler

zamanında, özellikle Selçuklular, Erbil Atabeyleri, İlhanlılar, Karakoyunlular ve Akkoyunlular döneminde bölgenin Türkleşmesine zemin hazırlanmıştır.

Bölgenin Türkleşmesi bu devletler zamanında son bulmamış, üçüncü ve son göç olayı Osmanlı Devleti zamanında gerçekleşmiştir. Yavuz Sultan Selim'in 1514' de Çaldıran Savaşı'ndan sonra, Musul bölgesi 1516 yılında Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Kanuni Sultan Süleyman ise Bağdat'ı 1534 yılında fethederek Musul ve Bağdat'ın eyaletlerini birleştirip idari bakımdan kendine bağlamıştır (Demirci, 1991: 9). Bölgede zaten var olan Türkler, idareci ve askerî yönleriyle de Osmanlı hâkimiyetine girince bölgedeki Türk varlığı daha da perçinlenmiştir.

I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı himayesinde kalan bölge, Hindistan'ı himayelerine almaları ve Musul'daki konsolosluk aracılığıyla Irak'taki zenginliğin farkına varan İngilizler, İstanbul Hükümetine baskı yapmaya başlamışlardır. 1914 yılında patlak veren I. Dünya Savaşı neticesinde Almanya yanında savaşa giren Osmanlı Devleti kaybedince 1917'nin Mart'ında Bağdat İngilizlerin eline geçmiş ve Osmanlı ordusu zamanla Irak'ın kuzeyine çekilmek zorunda kalmıştır. 1918 yılında da Kerkük İngilizlerin eline geçmiştir (Demirci, 1991: 10).

Avrupalı devletler bölgenin paylaşımı için gizli antlaşmalar yapmış olmalarına rağmen Şubat 1920 tarihinde yayınlanan Mebusan Meclisinin "*Misakımillî*" kararlarının birinci maddesinde Musul, millî sınırlarımız içerisinde görünmektedir. Ancak 1920 yılında Sanremo Barış Konferansı ve I. Dünya Savaşı kazananlarının kararı sonucu Irak, İngiltere himayesine girmiştir. Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Faysal, İngiliz desteği ile 1921 yılında Irak kralı olmuş ve 10 Ekim 1922 tarihli bir antlaşma ile Irak, İngiltere himayesini kabul etmiştir (Demirci, 1991: 11-12).

Musul olayında Türkiye ile İngiltere arasında birçok yönden görüşmeler yapılmışsa da bir sonuca bağlanamamıştır. 1924 tarihinde mesele Cemiyet-i Akvam'a götürülmüş, orada da İngiltere'nin gölgesi altında gerçekleşen süreçte bölgeye üç temsilcinin gitmesine karar verilmiştir. Bölgeye gelen temsilciler, bölge halkından aşiret reislerini toplamış, toplanılan yere Irak, Türk ve İngiliz bayraklarını asarak gelen aşiret reislerine kendilerini yakın hissettikleri bayrağın altında toplanmalarını istemişlerdir. Bu olayın hâlâ canlı şahitleri olduğu bilinmekle birlikte tüm aşiret reisleri

Türk bayrağı altında toplanmış ve kendilerinin bayrağının Türk Bayrağı olduğunu dile getirmişlerdir (Demirci, 1991: 13).

Toplanan heyetin kararı politik olmuş ve bölge Türklerinin kaderi Lozan Antlaşması'na göre şekillenmiştir. Musul sorunu İngiltere lehine sonuçlanmış, Misakımillî sınırı olan bölge petrol yatakları ve bölge Türkleri ana vatan Türkiye'den kopmuştur. Türkiye'nin mevcut durumu, savaştan çıkmış yorgun hâli ve içeride başlayan isyanlar neticesinde Türkiye, İngiltere ile çatışmak yerine uzlaşmayı seçmek zorunda kalmıştır. 5 Haziran 1926 tarihinde Ankara'da Irak-İngiltere-Türkiye arasında "*Türk-İrak ve İyi Komşuluk Antlaşması*" imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Musul vilayeti ve bölge halkı Irak'a bırakılmıştır. Bu antlaşma onaylanmak üzere Meclis'e geldiğinde büyük tartışmalar yaşanmış ve dönemin dış işleri bakanı Dr. Tefik Rüşü Aras, söz alarak "Bağrımıza taş basarak Musul'u bırakmaya razı olduk" demiştir (Muratlı, 2005: 127).

Irak'ın bağımsızlığında etkin bir rol alan Irak Türkleri, 1932 yılında halkın İngilizlere karşı çıkmalarına destek vermişlerdir. Bunun üzerine İngilizler, Irak'ta manda yönetimine son vermiştir. 3 Ekim 1932 yılında bağımsızlığına kavuşan Irak yönetimi 14 Temmuz 1958 yılına kadar krallıkla yönetilmiştir. Irak Türkleri her ne kadar Irak'ın bağımsızlığında başrol oynamış olsalar da 1936 yılından sonra baskı ve asimilasyon politikasına uğramışlardır. Devlet kademelerinde görev yapanlar başka yerlere zorunlu tayin edilerek Türk nüfusun eritilmesi amaçlanmıştır. 1946 yılına gelindiğinde ise Irak Türkleri, Gavurdağı Katliamı olarak bilinen katliama maruz kalmışlardır (Demirci, 1991: 16-17).

Irak Monarşisinin, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne karşı çıkmış olması ve 1955 yılındaki Bağdat Paketi'nde bulunması konumunu iyice sarsmış, muhalefetin odağında bulunan ordunun içindeki Hür Subaylar Hareketi, General Abdülkerim Kasım önderliğinde çok fazla destek bulmuştur. Belli bir plan dâhilinde, İsrail'in tehdidi altındaki Ürdün'e destek amacıyla harekete geçen darbeciler, 14 Temmuz 1958 tarihinde Bağdat'a girerek kral ve çevresindeki saray mensuplarını öldürüp monarşinin yerine cumhuriyeti ilan etmişler ve önder olarak General Kasım seçilmiştir. Darbeci generaller, yapmış oldukları radyo yayınında Irak'ın üç etnik unsurdan oluştuğunu bunlardan birinin de Irak Türkmenleri olduğunu ifade etmişlerdir (Demirci, 1991: 18-19).

Kerkük Türklerinin bu durumu çok sürmemiş, Irak'ta genel af ilan edilmiş, dışarıda bulunan Molla Mustafa Barzani Irak'a gelerek ve General Kasım ile Irak Kürtleri için muhtariyet oluşturulması fikri için görüşme yapmıştır. Kerkük bölgesindeki ikinci ordu komutanı Kerkük dostu Nazım Tabakcalı'nın yerine Türk düşmanı Davut El Cenabi atanmıştır. Belediye başkanlığına da Kürt asıllı Maruf Berzenci getirilerek Kerkük Türkleri tamamen kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Başka yerlerden Kürt nüfus getirilerek bu bölgeye yerleştirilmiş, Türk nüfusu azaltılarak aynı zamanda katliamlar için alt yapı hazırlıkları tamamlanmıştır. 14 Temmuz 1959, devrimin ilk yılını kutlamak isteyen Türkler için şaşkınlığın ve zulmün yılı olmuştur. Üç gün sokağa çıkma yasağı ilan edilen Kerkük'te Türkler iş yerlerine götürülmek amacıyla evlerinden alınarak sokaklarda vahşice katledilmiştir (Demirci, 1991: 20-21).

Irak'taki yabancı petrol şirketlerinin denetimlerinin kısıtlanması ve Kuveyt'e yönelik tehditler, İngiltere eliyle Arap ülkelerinin General Kasım yönetimine cephe almalarına sebep olmuştur. Ordu içindeki bir grup taraftarın Arap Sosyalist Baas Partisi ile iş birliği sonucu 1963 yılında General Kasım öldürülüp yönetime el konulmuştur. Darbeciler perde arkasında kalmayı planlamış ve yönetimi Baas Partisine bırakmıştır. Devlet Başkanlığına ise Abdüsselam Arif getirilmiş, yürütme ve yasama yetkileri askerî ve sivil önderlerden oluşan Ulusal Devrimci Komuta Konseyine verilmiştir. Abdüsselam Arif, Baas partisini kısa sürede saf dışı bırakarak yönetimi ele almıştır. Türkler; bu dönemde bir nebze rahat hareket etmiş, Irak Türkmen Ocağı'nı faaliyete geçirmiş, bu heyet Abdüsselam Arif'i ziyaret edip uğranılan haksızlıkları dile getirmiş ve 1959 yılındaki katliamı izah ederek bir sonuç almışlardır. Helikopter kazası sonucu ölen Abdüsselam'ın yerine kardeşi Abdurrahman Arif geçmiştir. Bu dönemde Türklerle rahat bir ortamda, iyi ilişkiler kurulmuştur. Hatta vekâleten Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına Türkiye'de okumuş Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi mezunu Dr. Nizamettin Arif atanmıştır. Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın yayın organı Kardeşlik Dergisine Eski Türkçenin yanı sıra yeni Türk alfabesi ilave edilmiş, Latin harfleri ile okuma yazma teşvik edilmiştir. Derginin bu faaliyetiyle Türkiye'deki yazar ve düşünürlerin eserlerine yer verilerek Irak Türklerine tanıtılmaya çalışılmıştır (Demirci, 1991: 24-26).

Abdurrahman Arif'in sağlamış olduğu özgür ve rahat ortamı fırsat bilen Baas Partisi, gizlice teşkilatlanıp üye sayısını artırmıştır. 17 Temmuz 1968 tarihinde ordu

içinde bulunan Hizipçilerin de desteğiyle ihtilal yapılmış, iktidarı Baas Partisi ele geçirmiştir (Demirci, 1991: 28).

Yeni yönetim, azınlık halkları ile ilk zamanlarda sorun yaşamamak için 24 Ocak 1970 yılında bir dizi kararlar almıştır. Bu kararlar, Iraklı Türklerin kendi dillerini öğrenip geliştirebileceği, kültürlerini yaşayabilecekleri ile ilgiliydi fakat bir yıl kadar göstermelik olarak yapılan bu faaliyetler, sonradan Türkleri eritme ve yok etme politikasına dönüşmüştür. Tamamı Türk olan bölgelere Arap muhtarlar verilmiştir ancak bunlar bölgeye Arap nüfusun göç etmesi için her türlü kolaylığı sağlamış, aynı zamanda bölgedeki Türk okullarının Türk öğretmenleri zorunlu göçe zorlanmış, okullar kapatılmış ve bölgenin demografik yapısının değişimi planlanmıştır. Bütün bunlar gerçekleşirken Kerkük Valiliği bir emir yayınlayarak Türk asıllı iş insanlarına ve çiftçilere kredi verilmemesini kararlaştırmıştır. Üniversite mezunu Türk gençlerine Kerkük dışında iş istihdamı sağlanarak bölgeden uzaklaşmalarıyla demografik yapının değişimi düşünülmüştür. Ayrımcılığın had safhaya çıktığını gösteren başka bir örnek de Kerkük çevresine Arap göçünün teşviki için 15.000 dinar para yardımı yapılması ve ek olarak çiftçilikle uğraşmak isteyenlere de 7 ile 10 bin dinar verilmesidir. Araplara bu tür kolaylıklar sağlanırken Türklerin de ellerinden malları mülkleri alınıp düşük fiyatlarda Araplara verilmeye başlanmıştır. Türklerin sadece satım yapmalarına izin verilmiştir (Demirci, 1991: 33-34).

Bu zorbalık karşısında direnecek gücü kalmayan ve hayatından endişe eden Irak Türkleri, aileleriyle veya ferdî olarak anayurt bildikleri topraklardan terk etmek zorunda kalmışlardır. Milyonlarca kişinin göç ettiği yalnızca İran'da bir milyon Iraklının bulunduğu, bunun da %5'inin Türk olduğu bilinmektedir. İran, daha sonra göç eden bu kişilere başka ülkelere gidiş hakkı tanımış, bu sayede göç eden Irak Türklerinden bazıları da Türkiye'ye gelmiştir (Demirci, 1991: 48-49).

Bir başka kaynakta ise, Irak'taki Türkmen varlığı, üç milyon gibi azımsanmayacak bir nüfusa karşılık gelmektedir. Irak'taki Türkmenlerin göçüne en büyük neden olarak Araplaştırılma politikalarına maruz kalmaları söylenebilir (Nahanishi vd., 2006: 30-34).

1987 yılında Baas yönetimi nüfus sayımı yapılacağını ilan etmiş, hazırlanan formlarda Türkler için bir seçenek konulmadığından Türklere ya Arap ya da Kürt olarak kendilerini göstermeleri şartı koşulmuştur (Saatçi, 2003: 261). Bu bize plebisit

yöntemiyle Türklerin asimile edilip bölgenin başka kişilere verilmek istendiğini, Türklerin mecburi göçe zorlanmalarının gerekçelerini göstermektedir.

Halkın Baas yönetiminden bunalması ve Kürt bölgesinde isyanın baş göstermesi, ülkede bir kaosun yaşanmasına, devlet kurumlarının çoğunun yağmalanmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine Bağdat'tan harekete geçen ordu birlikleri 27 Mart tarihinde Kerkük'ü ele geçirmiştir. Önemli bir Türk nüfusu barındıran Altın Köprü'de bulunan halk kendini güvende hissedemeyip kaos ortamından kurtulmak için kuzeyde bulunan Erbil kasabasına doğru hareket etmiş, bazı aileler de Türkiye'ye doğru yönelmiştir. 28 Mart 1991 günü Altın Köprü'ye varan ordu, bu bölgede eşi benzeri görülmemiş bir katliama girişerek birçok Kerkük Türkü'nü öldürmüştür (Saatçi, 2003: 266).

Bağdat yönetiminin yaptığı bu zulüm ve katliamlar sonucunda birçok Irak Türkü, Türkiye ve İran sınırına doğru teveccüh etmiştir. Çoğu yollarda ve dağlarda zor şartlardan dolayı vefat etmiş, 17 bin kişi, Türkiye sınırında soğuk ve yağmurdan perişan hâlde kalmıştır. Türkiye, bu duruma kayıtsız kalmayarak Irak'tan kaçıp gelen Türk ve Kürt halkı için iltica hakkı tanımıştır. 15 bine yakın Türk nüfusu, Yüksekova, Şemdinli, Kayseri, Kangal, Sivas, Kalkalı ve Güneşli bölgelerine yerleştirilmiştir. Bunun dışında 7 bin kadar Türk unsuru ise İran'a sığınmıştır (Saatçi, 2003: 268-269).

Irak'ta yaşayan bütün soydaşlarımızın kültür başkenti ve kalbi olarak nitelendirilen Kerkük şehrinin adı, son 40-50 yıldan beri bölge Türklerinin sembolü olmasından dolayı "*Kerkük Türkleri*" olarak birçok yazar ve düşünür tarafından kullanılmaktadır (Saatçi, 2003: 18).

Bölgede bulunan Türk soydaşlarımız, hem Araplar hem de Kürtler tarafından düşmanca politikalar nedeniyle zulme uğratılarak, yalnızlığa itilerek, siyasi kısıp alınmak ve göçe zorlanmak istenmektedir. Türklerin her türlü faaliyetleri, eğitim-öğretim, iş kurma, ikamet etme gibi hakları engellenmeye çalışılmakta bu tavır, Irak'ta bulunan Türkleri Türk dünyasının acıklı bir toplumu durumuna düşürmektedir. Bölge Türkmenlerinin içinde buldukları durumun günümüz siyasi konjonktüründe iyileşeceğini söylemek pek mümkün olmamaktadır.

Türkiye ile Irak arasındaki Ticaret Anlaşması ve Türkiye-İrak İkamet Sözleşmesi'nin özellikle Iraklı Türkler düşünülerek yapıldığı söylenebilir. Bu iki anlaşmayla Türk vatandaşlarının Irak'ta, Irak vatandaşlarının da Türkiye'de oturmaları,

çalışmaları, mal ve mülk edinmeleri gibi konular düzenlenmiştir. Bu düzenlemeden öncelikle Irak Türkleri yararlanmışır. Bununla birlikte Iraklı Türkler; geliş gidiş kolaylığı, varlıklarının muhafazası, Türkiye’de çalışma, çocuklarını okutma gibi imkânlar elde etmişlerdir (Muratlı, 2005: 128). Bu da iki ülke arasındaki kültürel, etnik, ekonomik ilişkilerin kesilmeyerek devam ettiğini göstermektedir.

1988 yılında Irak’tan 51.542 kişi ve 1991 yılındaki I. Körfez Savaş’ından sonra 467.489 Iraklı Türkiye’ye göç etmiş, toplamda ülkemize göç eden Iraklı sayısı 519.031 kişi olarak karşımıza çıkmaktadır (www.goc.gov.tr, 2019). Bu kayıtlı bulunan göçmen sayısını ifade ettiğinden Türkiye’ye göç etmiş bulunan daha fazla Iraklı vatandaşın olduğu aşikârdır.

2.6. SURIYE DİASPORASI

Türkiye’nin komşusu olan Suriye, tarihsel süreç içinde birçok medeniyetin geçiş noktası olmuş, aynı zamanda birçok savaşa ev sahipliği yapmıştır. Suriye topraklarının stratejik önemi büyüktür. Özellikle Anadolu coğrafyası ile Mısır ve Orta Doğu’da bir köprü görevi görmesi bölgenin önemini arttırmaktadır. Günümüz Suriye Arap Cumhuriyeti, Akdeniz’in doğu ucunda, Türkiye’nin ise güneyinde yer almaktadır. Yüz ölçümü 185,6 bin km²dir, 2012 tarihi itibarıyla toplam nüfusu ise 22,5 milyondur. Resmî dili Arapça, başkenti 1,7 milyon vatandaşı ile Şam, en kalabalık ve en büyük şehri ise Halep’tir (Afet Başkanlığı, 2014: 14).

Ülkenin adının nereden geldiği ve nasıl türediği ile ilgili farklı görüşler hâkimdir. Bunlar:

1) Babiller tarafından “*Suri*” kelimesinden türetilmiş olduğu, MÖ 3000 yılında batıda Toros Dağları, doğuda Medya Dağları, Kuzeyde Ermenistan ve güneyde Babil memleketiyle çevrili bölgeyi ifade etmek için kullanıldığı,

2) Lübnan’da bulunan Sur şehri için Yunanlıların sadece bu şehir için değil tüm sahil bölgesini kapsayacak şekilde bu ifadeyi kullanmasından dolayı,

3) Bölgeyi ele geçiren Kilikos’un kardeşi olan Suros’dan dolayı bu bölgeye bu ismin verildiği,

4) Hz. İbrahim’in sülalesinden olan Dadanoğlu, Asur ve Asuri’den gelmekte, Asurlular ülkesinde Yunanlılar tarafından sonuna “Y” harfi eklenerek “*Asurya*”

olduğu ve zamanla baştaki “A” harfi de düşerek “Surya” hâlini aldığı, süreç içinde telaffuzda “Suriye” adını aldığı görüşü savunulmaktadır. Suriye adının nasıl ve ne şekilde konulduğu açısından çok fazla görüş olmakla birlikte 19. yüzyılda Avrupalılar tarafından bölge bu isimle kullanılmıştır. Suriye adının resmî bir devlet adı olarak verilmesi, Suriye’nin Fransa mandası altında olduğu döneme rastlamaktadır (Umar, 2004: 1).

Suriye bölgesinin stratejik konumuna gelecek olursak Osmanlı Devleti zamanında Arapların “Aş-Şam” olarak dillendirdikleri Suriye, günümüzde Irak’ın bir bölümü ile Filistin, Ürdün ve Lübnan’ı da kapsamaktaydı. Avrupalılar ise aynı dönemde bu bölge için Suriye ismini; Beyrut, Halep vilayetleriyle Kudüs ve Cebel-i Lübnan mutasarrıflarının da bulunduğu alan için kullanmaktaydılar. I. Dünya Savaşı sonunda İngiltere ve Fransa’nın bu bölgeyi paylaşmaları neticesinde Ürdün, Lübnan ve Filistin gibi devletlerin de ortaya çıkmasıyla esas Suriye oluşmuştur. Bugün sınırlarını çizdiğimiz Suriye Devleti’nin kuzeyinde Türkiye, güneyinde Ürdün, güneybatısında İsrail, batısında Akdeniz, doğusunda ise Irak bulunmaktadır (Umar, 2004: 2).

Suriye’nin tarih içindeki siyasi sürecine baktığımızda, Suriye’nin Ortadoğu coğrafyasında bir köprü görevi görüyor olması onu Mısır Mezopotamya, Anadolu ve Arabistan için stratejik bir alanda önemli kılmaktadır. Suriye, kültürel ve ticari yöndeki gelişmelerinden dolayı tarihin ilk zamanlarından bu yana çeşitli kavimler tarafından istilaya uğramıştır. İslamiyet öncesinde, MÖ 2500 yılında, Suriye’ye ilk hâkim olanlar Akadlar olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde bu hâkimiyet sürekli el değiştirmiş, Suriye bölgesi; Sümerler, Babiller, Hititler, Fenikeliler, Asurlular, Romalılar, Bizanslıların hâkimiyetine girmiştir.

İslam’ın yayılmaya başlamasıyla birlikte Halid Bin Velid komutasındaki kuvvetler Bizans’ı Ecnadeyn Savaşı’nda, Kudüs ile Beyt-i Cibrin arasında yenilgiye uğratmış, Suriye kapıları Müslümanlara açılmıştır. 636 yılının Ağustos ayında yapılan Yermük Savaşı ile İslam orduları Bizans’ın direnişini kırmışlardır. Suriye’nin fethi İslam’a büyük bir itibar kazandırmıştır. Hz. Ali’nin ölümü nedeniyle İslam devletinin ve halifeliğinin merkezi Şam olmuştur. Emevilerden sonra Abbasilerin bu devleti yıkmasıyla İslam’ın ve halifeliğin merkezi Küfe olmuş, Suriye ise Küfe’ye bağlı bir idari valilik hâline gelmiştir. Abbasilerden sonra bölgeye Fatımîler hâkim olmuş, bu devlete de Selçuklular son vererek bölgenin hâkimi olmuşlardır (Umar, 2004: 6-7).

İlk Müslüman-Türk devletleri döneminde Tolunoğulları, 905 yılında yıkılana kadar Suriye'ye hâkim olmuş, bu hâkimiyetten sonra Abbasi egemenliğine giren Suriye toprakları sonrasında da İhşidlerin egemenliğine girmiştir. Ancak Fatımîler, bu egemenliğe son vermiştir. Fatımîlere son veren Selçuklular tarafından XI. yüzyılın ikinci yarısında Türkmenlerin getirilip bölgeye yerleştirilmeleri, Hanoğlu Harun emrindeki Türk kuvvetlerinin Suriye topraklarına girmeleriyle başlamıştır. 1071 yılında Alparslan Halep'i kuşatmış ve Atsız'ı görevlendirmiştir. 1071-1076 yıllarındaki Atsız'ın mücadelesi neticesinde Kudüs, Remle, Tarebiye, Trablusşam, Akka, Sayda, Dimaşk, Sur, Humus'ta bulunan Fatımî hâkimiyeti son bulmuş, bu bölgede Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı Suriye Melikliği kurulmuştur. Selçuklulardan sonra bölgeye Eyyûbiler sonrasında ise Memlûklüler hâkim olmuşlardır. 1400 yılında bölge kısa bir süre Moğol işgaline uğramış olsa da tekrar Memlûk hâkimiyetine girmiştir. 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık'ta Memlûklüleri yenilgiye uğratmasıyla bölge Osmanlı Devleti himayesine girmiştir (Umar, 2004: 7-8).

Suriye bölgesinde 400 yıl Osmanlı hâkimiyeti sürmüştür. 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık Savaşı'nda Memlûklüleri yenmesiyle başlayan Osmanlı hâkimiyeti I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürmüştür (Çelikkol, 2015, 5-6). Türklerin Suriye bölgesindeki hâkimiyeti yalnızca Osmanlı Devleti ile sınırlı değildir. Osmanlının yenilgiye uğrattığı ve Suriye bölgesinde hâkimiyet kuran Memlûk Devleti de bir Türk devletiydi. Daha önceleri Tolunoğulları, Selçuklular ve Timur hâkimiyetleriyle de bölgede Türk hâkimiyetinin süregeldiğini görmekteyiz. Bölgeye ilk Türkmen yerleşimlerinin Selçuklu Devleti zamanında Anadolu'nun Türkleştirilmesine paralel olarak ilerlediği görülmektedir.

I. Dünya Savaşı yıllarında milliyetçilik fikrinin etkisi ve Avrupalı devletlerin kışkırtması sonucu, 1916 yılında Mekke Emiri Şerif Hüseyin tarafından Osmanlıya karşı Arap İsyanı başlatılmıştır. Şerif Hüseyin ile İngilizler arasındaki Mac-Mahon yazışmalarında, İngilizlerin Araplara bağımsızlık fikirlerini vaatte bulunduğu anlaşılmaktadır (Gürson, 2010: 13).

I. Dünya Savaşı'nın hemen başında, 16 Mayıs 1916 tarihinde bir başka anlaşma olan Sykes-Picot Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre fiziki açıdan Suriye toprakları bölünmüş, bugünkü Lübnan ve Suriye'yi Fransa, Filistin ve Irak topraklarını ise İngilizler paylaşmıştır. Bir Arap isyanı başlatmaya çalışan ve Şerif

Hüseyin'e gizliden vaatler veren Batılı devletler kendi aralarında bölgeyi paylaşmış, 1917 yılında bölgedeki Araplara vaatlerinin ne kadar yanılıcı olduğunun kanıtı olarak Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasının alt yapısı olan ve bu devleti destekleyeceklerinin ilanı olan Balfour Deklarasyonunu ilan etmişlerdir. Bu süreçte Amerikan Başkanı'nın Wilson Prensiplerine göre sömürge sistemine alamadıkları bölge topraklarını kontrol altında tutmak adına sömürgecilik kavramını değiştirerek manda sistemi demişler ve hâkimiyetleri bu şekilde devam etmiştir.

Kral Faysal, gelişmeler aksi yönde ilerleyince kendince bağımsız bir Arap Krallığı kurma kararı alıp 8 Mart 1920'de Filistin, Suriye ve Lübnan'ı da kapsayan alanda Suriye Arap Krallığı'nı ilan etmiş, kendini de kral olarak sunmuştur. Fakat bu ilan İngiltere ve Fransa tarafından tanınmamıştır. 1920 yılına geldiğinde ise San Remo Konferansıyla kurulmuş olan Milletler Cemiyeti altında manda sistemi kabul edilmiş ve Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'daki toprakları Fransa ile İngiltere arasında paylaşılmıştır. Bugünkü Lübnan ve Suriye, Fransa mandasına alınırken Irak ve Filistin İngiltere mandasına girmiştir. Yeni manda rejimi ile II. Dünya Savaşı sonrasına kadar Suriye, Fransa hâkimiyetinde kalmıştır. Fransa, bölgede "*Böl ve yönet*" politikası doğrultusunda mevcut durumdaki Suriye'yi parçalara ayırıp Sünni Müslümanların olduğu bölgeyi Şam ve Halep Devleti olarak ayırmıştır. Lazkiye ve civarında Alevi Devleti, Cebel-i Druz'da da Dürzi Devleti adında bir devlet kurup Suriye'yi tamamen parçalamak istemiştir. Buradaki dinî grupların mezhepsel ve etnik farklılıklarını kullanıp istismarda bulunmuştur. Bu devletlerden ayrı olarak 1921 yılındaki Ankara Antlaşması'yla İskenderun Sancağı adında ayrı bir özerk yönetim oluşturulmuş, sonrasında ise Şam ve Halep Devletleri, Suriye Devleti olarak birleştirilmiştir (Çelikkol, 2015: 14-16).

Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesiyle Fransa ve İngiltere'nin dikkati Avrupa'ya yönelmiştir. Suriye'de artan bağımsızlık hareketlerine taviz vermek durumunda kalan Fransa, 1936 yılında anlaşma imzalayıp manda yöntemine son verilmesini, üç yıl içinde Suriye'nin bağımsızlığına kavuşmasını, ayrıca bağımsızlığın Lübnan'a da verilmesini istemiştir. Fransa'nın bu iki ülke ile yapmış olduğu anlaşmalar, kendi ülkesinin parlamentosunda onaylanmamış ve yürürlüğe girememiştir. Suriye ve Lübnan'ın Fransız mandasından kurtuluşu, II. Dünya Savaşı'nın sonuna yani 1946 yılına kalacaktır.

Bu arada bölgede ayrı bir otonom konumda olan İskenderun Sancağı problemi doğmuştur. Bölge Osmanlı hâkimiyetindeyken Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmış, bu ateşkesten sonra bölge İngilizlerin işgaline uğramış, İngilizlerden sonra Fransızlara bırakılmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisinin aldığı Misakımillî kararları doğrultusunda İskenderun, millî sınırlar içinde gösterilmiştir. Fakat Ankara hükümeti ile Fransa arasında 1921 yılında yapılan antlaşmada İskenderun Sancağı, Fransa'nın da tanıdığı otonom bir statüye bırakılmıştır. Fransa, 1936 yılında Suriye'ye tam bağımsızlık verecek olan antlaşmayı imzaladığında Türkiye, İskenderun'un Suriye'ye verilmesine karşı çıkmış ve olay 1936 yılının Aralık ayında Milletler Cemiyetine intikal ettirilmiştir.

Ocak 1937 yılında Milletler Cemiyeti; İskenderun Sancağı'na tam bir idari otonom verilmesini, kararın Fransa ve Türkiye tarafından tanınmasını, Sancak'ın dış işlerinde Milletler Cemiyetine bağlı, iç işlerinde Suriye'ye bağlı olan ve para biriminin Suriye parası, resmî dilinin Türkçe olmasına karar vermiştir. 1930'lu yıllarda İskenderun Sancağı'na bakıldığında çok farklı bir etnik ve dinî yapısının olduğu görülmekle birlikte en fazla etnik unsur olan Türklerdir. 1938 yılında dünya konjonktürü, artık savaşın belirtilerini göstermeye başlamış, bunun üzerine Fransa bölgeyle pek ilgilenememiştir. Türkiye'nin de baskısı üzerine bölgenin güvenliği ile ilgili yapılan bir anlaşmayla 1938 yılının Temmuz ayında sancağa Türk askeri konuşlandırılmıştır. Süreç böyle ilerlerken Ağustos 1938'de bölgede yapılan meclis seçimlerinde Türkler 40 kişilik meclisteki milletvekili sayısından 22'sini kazanmıştır. Aynı meclis 2 Eylül 1938 tarihinde Hatay Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Yeni kurulmuş olan devletin cumhurbaşkanı, başbakanı ve meclis başkanı Türk'tür. Esas amacı ana vatan olarak gördükleri Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmak olan bu Meclis, bir yıldan kısa bir süre içinde, 29 Haziran 1939 tarihinde ana vatan Türkiye'ye katılma kararı almış, bu karar halk oylamasına sunulmuş, halk da kendi inisiyatifiyle kendi kaderini tayin edip bu kararı onaylamış ve Hatay ana vatana katılmıştır (Çelikkol, 2015: 17-19).

Fransa daha önce Suriye ve Lübnan'da manda yönetimini durdurup tam bağımsızlık verme kararını onaylamıştı ve bu karar savaş sonrasına kalmıştı. Savaş bitiminde bu kararı uygulamak istemeyen Fransa, savaşı kazanan tarafta olmasına rağmen uluslararası arenada yerinin zayıflaması, savaş ekonomisinin kendisini zayıflatması gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Savaş sonunda oluşan iki kutuplu sistemin

de etkisiyle Fransa ve İngiltere'nin Ortadoğu'daki manda yönetimlerine bağımsızlık vermek zorunda kaldıkları görülmektedir. Bu iki devletin varlığına rağmen iki kutuplu sistemde Sovyetler Birliği 1944 yılının Temmuz ayında, Amerika Birleşik Devletleri ise Eylül ayında Lübnan ve Suriye'yi bağımsız birer devlet olarak tanımışlardır. Bu devletler aynı zamanda 1945 yılı Nisan ayında BM teşkilatının kurucu üyeleri arasında bulunarak manda yönetiminden kurtulup bağımsız birer devlet olarak uluslararası arenada yerlerini almışlardır. Bunun üzerine 25 yıl Suriye'de himaye kuran Fransa, kuvvetlerini çekmiş ancak bu durum tamamen ortadan kalkmamış, 1946 yılına kadar devam etmiştir. Suriye'nin tam bağımsızlığı 1946 yılına rastlamaktadır (Çelikkol, 2015: 20).

Suriye Devleti, tarih içinde hiçbir zaman kendini yöneten özgür, bağımsız bir devlet olamamış hep imparatorlukların gölgesi altında hayatını idame ettirmiştir. Bağımsızlığını kazandıktan sonra bile tam bağımsız olduğu söylenemeyen Suriye'nin bağımsız olur olmaz en büyük problemi ve dış sorunu 1948 yılında Filistin topraklarında İsrail Devleti'nin kurulması olmuştur.

1948 yılının Mayıs ayında kurulan İsrail ile Arapların ilk savaşı başlamış ve 1949 yılına kadar sürmüş bu savaşa Suriye de dâhil olmuştur. Amacı İsrail'in kurulmasına engel olmaktır ancak Araplar bu savaşta yenilmiş ve 1949 yılında da İsrail ile Suriye arasında ateşkes yürürlüğe girmiştir. Bu yıllardan sonra hem bölge coğrafyası hem de Suriye için İsrail Devleti gerek iç işlerde gerekse dış işlerde etkileri olan bir durum arz etmiş, günümüze kadar gelmiştir. Savaşta yenilgiye uğranılması, Filistin'in büyük bir bölümünün de kaybedilmesiyle bu durum halkın arasında huzursuzluğa sebep olmuştur. 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın ardından oluşan huzursuz ortam 1949 yılındaki ilk askeri darbeye ortam hazırlamış ve sivil yönetime son verilmiştir. Bu ilk darbeye ülkede 1970 yılına kadar devam eden askerî darbelerin önü açılmıştır (Çelikkol, 2015: 28).

1948 yılında İsrail'in kurulmuş olması, Filistin topraklarında devam eden 1948-1949 Arap-İsrail Savaşı'nda Arapların yenilmesi, Filistin'de büyük toprak kaybedilmesi, "*milliyetçilik*" duygularını harekete geçirmiş hatta intikamcılık ve Batı karşıtı bir boyuta ulaşmıştır. Cemal Abdül Nasır'ın Mısır'da iktidara gelişiyle Arap milliyetçiliği daha felsefi ve öğretisel bir zemine oturma imkânı bulmuştur.

Türkiye'nin, Ortadoğu'da ortaya çıkan bu siyasi durumlara karşı oluşturduğu Bağdat Paktı, Cemal Abdul Nasır'ın politikalarına ters düşmekteydi. Burada önemli olan aslında II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Soğuk Savaş Dönemi yaşanması, bu dönemde Orta Doğu'da İngiltere ve Fransa'nın yerini iki kutuplu sistemin ülkeleri olan ABD ve Sovyetlerin almasıydı. Bağdat Paktı da böyle bir ortamda ortaya çıkmış, İran ve Türkiye Sovyetlerin baskısına karşılık ABD'den destek istemiş, bunun üzerine Orta Doğu'da Sovyet baskılarına karşı savunma sistemi oluşturulmaya karar verilmiştir. Bu sebeple 1955 yılında Irak Hükümeti, İngiltere, İran ve Türkiye arasında Bağdat Paktı kurulmuştur. Paktın amacı, Arap Devletlerini Sovyet tehdidi altında toplamak olsa da devamındaki süreçte Arap devletlerinin milliyetçi duyguları uyanmış; İsrail Savaşı'nı ve Amerika'nın İsrail'e destek olmasını Batılı devletlerin himayesine doğru atılan bir girişim olarak görüldüğünden paktın amacı ters tepmiş, üye ülkelerle siyasi sorunlar yaşanmıştır. Bu yüzden Arap Devletleri, Sovyetlere yakınlaşmışlardır. Arap Devletleri'nin Sovyetlere yaklaşmasının bir diğer sebebi de Sovyetlerin Arap devletlerinin haklarını İsrail'e karşı BM' de ve farklı alanlarda savunmaları olmuştur. Sovyetler, askerî olarak Arap devletlerine silah ve teçhizat yardımı da yapmışlardır. Bu durum ise ABD ile İsrail'in daha yakın ilişkiler kurmalarına neden olmuştur (Gürson, 2010: 40-42).

Fransa ve İngiltere'nin bölgeden ayrılması ve bölgeye tamamen hâkim olan devletlerin Sovyetler ve ABD'nin olmasıyla radikal değişimlerin yaşandığı olay Süveyş Krizidir. Birinci Arap-İsrail Savaşı'nın ardından sınırda İsrail'in komşu devletlerle çatışmaları sürmekteydi. 1950 yılındaki silah ambargosuna karşı Nasır, silahlanmaya devam etmiş, ABD'den istediği silahları alamayınca Sovyetler aracılığıyla Çekoslovakya'dan almıştır. Ayrıca Nasır'ın Süveyş Kanal Şirketini millileştirdiğini açıklaması daha önce bölgede bulunan İngiltere ve Fransa tarafından tepkiyle karşılanmıştır. İngiltere ve Fransa'nın bölgede bazı kentleri işgal etmesi üzerine devreye Sovyetler Birliği girmiş, olayın daha da büyümesini engellemek adına ABD taraflara baskı yaparak bölgeden çekilmelerini ve Mısırdan çekilmelerini sağlamıştır. Süveyş Krizi sonrası İngiltere ve Fransa'dan boşalan yerleri Sovyetler ve ABD doldurmuş, bundan sonra bölge iki süper gücün rekabetine sahne olmuştur (Gürson, 2010: 43).

Süveyş Krizinden sonra alınan radikal kararların ve değişimlerin ardından bölgede ABD'nin Orta Doğu'ya tamamen kararlı girişi olarak yorumlanan olay, 9 Mart

1957 tarihinde ilan edilen Eisenhower Doktrinidir. Bu doktrinle ABD, Ortadoğu'daki komünizm tehdidine karşı Ortadoğu ülkelerine askerî yardım göndermeyi taahhüt etmekteydi. Bu doktrin açıklaması, Orta Doğu'da bir dizi krizlerin başlangıcı olmuş ve bunlardan ilki meydana gelen Suriye Krizidir.

1954 yılından beri Baas Partisi Suriye yönetiminde bulunmakta ve sosyalist bir ideoloji benimseyerek Bağdat Paktı'nın karşısında Batı karşıtlığı olarak da bilinen Sovyet yanlısı bir politika gütmekte bu yüzden Nasır'ı desteklemekteydi. Hatta Sovyetler Birliği ile Suriye arasında ekonomik ve teknik yardımı içeren anlaşmalar da yapılmıştır. Ortadoğu'daki kamplaşmanın en büyük göstergesi ABD Büyükelçiliğinin Suriye'de istenmeyen adam olarak ilan edilmesi olmuş ve bu da krize sebep olmuştur. Bu krizin sona ermesine sebep olan olay ise Arap Birliği hayali, Suriye'de Nasır hayranlığının kahramanlık derecesine gelmesi ve dış politikadaki gelişmeler neticesinde iki ülkenin (Mısır ve Suriye) 1958 yılında birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmuş olmalarıdır (Gürson, 2010: 44).

Mısır ve Suriye'nin birlikteliği üç yıl bile sürmeden dağılmak zorunda kalmış, Nasır'ın Suriye'deki kontrolü istihbarat örgütleri aracılığıyla yönetme fikri, tüm yetkileri cumhurbaşkanlığı tekelinde toplamış olan Nasır'a desteğin bitmesine sebep olmuştur. Nasır birliğin dağılmasını her ne kadar istemese de 28 Eylül 1961 tarihinde Şam dışındaki ordu birlikleri Şam'a girerek iktidara el koymuşlardır. Bu ayrılık Arap dünyasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan farklı yapıları bulunan ülkelerin Arap birliği hayalini suya düşürmüş, ilk birleşmenin üzerinden üç yıl bile geçmeden ayrılmaları, Arap ülkelerinin ortak yönetim altında birleşmelerinin zor ve imkânsızlığını gözler önüne sermiştir.

Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılmasıyla 1963 yılına kadar yönetimde yine Sünni ordu mensupları ağırlıkta olmuştur. Fakat bu tarihten sonra Baas Partisinin güçlenmeye başlaması ve 1963 yılı Mart ayındaki askerî darbenin gerçekleşmesinin ardından Baas mensuplarının Suriye iktidarındaki yolu açılmıştır. Baas Partisinin 1963 darbesinin ardından 1966'da Nusayrilerin darbesi ve 1970 yılının Kasım ayında gerçekleşen darbe sonucu Hafız Esad'ın tek başına Suriye iktidarına gelmesi birçok olaya sebep olmuş, hatta günümüze kadar devam eden gelişmelere de etki ederek dengeleri değiştirmiştir. Hafız Esad, 1970 yılına kadar, dört yıllık bir süre zarfında, ülkeyi iki Nusayri, Salah ve Cedid ile yönetmiştir (Çelikkol, 2015: 33-36).

1967 Arap-İsrail Savaşı'yla İsrail ile komşu Arap ülkeleri arasındaki gerginlik tırmanmaya başlamış, Arap ülkeleri ve özellikle Nasır, 1948-49 yıllarındaki ilk Arap-İsrail Savaşı'nın sonuçlarını ve kayıplarını telafi etmeye çalışarak prestij sağlamayı düşünmüştür. Bu sebeple Mısır'ın Tiran Boğazı'nı ve Akabe Körfezi'ni İsrail'e giden gemilere kapatması, İsrail'in Kızıl Deniz'e çıkışının engellenmesi sonucunda gerginlik had safhaya çıkmıştır. Arap ülkelerinin savaş hazırlığını ve aralarındaki savunma anlaşmalarını gören İsrail, 5 Haziran'da üç Arap ülkesine saldırmış, Mısır kuvvetleri ilk üç günde dağıtılmış, İsrail birlikleri Süveyş Kanalı'na ilerlemiş, Ürdün'den Doğu Kudüs'ü de alarak bütün Batı Yakasını ele geçirmiştir. İkinci Arap-İsrail Savaşı da hüsrarla sonuçlanmış, Suriye bu savaşta Kuneytra şehrini, Tayberiya Gölü kıyısını ve Golan Tepelerini kaybetmiştir (Çelikkol, 2015: 39). Baas rejiminin hâlâ İsrail ile olan savaş sonucunda kaybedilen toprakların geri alınması gibi amaçlarının olması iç politikada kullandığı argümanları oluşturmaktadır.

1973 Savaşı, Ortadoğu coğrafyasındaki İsrail ile olan problemler dinamiğini her zaman korumuştur. 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı'nın ardından BM Güvenlik Konseyinin 242 No.lu kararı, İsrail'in son savaşta almış olduğu yerlerden çekilmesini öngörmekteydi. Arap ülkeleri uzlaşmayı sağlamışsa da İsrail son savaşta almış olduğu yerlerden çekilme niyetinde değildi. Arap ülkeleri açısından bakıldığında ise bölgede kaybedilen toprakların geri alınması için tek çare savaşmaktı ve kendi aralarındaki gizli anlaşmalarla buna hazırlanmışlardır. 1973 Savaşı, önceki savaşlardan farklı olarak Arap ülkelerinin İsrail'e saldırmasıyla başlamıştır (Çelikkol, 2015: 44). Bu savaşın da kaybedilmesi, Arap devletlerinin Ortadoğu'daki İsrail varlığını artık kabul etmesi gerektiğini açıkça göstermiştir.

Hafız Esad, 1970 Kasım darbesiyle Suriye'de yeni bir dönem başlatmış, 1971 yılında kendisini cumhurbaşkanı seçtirerek Suriye'nin ilk Nusayri cumhurbaşkanı olmuş ve öldüğü 2000 yılının Haziran ayına kadar Suriye'yi tek adam rejimiyle 29 yıl yönetmiştir. Hafız Esad'dan sonra yerine oğlu Beşar Esad geçmiş, babasının izinden devam etmiştir (Çelikkol, 2015: 40).

Türkiye ve Suriye ilişkilerinin iyi düzeyde olduğu yıllar, 2009-2010 yılları olmuştur. Bu yıllarda 50 yıllık gerginlikler yumuşamış, iki ülke arasındaki karşılıklı ziyaretlerle ilişkiler daha ılımlı bir hâle gelmiştir. Fakat Ortadoğu'da filizlenen ve "Arap Baharı" olarak adlandırılan olaylar; Arap halklarının daha fazla demokrasi, özgürlük ve devlet yönetimine katılma istekleriyle başlamış, Tunus, Libya, Mısır gibi

Arap ülkelerinden sonra da Suriye’de de ortaya çıkmış, kitlesel hareketlere dönüşmüştür. Türkiye de Suriye’de gerçekleşen kitlesel olaylardan ve sonrasındaki iç çatışmalardan fazlasıyla etkilenmiştir.

Suriye’de 2011 yılının Mart ayında demokratik değişim talepleri olmuşsa da Esad ve Baas rejiminin bu isteklere kayıtsız kalmasıyla rejim değişikliği taleplerine dönüşmüştür. Sonrasında ise Esad ve Baas rejimi yanlıları ülkede askerî yöntemler, zor kullanma ve şiddetle bu talepleri bastırmaya çalışmış, 2011 yılında ülke iç savaşın eşiğine gelerek birçok şehirde silahlı direniş başlamıştır (Çelikkol, 2015: 137).

Süreç bu şekilde sıkıntılı ilerlerken hükümetin halkın taleplerini reddederek daha çok şiddete başvurması, kendi halkına zulmetmesinin yanında Suriye’de bir terör tehlikesi ortaya çıkmıştır. IŞİD’in (Irak Şam İslam Devleti) Irak üzerinde doğup Suriye topraklarına yayılmasıyla Suriye’de iç savaşın aktörleri ve dinamikleri büyük ölçüde değişmiştir.

IŞİD, ABD’nin 2013 yılında Irak’tan çekilmesiyle güçlenmiş, 2014 yılında Suriye topraklarında rejim karşıtı güçlerin de desteğini alarak hilafet iddiasında bulunmuştur. IŞİD, Irak ve Suriye topraklarının %30’undan fazlasını kontrol eder duruma gelmiş ve bu kontrol ettiği yerler genellikle verimli petrol yataklarının bulunduğu yerler olmuştur. Bölgede böyle bir tehlikenin baş göstermesiyle iç çatışmalar yaşayan Suriye bu örgütlenmeye karşı bir önlem alamamış, bu sebeple gelen tehlikenin farkında olan bölge ülkeleri, ABD ve Batı ülkeleri IŞİD terörüne karşı mücadeleyi ön plana almışlardır.

Yaşanan iç savaş neticesinde bugün Suriye toprakları; Baas Rejimi, Nusra Cephesi, IŞİD, Özgür Suriye Ordusu ve PYD kontrolünde bulunmaktadır. Ayrıca Batılı devletler ve bölge ülkeleri de Suriye topraklarındaki savaşın aktör bir taraftar konumundadır. Esad rejimi, ülkenin sadece %30 gibi bir alanını elinde tutmakta, geri kalan yerler ise birbirleriyle savaşan muhaliflerin ve başka güçlerin elinde bulunmaktadır. Baas rejiminin gaddarca davranışları, halkın demokrasi taleplerine şiddet yoluyla karşılık vermesi Suriye’de iç savaşa sebep olmuştur. Bu savaştan sonra sayıları 300 binleri bulan Suriye vatandaşı hayatını kaybetmiş, 7 milyon Suriyeli ülkesini terk etmek zorunda kalmış, 3 milyon Suriyeli ise kendi ülkelerinde göçmen durumuna düşmüştür (Çelikkol, 2015: 142).

2012 yılında baş gösteren Suriye'deki iç savaşın faturası, 910 km'lik bir sınır komşuluğu bulunan Türkiye'ye yansımış, evinden yurdundan edilen ve zulme uğrayan birçok Suriye vatandaşı Türkiye'yi güvenilir bir liman olarak görüp sığınmıştır. Suriye iç savaşının sonrasında göç edenler sadece Suriyeli Araplar olmamış, bu ülkede yaşayan Kürtler ve Türkmenlerden de Türkiye'ye göç edenler olmuştur.

Suriye toplumunun demografik yapısına bakacak olursak etnik olarak çoğunluğu Arap nüfusu oluşturmakta ayrıca Kürt, Türkmen, Çerkez ve Ermeniler de bu topraklarda yaşamaktadır. Dinî yönden bakacak olursak çoğunluk Müslüman ve Hristiyanlardan oluşmaktadır. Ülkede Araplardan sonra etnik azınlık olarak bulunan Kürtler %9'luk bir nüfus oranına sahipken Türkmen ve Çerkez nüfus oranı %3 kadardır. Türkiye sınırına yakın bulunan bölgelerde ve sınır hattında Türkmen köyleri yoğunluk göstermektedir. Çerkez ve Türkmen nüfusun çoğunun ülke geneline dağılmış olmakla birlikte Lazkiye-Hatay arasındaki bölge ile Halep çevresinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Bölgede yaşayan ve etnik azınlığın önemli bir bölümünü oluşturan Türkler asimilasyon politikasına uğramış ve baskı görmüşlerdir. Türkmençe konuşulması, Türkmen kimliklerinin ve kültürünün yaşatılması engellenmiş, Türkiye ile olan temasları kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Suriye'deki Türkmenlerin nüfusu bağlamında farklı kaynaklar, farklı sayılar vermektedir. Ancak ülkede bulunan Türkmenlerin dağınık bir hâlde olması sebebiyle nüfuslarının 700 bin ile 3 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bununla birlikte Suriye'de bulunan Türkmenler daha gerçekçi sayılarla ifade edildiğinde 1 milyona yaklaştığı en gerçekçi tahmini oluşturmaktadır (Çelikkol, 2015: 15-23).

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre Nisan 2011-Mart 2019 tarihleri arasında Suriye'de yaşanan iç karışıklık ve savaş yüzünden Türkiye'ye göç eden Suriyeli sayısının 3,6 milyon olduğunu görmekteyiz (www.goc.gov.tr, 2019). Bu veriler resmî kayıtlarda yer almış olsa da kayıt altına alınmayanların da olduğu bilinmekle birlikte ülkemize gelen Suriyeli sayısının 4 milyondan çok fazla olduğunu rahatça söyleyebiliriz.

DEĞERLENDİRME

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni oluşturan halkın çoğu; Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan, Yugoslavya, Yunanistan, Bulgaristan ve diğer bölgelerden gelen göçmenlerin harmanlanmasından oluşmaktaydı. Yeni kurulan devlet Osmanlı Devleti'nin küllerinden doğup bir yandan kurtuluş mücadelesi verip ayakta kalmaya bir yandan da modernleşme çabaları güderken savaşın yıkıp geçtiği coğrafyasında kendini imar etmek ve dışarıdan gelen göçmenleri kaynaştırma gibi güçlüklerle karşı karşıya gelerek sahip olduğu gücü ortaya koymuştur.

1856-1990 yılları arasında Türkiye'ye yaklaşık 9 milyon göçmenin geldiği bununla birlikte ülkeden 2 milyon kişinin Yunanistan ve Rusya'ya göç ettiği bilinmektedir. İzahını yaptığımız bu göçlerle birlikte Anadolu'daki Müslüman ve Türk sayısının artması, gayrimüslim veya farklı ülke vatandaşları sayısının azalma göstermiş olması bölgenin Müslümanlaşması ve Türkleşmesi için tamamlayıcı bir unsur olmuştur. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ndeki göçmen hareketlerinin toplam nüfusa oranının 1/5 olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte daha çok Trakya ve Marmara, İstanbul ve çevresi göçmenlerin direkt iskân edilen hedef bölgeleri olup buradaki göçmen nüfusun genel nüfusa oranı 1/3 kadardır.

Bilgilerini, tarihsel sürecini aktardığımız çoğu ülke, I. Dünya Savaşı'na kadar Türk hâkimiyetinde olan ve Osmanlı Devleti'nin birer eyaleti konumunda idiler. Neden daha çok komşu ülkeler üzerinde durduğumuz konusuna açıklama yapmak gerekirse; Osmanlı Devleti bir imparatorluk devletiydi ve komşu ülkelerin hemen hemen hepsi Osmanlı Devleti'nin himayesindeydi. Osmanlı Devleti iskân olgusunu Türkiye coğrafyasının dışına başarılı bir şekilde taşımıştır. Bununla birlikte yıkılma sürecinde yeni kurulan devletin sınırları dışında birçok bölge, coğrafya ve ülkede özellikle komşu ülkelerde çok fazla Türk unsuru kalmıştır. Elbette Türk diasporası sadece komşu ülkelerle sınırlı değildir fakat biz çalışmamızı biraz daraltıp daha çok komşu ülkeler ve coğrafyalar üzerinde durup bu bölgelere göç eden ve aynı şekilde bu bölgelerden ana ülkeye gelen göç olgusuna ışık tutarak Türk diasporasına sahip bölgelere farkındalık oluşturmaya çalıştık.

Birçok bölgeden göç eden Türk diasporasının gelmiş olduğu ve bağlı bulunduğu coğrafyalarının bilgilerini, tarihsel sürecini, evrimini, nasıl ve ne şekilde

göçe maruz kalmalarının sebebini, sonuçlarını hem siyasi hem ekonomik hem de toplumsal bir gerçeklikle anlatmaya ve son durumda günümüz Türkiye'si'nde bulunan Türk ve yakın akraba toplulukları göçmenlerinin (diasporaların) demografik yapılarını vermeye çalıştık. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk diasporalarının, göçmenlerinin dönmesi ve ana ülkeye dâhil olması sonucu uluslaşma sürecini tamamlamıştır. Bu bakımdan her diasporik grup Türkiye Cumhuriyeti Devleti için büyük önem arz etmektedir.

Gelen göçmenlerin sadece birer sayıdan ibaret olmadığı, her bir bireyin hem burada bulunması hem de geldikleri bölgelerde bulunan akrabalarıyla yaşadığı kültürel ve sosyal bağların devamlılığı, aidiyet noktasında yeni yurdunu sahiplenmesi oldukça elzemdir. Özellikle Türkler için yaşanan coğrafyalar büyük önem arz etmiş, gittikleri yerleri kendilerine yeni vatan olarak görmüş, aidiyet oluşturmuşlardır. Gittikleri yerlerin isimleri ile anılmaktan da hiç çekinmemiş, bilhassa sahiplenmişlerdir. Örneğin; Bulgar Türkleri, Kerkük Türkleri, Alman Türkleri...

Bu veriler ışığında ülkemiz 1922 yılından bugüne kadar 6,5 milyondan daha fazla kişiye kucak açmıştır. Bu sayıya eğitim, çalışma gibi nedenlerle gelenler ve kısa süreli gelenler dâhil edilmemiştir, bu sebeplerle gelenlerin de 3,3 milyon olduğu bilinmektedir. Genel bir değerlendirme yaptığımızda ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğundan beri 10 milyondan fazla kişiye kucak açmış bir devlet niteliğindedir (www.goc.gov.tr, 2019). Cumhuriyet sonrasının göç bilgilerine ek olarak cumhuriyet öncesinde de Türkiye coğrafyasına çok fazla göç yaşanmıştır. Bu göçlerle birlikte değerlendirildiğinde devasa bir göçmen durumu ile karşılaşmakta olup Türkiye için bir göçmen ülkesi demek çok doğru olacaktır.

Ne olduklarının, nasıl olduklarının ve nasıl geldiklerinin bilgisini ifade etmeye çalıştığımız farklı bölge Türk diasporalarının bir sonraki bölümde ana ülke ile göç ettikleri ev sahibi ülkeler ve farklı bölgelerdeki diasporik gruplar arasındaki bağlantıların nasıl oluşturulduğunun veyahut nasıl olması gerektiğinin izahını yapmaya çalışacağız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ GÖÇMENLER (DİASPORALAR) İLE GELDİKLERİ BÖLGE DİASPORİK GRUPLARI ARASINDAKİ BAĞIN TAHKİMİ

Eski bir olgu olan göçün anlamını giriş kısmında izah etmiştik. Bu bölümde de kısaca değinecek olursak insanların sosyal, ekonomik, siyasi açılardan zorunlu olarak ya da kendi istekleri doğrultusunda mekânda yer değiştirmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu değişimin eyleme dönüşmesiyle etkilerinin hâlihazırda devam ettiği bir olguyu ifade etmektedir.

Göçler, mücbir sebeplerle olabildiği gibi artık günümüzde daha iyi imkânlarla sahip olma, eğitim, iş, sağlık gibi küreselleşen dünyamızın da sebep olduğu yer değiştirmeler olarak da ifade bulunmaktadır. Göçlere neden olarak elbette sadece göç eden kişinin talebiyle olmadığı durumlar da bulunmaktadır, Sanayi Devrimi'nin ardından kapitalist sistemin ihtiyacı olan insan gücü de göçlere sebep olmuştur.

Türk diasporasına değinecek olursak öncelikle diasporanın oluşum evresinde çeşitli sebeplerle özellikle ekonomik durumlardan dolayı ana vatandan göç etmiş olan gruplar, gittikleri ülkelerde kendi aralarındaki bağlarını ve ana vatanla olan bağlarını koparmamıştır. Ana vatanlarında bulunan ailelerini de evlenme ya da aile birleşimi gibi çeşitli sebeplerle yanlarına aldırılmışlardır. Bu durum 1960'lı yıllardan sonraki işçi göçüyle daha da hızlanarak göç sayısının artmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin yıkılması sebebiyle birçok bölgede Türk ve yakın akraba grupları göç etmeyip kalmışlardır. Bu şekilde birçok coğrafyada önemli ölçüde Türk diasporaları oluşmaya başlamıştır.

Göç olayı sadece göç eden kişiler için etkileri olan bir durum arz etmemektedir. Göç alan ülke ve vatandaşı açısından da etkileri canlı bir şekilde devam etmiş; yeni değerlerin, kültürel yapıların, ekonomik, siyasi vb. ilişkilerin de kaynağı olmuştur. Ayrıca iki ülke arasında köprü vazifesi gören, kaynak ülkeyle de bağlarını koparmayan, farklı ülkelere dağılan toplumların da birleşmesiyle varlıklarını canlı bir şekilde devam ettiren diasporalar meydana getirmişlerdir. Göçmen ağları olarak ifade

edilen diasporalar sayesinde ülkenin dışarıda yaşamakta olan vatandaşlarıyla ilişkileri devam etmektedir.

Göç eden bireyler ve gruplar sadece gittikleri ülkeye bağlı bulunmadan dinî, kültürel, sosyal, ekonomik vb. faaliyetler de icra ederek göç ettikleri ülke ile ev sahibi ülke arasında ulusötesi bağlar kurarak bir köprü görevi gören diasporik bir yapılanma oluşturmuşlardır. Buna en iyi örnek Avrupa’da yaşayan Türklerdir. Artık gurbetçi olmaktan öte “*Avrupalı Türkler*” ya da “*Almanyalı Türkler*” olarak anılmakta ve Avrupa’da sayıları 5,2 milyonu bulan bir Türk diasporası oluşturmaktadırlar. Ana vatanları ile olan bağlarını hiçbir şekilde koparmayarak, iki ülke arasında bir köprü görevi görerek özel ve kamusal alandaki birçok kültürel, ekonomik, sosyal, siyasal değerler ve durumları birbirine bağlamışlardır. Ayrıca Almanya’nın ticari ilişkiler bağlamında en fazla ithalat ve ihracatı yaptığımız ülke olmasında bu diasporik çalışmaların ve oradaki Türk varlığının katkısı aşikârdır.

Türklerin, Avrupa ve Almanya’da oluşturduğu diaspora kolay oluşmamış, kalıcı yerleşme süreciyle birlikte dergi, gazete, radyo ve televizyon yayınları, bilim insanları, sanatçısı edebiyatçısı, işçisi, işvereni, siyasetçisi kısacası tüm meslek gruplarıyla Türk diasporası varlığını kanıtlamıştır. Bu meslek grubundaki kişiler özellikle ana vatanla olan ilişkilerini, bağlarını devam ettirmişlerdir. Bu ilişkiler manevi, siyasi, toplumsal olmanın dışında fiziksel olarak da gerçekleşmiş, birçok diasporik grubun belirli aralıklarla özellikle yaz aylarında eş, dost, akraba ziyareti çerçevesinde ana vatana ziyarette bulunması bağlarının, aidiyetlerinin hâlâ canlı bir şekilde devam ettiğini kanıtlamaktadır.

İzahını yaptığımız diaspora ve diasporik grupların ana ülkeye göç etmiş etnik ve yakın akraba grupları ile bağları ve yine dışarıda bulunan diasporaların kendileri arasında olan ve olması gereken bağlara değineceğiz.

3.1. KÜLTÜREL BAĞLAR

Kültürün bilinen en eski tanımı Edward B. Tylor tarafından yapılmıştır: “*Kültür ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği(kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür*” (Güvenç, 1999: 101).

Bireylerin kimlikleri kendi başlarına oluşan bir durum değildir, bu kültürel kimliğin oluşması için ait olduğu ülkenin ve bölgenin dini, ulusal ve sosyal yapıları, aile hayatları, değer ve normları, hepsi etkili olmakta ve kültürel kimlik bu yapıların bütününe arz etmektedir. Bu değer yargılarına bireyin ve toplumun ait olduğu, benimsediği, yaşadığı her şey dâhildir. Örneğin yemek kültürü, giyim tarzı, müzik vb. birçok unsur kültürel değer ve normlar ışığında şekillenmektedir (Tahranlı, 2013: 2).

Göçlerle birlikte artık sınırlar ortadan kalkmış, hem göç eden kültür için hem de yerleşik kültür için değişimin ve karşılıklı etkileşimin olduğu heterojen kültürlü toplumlar oluşmaya başlamıştır. Göç eden kişi yeni hayatında bir kültürden başka bir kültüre yerleşmiş, onunla yaşamaya başlamış ancak eski kültürünün de izlerini taşımıştır. Her iki kültürü de özümseyen, yaşatan göçmen; sentez bir kültür havuzunda iki kültürün de bağlarının ve etkileşimlerinin olduğu bir üst kültür meydana getirmektedir.

Göç konusunda sadece göçe maruz kalan kuşak eski kültürel değerlerini yansıtmamaktadır. Göç eden kuşaktan sonraki kuşaklar da ailelerinden aldıkları kültürle ve yaşadıkları kültürel aktivitelerle (ana vatan ziyaretleri gibi) ana ülkenin kültürel değer yargılarını diri tutup bu kültür havuzunda esas benliklerini kaybetmeme konusunda istekli bulunmaktadır. Ev sahibi ülke ile olan bu kültürel etkileşim sonucunda göçmen gruplar için çoklu kültürel bir yapı arz eden melez kimlikler doğmaktadır (Çağlar, 2000: 135).

Göçmenlerin daha çok mecburi sebeplerle ülkelerinden ayrılmış olmaları, ana vatan özlemlerine daha çok etki etmektedir. Ayrıca zor şartlar altında gitmiş olmaları gittikleri bölgelerde entegre sorunları yaşamalarına ve kendilerini ev sahibi ülkeye ait hissedememe gibi sıkıntılara da neden olmaktadır. İleriki zamanlarda şartların düzelmesini umut ederek ana vatana dönme isteklerinin olması göçmenlerin ev sahibi ülkeyi, bu ülkenin değerlerini tam olarak benimsememesi şeklinde kendini göstermiştir. Asimile olmayı reddederek varlıklarını başka kültürde devam ettirerek diasporalar oluşturmuşlardır. Kurulan bu diasporalar sayesinde ana vatan algısı sürekli canlı kalmış, sonraki kuşaklara da aktarılmış, ana ülkeye olan ziyaretlerle farklı bir turizm ve aidiyet bağı oluşmuştur.

Bu diasporik turizme en güzel örnek, Almanya'da faaliyet gösteren Almanya Türk Federasyonu'dur (ATF). Her yıl düzenli olarak yaz aylarında, Almanya'da

öğrenim gören Türk öğrencileri İstanbul, Çanakkale, Ankara, Bursa, Bilecik gibi tarihi değerleri olan illere getirerek ziyaretten öte ana vatanına ait köklerini, kültürlerini, millî ve manevi değerlerini yerinde hissettirerek onların ana vatanla olan bağlarının güçlü kalmasını sağlamayı planlamaktadır (Tören, 2014: 40). Bu tarz kültürel etkinlikler, ana vatanla olan bağların güçlenmesine ayrıca tekrar ev sahibi ülkeye döndüklerinde ana vatanla ilgili algıların diasporada yaşayan diğer Türk vatandaşlarına aktarılmasına, kendi kültürüne ve tarihine olan aidiyetin kuvvetlenmesine sebep olmaktadır. Sonraki dönemlerde ana vatana gelmek isteyen birçok insanımız için teşvik edici bir durum arz etmekle birlikte gelecek olan kişilerin de bağlarının kuvvetleneceği anlamına gelmektedir.

Kültürel değerlerin içinde barındırdığı birçok maddi ve manevi ögenin diasporada yaşayan çoğu toplum için birleştirici bir etkisi olduğu aşikârdır. Bu değerler ölçüsünde bir araya gelen ve ortak ülkü ve kültür sarmalında geleceğe dönük inançlar diasporalar için kültürel bağların önemini ortaya koymaktadır. Burada izahını yaptığımız kültür değerlerinin içerisine maddi ve manevi değerler, öğeler, toplumların her türlü faaliyetleri girmektedir. Örneğin, yemek tarzı, düğün merasimindeki sevinçler, bir futbol maçındaki tavırlar vb. hepsi birlikte kültürün bir parçasını ifade etmektedir.

Anlatmaya ve tanımını yapmaya çalıştığımız kültürel bağlar başlığı altında amacımızın, bu bağların hem içeride hem dışarıda bulunan birçok diasporik toplum için hayati öneme haiz olduğunu, hâlâ canlı birer organ olarak yaşamını sürdürdüğünü, bu bağlar sayesinde kültürel değerlerin dışarıda bulunan ve ana vatanla bağlarını devam ettiren diasporalar arasında organik bağ oluşturup köprü vazifesi gördüğünü söyleyebiliriz. Ayrıca bu bağ sadece ana vatandan kopan, dışarıda yaşayan diasporalar arasında gelişmemiştir. Dışarıdan ana vatana gelen Türkler ile diğer akraba topluluklarının da ana ülkeye olan bağlarını geliştirmek adına bir köprü vazifesi görmesine imkân ve olanak sağlayacaktır. Bu kültürel bağlar kendi nazarındaki manevi değerlerden ziyade ileride ekonomik, siyasi birçok bağın da güçlenmesine ve daha sağlam bir yapının oluşmasına sebep olacaktır.

3.2. ETNİK KÖKEN/AİDİYET BAĞLARI

Etnik kelimesi, eski Yunancadaki “*ethnos*” kelimesinden türemiş; kabile, topluluk ve insan anlamına gelmektedir. Etnik grup ise kendini bu topluluktan, halktan sayan ve kendini bu toplulukla özdeşleştiren, ortak tarihleri, kökleri ve kültür yapıları olan insan grubudur. Aynı etnik gruptaki bireyler, kendilerini özdeş sayarak, grubun bir mensubu olarak gruba karşı aitlik hissetmektedirler. Özetle etnik kimlik, bir toplumun üyelerini diğerlerinden ayıran fakat kendi içlerinde birleştiren aidiyet duygusudur.

Bir toplumun kendi kimliğini inşa sürecindeki oluşum unsurlarından en önemlisi yaşanan coğrafyanın tanımlanış biçimidir. Çünkü kimlik inşa süreci belli bir mekâna, coğrafyaya göre şekillenmekte ve ortaya çıkmaktadır. Coğrafyanın tanımlanması da kimliğin tanımlanmasına sebep olmakta ve yurt, ana yurt, ana vatan gibi kavramlar da mekânsal açıdan kimliği şekillendirmektedir.

Küreselleşme sürecinin ürünleri olan etnik gruplar, bu süreç içinde ana vatandan ayrı bir yaşam tarzı geliştirerek farklı birer aidiyet de geliştirebilirler. Ana vatan ile olan bağ, ev sahibi ülkenin kültürünü özümseme gibi nedenlerle diasporalarda yaşayan gruplar tarafından ortak aidiyetler oluşturabilir. Buna en iyi örnek, çifte vatandaşlık uygulamasıdır, ulusaşırı bir yurttaşlık kavramının da diasporalar için oluşabileceğini söyleyebiliriz.

Kimlik kavramı, aynı zamanda “*mensubiyet*” içeren bir diğer kavramını da ifade etmektedir. Bu mensubiyetler çoğulluğu ve bu çoğul olma durumu da birbirine benzemeyen farklı aidiyetleri ifade etmektedir. Parmak izlerinin birbirine benzememesi gibi kimlik konusunda bu ayrışma dikkat çekmektedir. Sanayi Devrimi sonrası kapitalizmle birlikte millî bir kimlik oluşturma ve var olma süreci başlamış, kimlik kavramının kökeniyle ilgili birçok tartışma da bu dönemden sonra artmaya başlamıştır (Görmez, 1999: 307).

Göçlerle birlikte değişen süreçte birçok fikir akımları da ortaya çıkmıştır. Bunlar: İslamcılık, Turancılık ve sonraki süreçte Milliyetçiliktir. Bu fikir akımlarının ortaya çıkmasında elbette göç sürecinde yaşanan sıkıntılar ve göç edilen ülkelerin siyasi politikaları etkili olmuştur. Milliyetçilik buna örnek teşkil etmektedir (Karpat, 1984: 75- 76). Göç edip gelen insanlar arasında köklü ailelerin, yurt dışında iyi eğitim

almış insanların olması ve bu aydın kişilerin birçok fikir akımına öncülük etmesi, liderlik pozisyonunda bulunması, aidiyet hissettikleri yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması ve aydınlanması aşamasında emekleri bulunmaktadır.

Baklacioğlu'nun ifadesine göre; göçmenlerle birlikte Türkiye coğrafyasında Türk kimliği; Osmanlı kimliğinden farklı bir durum arz etmiş, daha net çizgiler ve parametrelere haiz olan “*dilde, kültürde ve ülküde birlik*” şiarını kendine amaç edinmiştir. (Baklacioğlu, 2010: 424).

Fransız Türkolog F.Georgeon, “*Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura*” isimli eserinde Türk milliyetçiliği hareketinin doğuşunu izah etmiş, yurt dışında doğup büyüyen farklı zamanlarda Anadolu coğrafyasına gelen ve aralarında milliyetçiliğin fikir babaları diyebileceğimiz; Yusuf Akçura, Mehmet Emin Resulzade, Hüseyinzade Ali, Ahmet Ağaoğlu, Abdurreşid İbrahim, Halim Sabit, Ayaz İshaki gibi Türk grupları milliyetçilik adına hayati rol üstlenmişlerdir (Georgeon, 1986: 54). Bu durum bize gösteriyor ki coğrafya dışında bulunan kişiler, kendilerini etnik köken açısından Türk kimliğine ait hissederek ülkenin gelişimine emek verip katkı sağlayarak ulusal bilinci oluşturmuşlardır.

Etnik, aidiyet konusunda Arnavutlar örnek verilebilir. 1970’li yıllarda Almanya’ya göç eden Arnavutlar, kendi aralarında örgütlenerek Arnavut diasporasını inşa etmişlerdir. Daha sonra bu diaspora Arnavutluk’un kendi iç siyasetini etkileyecek konumda bir yapı arz etmiş, ABD’nin de desteğini alarak 1998-1999 Savaşı’na etki edip kurumsallaşma yoluna gitmiştir (Baklacioğlu, 2010: 406). Arnavutların birleşip diaspora oluşturarak ait oldukları milletin faydasına işler yapması elbette etnik köken ve aidiyet ölçüsünde bağlarının güçlü olduğunun göstergesidir.

Arnavut diasporası, 20’li ve 50’li yıllarda dünyanın birçok yerine dağılmış durumda olması sebebiyle kopmamış örgütlenip bir lobi oluşturmuştur. Bu diaspora, Arnavutluk’un geleceği ve Kosova’nın statüsü hasebiyle iç siyasette etkin bir baskı grubu olarak görevini icra etmiştir. Batı Makedonya’da ortaya çıkan çatışmalar, Kosova Savaşı’nda ve Ohri süreci barışında Arnavut lobisi, ABD, AB ve BM gibi aktörleri etkilemede başarılı olmuştur (Baklacioğlu, 2010: 408).

Diasporada bulunan gruplar açısından geldikleri yerlerin etnik ve sembolik kodları göç eden gruplar arasında kuşaktan kuşağa aktarılarak bu gruplar arasındaki

etnik bilinç ve kimlik canlı tutulmaya çalışılmaktadır. Bu kimliğin ve etnik değerlerin daha ileriki kuşaklara aktarılmasıyla ana vatanla olan bağlar, koparılmadan daha sağlam bir yapıya oturabilmektedir (Vertovec, 2004: 974). Örneğin, diasporik gruplar arasındaki ulusal bayramlar, nişan törenleri, dinî törenler, yemek kültürü, ortak sevinç ve üzüntüler dahi diasporadaki insanları birbirine bağlamaktadır. Ana vatandaki bu tarz değerler, diasporik özneler eliyle diasporada yani dışarıda yaşatılmakta ve biz bilinciyle hareket edilmektedir. Göçmenler açısından bu kültürel ve etnik kodların diasporik özneler sayesinde ulusal kimliklerinin ve aidiyetlerinin göç ettikleri yerlerde sürdüğünü göstermektedir. Ayrıca kültürel ve dinî normları ulusal sınırların dışına taşımakta ve ait oldukları ana vatana dair bağlarını canlı tutmaktadırlar. Bu durum millî ve kültürel değerlerin sadece ulusal sınırlara hapsolmediğini, uluslararası bir yapı arz ettiğini göstermekte ve millet olma bilincinin uzak da olsa yaşadığını kanıtlamaktadır.

İzahını yaptığımız bu kültürel normlar, etnik köken, kimlik gibi bir milleti millet yapan şuur ve aidiyet duyguları Türklerde çok fazla bulunmaktadır. Türkler göç ettiği ülkenin vatandaşlığına geçmiş olsalar bile bu kimlik ve etnik aidiyet bağlarını koparmamakla birlikte bu bağları sürekli ülke ziyaretleri, evlenme gibi faaliyetlerle canlı tutmaktadırlar. Diasporada bulunan gruplar iletişimlerini, dayanışma duygularını daha da güçlü kılp ana vatan ve diğer ülkelerde bulunan soydaş diasporik topluluklarla aralarında her türlü bağı güçlü ve canlı tutup arada köprüler inşa etmektedirler.

3.3. EKONOMİK ARGÜMANLARLA OLUŞTURULACAK BAĞLAR

Diasporada bulunan toplumların ana ülke ile olan bağlarının sadece kültürel, siyasi etkileşimlerden meydana gelmediğini, ev sahibi ülke ile ana vatan arasında ekonomik bağların da kuvvetlendiğini görmekteyiz. Küreselleşen dünyayla artık günümüzde üretilen ve tüketilen malların ve hizmetlerin tek bir ülkede kalmadığını, ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerinin günümüz çağında daha da arttığını görmekteyiz. Bu ilişki ve ağlar daha fazla ekonomik bağın oluşumuna sebep olmaktadır. Bu bağlar, taraftarı olan ülkelerin gelişmişliğine etki edeceğinden farklı diasporik yapılar arasındaki ekonomik bağların çok büyük bir öneme sahip olduğunu anlamaktayız.

Hiçbir ülke yoktur ki kendi başına ekonomisini ayakta tutsun ve dışarıdan hiçbir girdi olmadan üretim faaliyetinde özellikle günümüz kapitalist sistemde ayakta durabilsin. İşte bu durum bize diasporik grupların ana vatan ile ev sahibi ülke arasındaki güvenilir bağlarının ne kadar önemli ve hayati bir durum arz ettiğinin bir kanıtını sunmaktadır.

Ulusötesi gerçekleşen bu ekonomik bağlar, ithalat ve ihracatta iki ülke arasındaki ekonomik gelişime etki etmekte, diasporadaki gruplar sıcak para transferleri ile ülkelerinin ekonomilerine katkı sağlamakta ayrıca ülkelerinden gelen ürünlerle de iki ülke arasında kültürel ve ekonomik bağın oluşumunda pazar hizmeti sunmaktadırlar. Gelişen bu ekonomik bağlar sayesinde döngüsel harekete kültürel, siyasi, sosyal, eğitim ve sağlık gibi alanların da birbirlerine bağlı olarak geliştiği, dinamik bağların oluştuğu bir durum ortaya çıkmaktadır (Vertovec, 2004: 575).

İzahını yaptığımız bu ekonomik bağlara bir örnek verecek olursak Almanya'ya göç eden bir Türk göçmeni, hem Almanya hem de Türkiye'deki sektörlerin durumlarını takip edebileceğinden her iki piyasaya hâkim bir duruma gelecektir. Almanya'da yaşayan Türk göçmen, iş yapmak istediğinde, ithalat ve ihracat noktasında, ana ülke olarak gördüğü, aidiyet hissettiği Türkiye ile iş yapacaktır. Bu aidiyet duygusu, kültürel ve sosyal ağlarla birlikte bir ekonomik ticarete en önemli şeyin güven konusu olması sebebiyle ekonomik bağlar daha sağlam olacak ve bu ekonomik bağların sayesinde birçok bağın da tekrardan güçlenip daha farklı köprülerin inşası gerçekleşecektir. Verdiğimiz bu örneğimizin en güzel kanıtı olarak en fazla ithalat ve ihracat yaptığımız ülkenin Almanya olması bize diasporada yaşayan grupların büyük ve güçlü olmasının iki ülke arasındaki ekonomik bağların ne ölçüde güçlü ve önemli olmasına sebep olduğunu göstermektedir.

Türk diasporasına gereken önemin verilememesi ve etkisinin sınırlı olmasına rağmen 1960-1990 yılları arasında bir işçi diasporası özelliği göstermiştir. Fakat şimdi konumu değişen, gelişmiş ülkelerde bulunan Türk diasporik üyeler yüksek kazanç elde etmekte; kazançlarının bir bölümünü ana vatanda bulunan akraba ve ailelerine yollayarak mikro anlamda yakınlarına yardım ederek onların da refahına katkı sağlamaktadır. Ayrıca makro anlamda da ülkeye döviz girdisi sağlayarak ülke ekonomisine fayda sağlamışlardır (Durmaz, 2012: 109). Geçmiş dönemlerde işçi dövizleri sayesinde gerçekleşen girdiler, sonraki dönemlerde artık işçi konumundan işveren konumuna geçen diasporik toplulukların ana ülkeye olan katkıları sıcak

paranın ötesinde yatırım, istihdam ve iki ülke arasında birçok köprü görevi görür hâle gelmiştir.

Sadece Avrupa'ya baktığımızda bile 15 ülkede yaşamını sürdüren Türk girişimci sayısının 102.000 olduğu görülmektedir. (Durmaz, 2012: 123). Bu veriler bize artık Türk diasporasının işçi diasporasından sıyrılıp ticaret diasporası olduğunu göstermektedir. Birçok sektörde faaliyet gösteren Türk girişimciler, yatırımları sayesinde ev sahibi ülke için önemli olduğu kadar Türkiye için de önemli bir durum oluşturmakta ve potansiyel yabancı sermaye kaynağı olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç itibarıyla demografik açıdan Türk diasporası, Avrupa Birliği sekiz ülkesinden daha fazla bir nüfus oranına sahiptir. Bu durum sayısal fazlalıktan ziyade yaş ortalaması düşük, genç, dinamik bir nüfusu arz etmekte ve ekonomik açıdan önemli bir konumda diaspora örneği sergilemektedir (Durmaz, 2012: 128).

Diasporanın ekonomik açıdan ne kadar önemli olduğunu anlamak için Hint diasporasını örnek verebiliriz. Hint diasporası, 2003 yılında ana ülke bankalarına 32,5 milyar dolar para aktarmış bulunmakta, bu parasal değerlerin ana ülkedeki Hintli vatandaşların bankalarda bulunan mevduatlarından bile 6 kat fazla olduğu görülmektedir (Gordon ve Gupta, 2004: 65). Diasporanın ne kadar büyük bir güce sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Ayrıca beşerî sermaye açısından da Hindistan dünyanın en önemli diasporik çalışmasını gerçekleştirmeye çabalamaktadır. Ülkeye yatırım gerçekleştiren uluslararası büyük şirketlerin, yöneticilerin çoğunun Hint kökenli olmaları diasporasının önemini bir kez daha kanıtlamaktadır. Silikon Vadisi'nde çalışanların çoğu diaspora üyesi kişilerden oluşmaktadır. Başka örnek vermek gerekirse Güney Kore açısından en fazla ekonomik ilişkilerinin ve ithalat ihracatının bulunduğu ülkeler, Korelilerin fazla olduğu ülkeler olması sebebiyle diaspora kavramını yadsınmaz bir duruma sokmaktadır (Durmaz, 2012: 83- 88).

Örneğini verdiğimiz diasporalar ölçeğinde ve diasporaların ne kadar önemli olduğunu anlama açısından sadece ekonomik yönden değil, beşerî sermaye desteği yönünden de Çin örneği bizim için çok önemlidir. Çünkü dünyada en fazla diasporaya sahip ülke Çin'dir. Diasporik toplumların sayıca fazla olmasının ana ülkeye ve farklı ülkelerde bulunan soydaş gruplarına bağlarının ve ilişkilerinin ne kadar anlamlı ve faydalı olduğunu göstermesi bu çalışmamıza argüman oluşturma niteliğindedir.

Durmaz'ın ifadesine göre Çin, diasporadan en fazla yararlanan ülkedir; diasporasının ana ülkeye yapmış olduğu finansal destek ve yatırımlar, Çin'in dünyanın fabrikası olmasında çok büyük öneme sahiptir (Durmaz, 2012: 87).

Dünya ekonomisinin içinde bulunduğu kapitalist sistemde, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından kalkınmanın gerçekleşmesi, yatırımların ve istihdamların artması ayrıca kriz dönemlerinde ekonomik bunalımdan çıkmak açısından dış kaynaklı dövizlerin ve ekonomik girdilerin önemi çok büyüktür. Birçok devlet kendi içinde bulunduğu krizden dış kaynakların ve dövizlerin sayesinde kurtulmuştur.

Türk diasporalarının olumlu etkileri yalnızca bu çalışmamızın konusu değildir. Bu konuda birçok akademik araştırma bulunmakta ve bu grupların iki ülke açısından faydaları dile getirilmektedir. Diasporik gruplar, her iki ülke arasındaki ihtiyaçların ve yatırımların ne ölçüde olması gerektiğini iyi bildiklerinden bu yatırımların nasıl ve ne şekilde pazarlanacağını da iyi bilmektedirler. Bu durum günümüz dünyasında alıcı ve satıcı konumundaki ülkeler için istihdam ve yatırımlarının tam olarak yerine oturmasına, her iki ülkenin de faydasına bir gelişim seyretmesine sebep olmaktadır.

3.4. MEDYA VE İLETİŞİM KANALIYLA OLUŞTURULACAK BAĞLAR

Küreselleşmenin sunmuş olduğu medya, iletişim araçları ve ulaşım alanlarındaki gelişmeler insanların fiziksel olarak rahatça yer değiştirmelerine ve bireylerin yerel ve genel bağlarının artmasına sebep olmaktadır. Bu sayede bireylerin kimlikleri tek bir ülkeye bağlı kalmadan gelişim göstermektedir. Buna örnek olarak Belçika'da yaşayan Türklerin ulusötesi bağlarla artık ana ülke kimliğinin dışında farklı bir kimlik inşa ederek ulusötesi yurttaşlara dönüştüklerini görmekteyiz.

Medya ve iletişim araçlarının ve ulaşım imkânlarının sayesinde artık bireyler iki ülkede birden yaşamaya başlamış ve tek bir ülkeye olan aidiyetlerinin yanında ev sahibi ülkenin de kültüründen etkilendiğini göstermektedir (Tahranlı, 2013:1). Ulusötesi bağları inşa eden diaspora, bu grupların medya ve iletişim ağları sayesinde kimliklerinin tek bir ülkeye bağlı olmadan gelişmesine; kültürel, siyasi, dinî ve etnik faaliyetlerde bulunarak ana ülke ile ev sahibi ülke arasında birer köprü görevi görmelerine yol açtığını söyleyebiliriz.

Baklacioğlu'na göre ise, göç eden gruplar ile ana vatan arasındaki iletişim ve ilişkiler nesiller boyu devam etmekte bu sayede ziyaretler, evlilikler, akrabalık bağları, gelenek görenekler, yemek kültürü, sevinçler, ölümler bile ana vatanla olan bağları canlı tutmakta ve devamını sağlamaktadır (Baklacioğlu, 2010: 18). Bu bağlar, iki ülke arasında her türlü ticari, sosyal, kültürel etkileşimi ve iletişimi sağlayarak bu ilişkilerin gelişimine öncülük etmektedir.

Günümüzün “*bellek bankaları*” olarak anılan televizyon ve film sektörü, diasporik gruplardan ve ana vatandan elde ettiği mitler ve anılarla bu bankaları canlı tutmaktadırlar. Bu bellek bankaları kolektif kimliklerin inşa sürecine etki etmektedir (Morley ve Robins, 2011: 129). Tarhanlı'nın ifadesine göre ise, medya ve iletişim araçları (dergiler, gazeteler vb.) diasporada bulunan gruplar ve ana ülkeye dönmüş gruplar arasındaki bağların ne şekilde oluştuğunu, hangi ülkeye hangi ulusa ait olduklarını ve nereden geldiklerini anlatan mitlerin yaşamasını, yeniden millî değerler ve normlar üretilerek ulusal aidiyetin canlı tutulmasını sağlamaktadır (Tarhanlı, 2013: 41). Bu araçlar uluslararası toplulukların ana vatana bağlılıkları için gerekli enformasyonu sağlamaktadır.

Öner'in ifadesine göre ise, yeni iletişim araç ve teknolojileri dünyanın farklı yerlerinde bulunan diasporik grupların ana vatanla ve birbirleriyle olan bağlarının oluşmasını ve bütünleşmesini sağlamaktadır. Ulusal sınırların ayırdığı diasporik grupları medya ve kitle iletişim araçları birleştirmektedir (Öner, 2009: 174).

Ulusötesi kanalları izlemek ve takip etmek göçmenler için ana vatan ve göç ettikleri ülke açısından kültürel dinamiklerini canlı tutmaktadır. Georgiou bu konuda medya için “*insanların kültürle doğanın bir parçası*” olduğunu dile getirmiştir (Georgiou, 2006: 79). Televizyon sayesinde ülkelerde anlık gerçekleşen olaylar uzakta bulunan “*ötekiler*” için kültürel bağlamlara dâhil etme ve bağı kuvvetlendirmektedir.

Medya ve iletişimin diaspora açısından etnik ve milliyetçilik bağlamında ilişkisine örnek vermek gerekirse Türk milliyetçiliği tarihinde bir dönüm noktası durumunda olan aydınlar grubunun oluşturduğu fikir akımı, Osmanlı Devleti'nden daha büyük ve etkin bir duruma gelmiş, yeni Türk devletinin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Türk milliyetçiliğinin yayılması ve emellerini gerçekleştirmesi açısından bir yayın organı oluşturma fikri ortaya çıkmıştır. Bu yayın organı “*Türk Yurdu*” ismiyle Türk'ün dünyasını kendine ilgi alanı seçen bir durum arz etmektedir. Bu yayın

organına önderlik edip çıkmasını sağlayan yine aynı grubun üyeleri olan Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu gibi isimlerin yanında, dedeleri Rusların baskısı sonucu Osmanlıya göç etmiş Enver Paşa'nın da bulunduğu bilinmektedir. “*Türk Yurdu Dergisi*” çıktığı günden sonra Türk dünyasında ilgi odağı olmuş ve yayın politikasında Türk milliyetçiliğinin en güçlü dergisi durumuna gelmiş, yaratmış olduğu etki sadece Türk dünyası ile sınırlı kalmamıştır (Bice, 1991: 68).

Medya araçlarının sayısı her geçen gün göçmenlerle geldikleri ülkeler arasında daha sıkı bağların oluşmasına imkân verecek şekilde artış göstermesi, ana ülke ile diasporik grupların kültürel kimliklerinin gelişiminin medya ilişkileriyle doğru orantılı olduğunu göstermektedir. Sayısı her geçen gün artan medya ve iletişim araçları diasporada yaşayanların ulusötesi bağlar ölçüsünde melez kimliklerin oluşmasında en önemli ana faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Bozdağ, 2015: 146- 147).

Medya ve iletişimin etkisi konusunda farklı bir örnek olarak Çin'i verebiliriz. 1980'li yıllarda diasporada bulunan vatandaşları için internet ortamında bazı dergilerin çıkarılması, göçmen grupların ülkelerinden haberdar olmalarını sağlayan bir iletişim aracı görevi görmüştür. Bir diğer örnek ise Güney Kore'nin beyin havuzu aracılığıyla diasporada bulunan vatandaşlarına ulaşması, uzmanlıklarından ve bilgilerinden yararlanma amacı gütmesidir (Arslan, 2016: 166).

Göçmenler, ana ülke ya da göç etmiş olduğu ev sahibi ülke ile olan bağlarını sadece kitle iletişim araçları ve medya ile sağlamamaktadır. Günümüz küreselleşen dünyada her geçen gün gelişen ve uzakların daha yakın bir hâl aldığı direkt uçuşların gerçekleşmesi, farklı ülkelerde yaşayan diasporik grupların ana ülke ve ev sahibi ülke ile olan bağlarını fiziksel olarak da geliştirmektedir (Portes, 1999: 228). Bu uçuşlar sayesinde kültürel festivaller, sanatsal etkinlikler, ulusal sanatçıların katılımıyla ana vatanın kokusu, tadı diasporaya taşınmaktadır. Diasporada yaşamış grupların göç ettikleri yerden getirdikleri ürünler, ana vatan ve ev sahibi ülke milletlerinin sadece zihinlerinde kalmayıp fiziksel bir şekilde yaşamalarını mümkün kılmaktadır.

Kısaca, medya ve iletişim öğeleri, hem içeride hem de dışarıda yaşayan göçmen grupların geldikleri yerlerdeki ve ana vatandan kaynaklanan ulusal öğelerin, hafızanın ve mitin canlı tutulmasını sağlamaktadırlar. Olayların, seslerin, görüntülerin göç eden diasporik gruplara aktarılması göç edip gelinmiş ülke açısından bilgilerin, mitlerin tekrardan güncellenmesini sağlayarak diasporik olma durumunu canlı bir

varlığa dönüştürmektedir. Bununla birlikte ana ülke ve ev sahibi ülke arasındaki iletişimsel argümanlar neticesinde bağlar kuvvetli kalmaktadır.

3.5. DERNEK/ STK ÖRGÜTLENMELERİ İLE OLUŞTURULACAK BAĞLAR

Diaspora ağları konusunda Uluslararası Göç Küresel Komisyonu tarafından ileri sürülen görüşe göre oluşturulan derneklerin diasporada bulunan grupların kaynak ülke ile ev sahibi ülke arasındaki ilişkilerin, bağlantıların, gelişimlerin ve kalkınmanın teşvik edici itici bir güç olduğunu ifade etmektedir. Komisyon özellikle kamu kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve göçmen örgütlerinin diasporada yaşayan gruplar için önemli bir rol üstlendiğini ifade etmektedir (Arslan, 2016: 86). İzahını yapmaya çalıştığımız kültürel, siyasi, dinî ve ekonomik birçok bağın oluşması, gelişmesi ve iki ülkenin de birçok yönden kalkınması açısından daha resmî ve güvenilir adımların atılması için bu derneklerin ve sivil toplum kuruluşlarının çok büyük önemi olduğu aşikârdır. Dernekler ve sivil toplum kuruluşları diasporada bulunan üyelere her türlü maddi manevi değerler ölçüsünde aidiyet hissiyatı çerçevesinde yardım edeceğinden göç etmiş bulunan kişiler için bu dernekler hayati önem taşımaktadır. Dernekler, göç eden grupların ilk elden bilgi alacağı, gittiği ülkede yaşamsal faaliyetlerini sürdürmesi açısından güvenilir kıldığı bir liman özelliği taşımaktadır.

Derneklerin varlığı ayrıca diasporadaki halkların siyasal katılım sürecine olumlu etkileri ölçüsünde grupların haklarını aramalarını, haksızlık karşısında boyun eğmemelerini ve mensubu oldukları kaynağın bilincinde olarak uluslararası arenada içe kapanık bir tavır sergilemeden hakkını arayan bilinçli bir topluluk olması açısından da önemlidir (Arslan, 2006: 179). Bu sayede derneklerin, vakıfların ve sivil toplum kuruluşlarının diasporada bulunan grupların haklarını gözeterek kendilerini ezdirmeden, hak ettikleri değeri görmeyi bilen bilinçli bir toplum oluşturma sürecinde bulunması gerekmektedir.

Diasporada bulunan göçmen gruplar, atalarından aldıkları kültürel ve tarihî mirası, deneyimlerini, sembollerini, gelenek ve göreneklerini kurmuş oldukları dernek ve sivil toplum kuruluşları ile ayakta tutmakta ayrıca yaptıkları her faaliyet de birlik ve beraberliklerinin pekişmesini sağlamaktadırlar.

Derneklerin faaliyetlerine örnek verilecek olursa 1960'lı yıllarda gelen göçmenler tarafından kurulan Makedonya ve Kosova Dernekleri, 90'lı yıllara kadar

göç eden kişilerin sorunlarıyla ilgilenmiştir. Bununla birlikte devletlerle ilişki içinde olan kültürel faaliyetler icra eden örgüt niteliğine sahip olmuşlardır (Baklacioğlu, 2010: 532). Esas görevlerinin Türkiye'ye göç eden göçmen gruplar arasındaki kendi kültürel kimliklerinin gelişimlerinden ziyade Yugoslavya ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki bağların gelişmesi ve geldikleri yerlerde bulunan kimliksel ve kültürel kökenlerinin canlı tutulması olduğunu söyleyebiliriz.

Nitekim, yeni kurulan Kosova'nın tanınmasında derneklerin etkisi olmuş, savaştan sonra ise Mecliste bulunan Balkan ve Rumeli kökenli milletvekilleri, bölge konularına dikkat çekerek bilgilendirmeler yapmışlardır. Türk hükümetinin Kosova'ya birliklerini yollaması üzerine bu dernekler faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. Kosova'nın bağımsız olması sonrasında Türkiye'de yaşayan Kosovalı göçmenler dernekler vasıtasıyla Kosova seçimlerinde görev alarak Rumeli derneklerinin faaliyetlerini ulusaşırı bir siyasi kimliğe büründürmüş, iki ülke arasında politik boyutlar kazandırmıştır. 1990'lı yıllarda yaşanan deneyimler sayesinde Türkiye'de bulunan Yugoslavya göçmenlerine politik açıdan hükümetlere müdahalede bulunabilecek bir lobi tecrübesi ve kimliği kazandırmıştır. Bunu en iyi uygulayan Arnavut Kardeşliği Derneği olmuştur. Dernek Arnavutluk ile Türkiye arasında köprü vazifesi görerek üst düzey görüşmelerde organizasyon ve çevirmenlik yaparak aktif bir şekilde siyasi dokunuşlarda bulunmuştur. Ayrıca bu dernek çifte vatandaşlık özelinde bağımsızlığını kazanan Kosova tarafından Türkiye'de bulunan Kosovalıların vatandaşlığa alınmaları konusunda önemli bir işleve sahip olmuştur (Baklacioğlu, 2010: 536).

Diaspora özelinde Türkiye ölçeğine baktığımızda birçok dernek, sivil toplum kuruluşu, uluslararası eğitim programlarını, TOKTEN, TÜBİTAK ve Hedef Türkiye Çalıştaylarını örnek verebiliriz. Bu tarz programlar ve dernekler diasporik grupların hem içeri hem de dışarı ile olan bağına güçlendirmektedir.

Diasporada yaşayan grupların derneklerle olan bağlarına ve ilişkilerine en güzel örnek Almanya'da 18 Haziran 1978 yılında kurulmuş olan Avrupa Demokratik Ülkücü Türk Dernekleri Federasyonu'dur (ATF). Bu federasyon Avrupa'da yaşayan Türklerin; birlik ve beraberlik içinde sorunlarına çare olmak, Avrupa değerlerine, yasalarına saygı çerçevesinde kendi kültürel, millî etkilerinin ve manevi değerlerin korunması, bunların gelecek nesillere aktarılmasını amaç edinen bir federasyondur. Kısa adı Türk Federasyonu olan bu dernek Almanya'da kurulmuş olmasına rağmen

farklı Avrupa ülkelerine de faaliyetlerini entegre etmiştir. Avusturya, Hollanda, Fransa, Belçika, İsviçre, Danimarka ve Norveç gibi ülkelerde bulunan Türk federasyonları 29 Ekim 2007’de bir araya gelerek “*Avrupa Türk Konfederasyonu*” nu oluşturmuşlardır (Tören, 2014: 38- 39).

Almanya’da kurulan Türk Federasyonu, sonrasında Konfederasyon olan ve bu konfederasyona bağlı bulunan derneklerle sivil toplum kuruluşları sayesinde diasporada bulunan Türklerin birçok sorunu halledilmekte, onların kültürel, ekonomik, sosyal, siyasi faaliyetlerini yönlendirmekte ve bilgilendirmektedir. Ayrıca Avrupalı vatandaşlar ve yöneticilerle orada yaşayan Türkler arasında bağ kurarak Avrupa ile Türklerin uyumlarına, yakınlaşmalarına ve iş birliklerine katkı sağlamaktadır. Avrupalı devletler ve uluslararası aktörler, Türkiye ile birliktelik, iş birliği ve bağların oluşması için köprü görevi görmekte, birçok sosyal aktivite, kültürel faaliyetler inşa etmektedirler.

Bu federasyon ayrıca gençlerin iyi bir eğitim almasını, kuşak farkına rağmen yeni topluma adaptasyonunu sağlamakta ve gençlerin terör, uyuşturucu vb. sakıncalı durumlardan uzak kalmasını, temiz bir dünya perspektifinde ufuklarının açılmasını sağlayacak faaliyetler icra etmektedir. ATF, siyasi konjonktürde Avrupa ülkelerine Türkiye’nin tanıtılması ve bu ülkelerin yakınlaşmasını teşvik etmektedir. Atatürk Türkiye’sinin önemini ve özünü aktarması ATF’nin başlıca hedeflerini oluşturmaktadır (Tören, 2014: 39).

Diasporik derneklerin faaliyetleri açısından dünyada örneğini vereceğimiz bir başka başarılı ülke olarak Çin önümüze çıkmaktadır. Çin’in devlet destekli diaspora ağları, birçok kazanım elde etmiş ve yurt dışında bulunan temsilcilikleri ile kendi ulusal programları arasında birçok alt yapı bağlarını geliştirerek Çin’in cazibe merkezi olmasında önemli katkıları olmuştur (Arslan, 2016:166). Göç odaklı kalkınma politikaları sayesinde diaspora gruplarının derneklerin, resmî kaynakların ve temsilciliklerin birlikte ülkenin menfaatine olan politikaları sayesinde oluşturmuş oldukları birliktelik, Çin’e yönelik önemli adımların atılmasına ve birçok yönden gelişimine katkı sağlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise bu bilinçle yeterli olmasa da dışarıdaki ve daha önce farklı ülkelere göç etmiş soydaş diasporik ve akraba grupları için faaliyetlerini devam ettirmektedir. Bunun için bakanlık ve başkanlık düzeyinde vakıf,

ajans yapılanması şeklinde birçok kuruluş bulunmaktadır. Bunlar: Dışişleri Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Türk İşbirliği ve Koordinasyonu Ajansı, Yunus Emre Vakfı, Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı gibi kurum ve kuruluşlardır (Yaldız, 2014: 44). Bu oluşumlar, dışarıda ve içeride bulunan bütün farklı diasporik grupların ana ülke ile ev sahibi ülke arasındaki her türlü bağlarının, etkileşimlerinin ve gelişimin olması için köprü görevi görmekte, ayrıca faaliyette bulunan diğer yapılarla her geçen gün bu etkileşimin, gelişimin artırılması adına iş birliği yapılması gerekmektedir.

İzahını yaptığımız dernekler, sivil toplum kuruluşları ve yararlı vakıflar gibi diasporada oluşan grupların ve bireylerin oluşturduğu birlikteliklerden ziyade ana ülke tarafından da dışarıda ve içeride bulunan, aidiyet hissi geliştiren diasporik gruplara yönelik birçok devlet destekli politikalar üretilmelidir. Bu gruplar ülke menfaatini gözeterek ana ülke ile ev sahibi ülkeye fayda sağlama açısından başarılı bir şekilde olumlu politikalar icra ederek daha üretken olan, köklerinin ve aidiyetlerinin bilincinde olan toplumların yetişmesine katkı sağlayabilirler.

3.6. EĞİTİM YOLUYLA OLUŞTURULACAK BAĞLAR

Yurt dışında bulunan ve sonrasında ülkemize göç etmiş bulunan göçmen grupların ana ülke ve göç ettikleri yerlerle olan bağlarından biri de eğitim ve bilim alanındaki gelişmeler ve etkileşimlerdir. Günümüz diaspora örneklerine baktığımız zaman eski klasik diasporik durumlardan farklılık arz etmektedir. Klasik (eski) diasporalarda insanlar genellikle mecburi sebeplerle ana yurtlarını ve buldukları yerleri terk etmekte ve kendilerine istemeyerek başka yaşam alanları bulmak için mekân değiştirmektedirler. Fakat günümüz küreselleşen dünyamızda diasporik gruplar mecburiyetten, yaşam alanlarının yok olması gibi sebeplerden dolayı değil de kendi istekleri doğrultusunda da iyi imkânlar sağlamak amacıyla göç etmektedir.

Göçe sebep durumlardan biri de eğitim amacıyla yapılan göçlerdir. Eğitim için göç edip başka yerlerde yaşamayı seçmiş; ana ülkeden, yaşadığı coğrafyadan ayrılan gruplar çoğunluğu oluşturmaktadır. Beyin göçü dediğimiz olay izahını yaptığımız duruma güzel bir örnek oluştursa da bu örnekte insanlar bazen zoraki sebeplerle de göç etmek zorunda kalmaktadır. Buradaki esas amaç ise, ana ülkeden göç etmiş ya da daha önce başka ülkede yaşayıp tekrar ana ülkeye gelmiş grupların

ana ülke ile ev sahibi ülke arasında eğitim ve bilimsel faaliyetler alanında bağların ve aidiyetin devam etmesini desteklemek ve bu durumun ana ülkeyle ev sahibi ülke lehine kullanan grupların varlığını diri tutmak ve farkındalık yaratmaktır. Eğitim yoluyla gerçekleşecek olan bağlara birçok ülkenin örnekleri bulunmaktadır.

Eğitim ve bilim etkileşiminde toplulukların katkısına 2004 yılında Washington'da kurulmuş önemli bir organizasyon olan TASSA (Türkish American Scientists and Scholars Association) örnek olarak verilebilir. Bu yapı ABD ve Türkiye'de bulunan bilim insanlarının ve akademisyenlerin bilimsel etkileşimlerinin ve teknolojik gelişmelerin sürekliliği açısından bilgi akışını amaç edinen, kâr amacı gütmeyen bir yapıdır (Arslan, 2016: 153).

Türkler tarafından oluşturulan başka bir diaspora topluluğu ise ABTA (Association of British Turkish Academics) olup İngiltere'de kurulmuştur. Üyelerinin birçoğu İngiliz ve Türk üniversitelerindeki akademisyen ve bilim insanlarından oluşmaktadır. Topluluk, akademisyenleri çalışmalarına dâhil ederek birlikte yapılacak çalışmalar neticesinde iki ülke arasında köprü vazifesi görmeyi amaç edinmektedir (Arslan, 2016: 153). Bu sayede her iki ülkede de sosyal, siyasi, bilimsel ve toplumsal ilişkilerin gelişimi ve etkileşimi güçlendirmekte ayrıca genç beyinleri de akademik çalışmalara teşvik etme noktasında bir misyon üstlenmektedir.

Birleşmiş Milletler nezdinde bilgi transferi amacıyla Karadeniz Teknik Üniversitesinde gerçekleştirilen TOKTEN programı kapsamında, Kaliforniya'da yaşayan Türk bilim insanının Türkiye'ye gelip bilgi birikimini aktarması ve karşılıklı veri akışının gerçekleşmesi neticesinde faydalı bir programın temelleri atılmıştır. Programın böyle bir etkileşim neticesinde başarılı olması sonucunda ise yurt dışında yaşayan diğer Türk bilim insanları da bu projeye destek olmuş, program zemininin gelişerek bilimsel açıdan bağları kuvvetlendirilmiştir.

Türkiye dışında yaşayan içinde uzman bilim insanlarının ana vatanlarına katkı sağlama amaçları çerçevesinde, UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) ve Türkiye arasında "*Teknolojinin Türkiye'ye Yeniden Transferi*" 21 Ekim 1976 tarihinde hayat sahası bulmuştur (Arslan, 2016: 154). Bu proje sayesinde işinin uzmanı kişiler, ana ülke gördükleri Türkiye'ye belirli zaman aralıklarında gelerek makine, endüstri, ekonomi, bilgisayar, metalürji ve fizik gibi alanlarda Türkiye'nin bilimsel

gelişimine katkı sağlamış, iki ülke arasında bu kişiler bilimsel etkileşimi oluşturmuştur.

Diasporanın eğitim aracılığı ile etkisine bir örnek de Arnavut diasporasını verebiliriz. Makedonya'yı tedirgin eden ve Priştine Üniversitesinin devamı olarak görülen Tetovo Üniversitesinin kuruluşu bu diaspora tarafından sağlanmıştır (Baklacioğlu, 2010: 408).

Göç olgusunun etkisi daha çok toplumları etkiler gibi görünse de göç olayının en büyük etkilerinden birisi de kişiseldir. İnsan doğup büyüdüğü ve yetiştiği ortamı çevresini doğal kabul eder fakat göç ettiği zaman artık ortamı, durumu değiştiğinden sorgulamaya başlayacaktır. Bu durum ise yeni fikirler edinmesine sebep olacaktır. Buna en iyi örnek Osmanlı eğitim sisteminden farklı olarak Moskova, Paris ve Viyana'da eğitim alanları verebiliriz. Bu kişiler ülkelere geri döndüklerinde Türkiye'nin kültürel, siyasi ve askerî alanlarında önemli roller üstlenip ülkenin gelişimine büyük katkı sağlamışlardır. Bunlara en güzel örnek ise, Türk milliyetçiliğinin ve modernizmin fikir babaları olan ve alt yapısını oluşturan Hüseyin Ahunzade, Ahmed Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Mehmet Emin Resulzade gibi isimlerdir. Bu isimler göçmen ve göçmen çocuklarıdır. Jön Türkler ve Cumhuriyetçileri de aynı durumda değerlendirebiliriz. Enver Paşa da Rusya'dan göç eden bir ailenin çocuğudur (İpek, 2006: 342- 343). Bu örneklerde anlaşıldığı üzere diasporada eğitim almış kişilerin geri döndüklerinde ana ülkeye faydasının çok önemli boyutlara ulaştığını görmekteyiz.

ABD'de 5 yıldan beri gerçekleştirilen çalıştaylar, Türk ve yabancı bilim insanlarının sanayi ortamlarına, ekonomik alanlara yönelik sunumları Türkiye ve ABD arasında iş birliği ve ortak çalışma alanları oluşturmaktadır. Bununla birlikte bilgi birikimi, veri aktarımı alanları doğmuş, ileride iki ülkenin ortak ekonomik çalışma olanaklarını yakalama açısından da fayda sağlamıştır. Bu çalıştaylar neticesinde geri dönüşler olmuş ve bu dönüşler için TÜBİTAK destek vermiştir. 2013 yılı Ekim ayından sonra ülkeye dönmek isteyen bilim insanı sayısı %17'ye ulaşmıştır. Bu başvurularda ilk sırayı ABD'de bulunanlar almıştır. Gelen kişiler çoğunlukla üniversiteleri tercih etmişse de kamu ve özel kurumların ar-ge merkezlerini tercih edenler de olmuştur (Arslan, 2016: 157). Burada yapılması gereken dışarıda bulunan bilim insanlarının çalışmalarını Türkiye'de icra etmeleri konusunda destek olunmasıdır. Ayrıca gelen bu kişilerin geldikleri ülke ile olan bağlarını koparmadan

iki ülke arasında her türlü bilgi ve veri aktarımının sağlanması, eğitim anlamında da bağların güçlendirilerek köprü görevi görmesi fayda sağlayacaktır.

Diasporadaki kaynaklarını kullanma açısından en önemli işlevi gören, bunu faydalı bir etkinlik alanı hâline getirip ülkesi yararına kullanan ve başarıyla uygulayan ülkelerden birisi de yine Çin'dir. Konsoloslukları, elçilikleri ve uluslararası bağları ve bağlantıları sayesinde yurt dışında bulunan kendi vatandaşlarını ana ülkelerine davet edip onların araştırma, yatırım gibi faaliyetlerini destekleyen Çin, şu an güçlü bir ülke konumunda ise sebebi, diaspora kaynaklarını etkili bir şekilde kullanmasıdır (Arslan, 2016: 93).

Çin, bu eğitim ve bilim alanındaki uygulamaları kendi lehine çevirirken iki farklı hedef kitle ve grup ölçüsünde gerçekleştirmektedir. İlk hedef kitle olarak düşünülen ve uygulanan eğitim-öğretim alanında akademisyen ve bilim insanlarının ortak payda ve projelerle ülkelere hizmet etme noktasındaki çabalarıdır. Bununla yurt dışında bulunan diasporik gruplar ile içerideki soydaşlarının bu eğitim ve bilimsel çalışma alanlarındaki ilişkilerinin kuvvetlenmesi ve geliştirilmesi amaçlanmıştır. İkinci olarak da uygulanan politika, gerçekleşen girişimler sonucunda kâr edecek yapıların oluşturulması, bu yapı ve iştirakler sayesinde diasporada bulunan öğrencilerin, bilim insanlarının ana ülkelere katkılarının sağlanması, bilim ve eğitim potasında güçlenerek yurt dışındaki yatırımların ana ülkeye çekilmesi, ülkeye olan ilginin artıp teknolojik ve ekonomik kaynakların ana ülkeye aktarılması gibi amaçları bulunmaktadır (Arslan, 2016: 113).

Çin'in diasporadaki gruplarından faydalanması ölçüsünde bakanlıklar da aktif olarak çalışmaktadır. Özellikle 1987 yılında elektronik ortamda çıkarılan Shenzhou Xueren Dergisi yurt dışındaki diasporik gruplar ile ana ülke kamu kurum ve kuruluşları arasında köprü vazifesi görmüştür. Bu derginin dışında Eğitim Bakanlığınca ortaya çıkarılan önemli bir organizasyon olan Overseas Chinese Scholars sayesinde bilgi akışının güçlenmesi amaçlanmıştır. Farklı birçok şirketin katılımıyla yurt dışındaki Çinli bilim insanlarının çoğu projelerini sunma imkânı bulmaktadır. Eğitim Bakanlığının bir diğer amacı ve politikası da araştırma kurumları ile olan irtibatının ve bağının güçlü tutulmasıdır (Arslan, 2016: 115). Örneğini verdiğimiz Çin'in dışında birçok ülke diasporada bulunan grupları ile ilgili politikalara sahiptir. Gelişmiş olan ülkelerin birçoğu bu gelişimi diasporik gruplarıyla olan bağlarına

atfederek onlardan faydalanma ölçüsünde eksikliklerini tamamlayarak gücüne güç katmıştır.

Bir örnek daha vermek gerekirse Kore devletince oluşturulan Kosen21, diaspora ağlarına yönelik geliştirilmesi düşünülen politikalar için başarılı bir yapı özelliği arz etmektedir. Kore Devleti tarafından ayrıca diasporada bulunan göçmenlere geri dönüşleri neticesinde üniversitelerde uygun pozisyonlarda lisans, yüksek lisans, doktora gibi programlar açarak bu alanların akademik olarak doldurulması sağlanmıştır. Bu sayede mühendislik ve bilim alanındaki diplomalı kişi sayısı artarak ülkenin ulusal kapasitesi arttırılmaya çalışılmıştır (Johnson, 2002: 127- 128).

Eğitim politikalarının ve bilimsel politikaların amaçları doğrultusunda içeride ve dışarıda ana ülkenin yararına birçok müspet durum yaratılabilir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak eğitim ve bilim alanlarında yapılacak çalışmalarla diaspora konumunda bulunan bilim insanları ile bağların güçlü tutulması, bu bilim insanların uzmanlıklarından yararlanma maksadıyla ana ülkeye beyin göçünün sağlanması ve bu kişilere gerekli imkânları verilmesi amaç edinilmelidir.

DEĞERLENDİRME

İzahını yaptığımız bu bölümde Türkiye’de bulunan göçmen grupları ile dışarıda bulunan diasporaların birçok yönden bağlarını, iletişimlerini, etkileşimlerini ve köprülerinin inşasını örnekleriyle vermeye çalıştık.

Göç olayının sadece insan sayısını ifade etmediği görülmekle birlikte tarihsel süreç içerisinde uzun yıllar göçün dalga dalga sürmesi, kültürel, sosyal, dinî, ekonomik ve politik yansımaların toplumlara ve devletlere birçok yönden etkisi olmuştur. Ev sahibi ülkeye gerçekleşen ilk göç ağları sonrakiler için sadece bir güzergâh olmamıştır. Gittikleri yerlerde semtler, istihdam bölgeleri kurulmuş ve kültürel birikimler sayesinde göçmen toplulukları arasında sosyalleşme de sağlanmıştır. Göçmen gruplarının bu sosyalleşmesi sayesinde kurmuş oldukları sosyal ağlar (aile, arkadaş, tanıdık, akraba) göçmüş oldukları bölgelerde kendilerine has kültürel ve sosyal alt yapılar inşa etmelerine sebep olmuştur. Göç eden kişilerin sosyal ve iktisadi olarak oluşturduğu alt yapılar sayesinde birçok iş yeri, dükkân, kahvehane, restoran, dernek, vakıf kurması bu kişilerin iktisadi, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını beslemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti göçmenlerin oluşturduğu bir devlettir. Cumhuriyet Dönemi'nde ülkenin nüfusu seyrek olmasına rağmen gelen Türk göçmenler ülke nüfusunu arttırmış ve ülkenin dinamiğine katkı sağlamışlardır. Çalışmamızda bu grupların geldikleri coğrafyalarda ve farklı bölgelerde kurdukları bağlarla ana ülke lehine çalışmalar yapmaları, köprüler kurarak ilişkilerin güçlenmesine ve bu sayede Türkiye'nin gelişimine vesile olacak potansiyele sahip olduklarını ifade etmeye çalıştık.

Dünya geneline baktığımızda ise göç veren ülkeler sıralamasında Çin, Hindistan ve İsrail'in ardından Türkiye dördüncü sırada yer almaktadır. Bu durum, dünyada en büyük dördüncü diasporanın Türkler tarafından oluşturulduğunu ve Türkiye dışında yaklaşık 6.5 milyon kadar Türk diasporasının var olduğunu göstermektedir. Dışarıda bulunan bu kadar Türk'ün aynı kimlik ve benlikte ana vatanları ile olan kültürel, ekonomik, sosyal, siyasi ağırları düşünüldüğünde ortaya çıkan değerler ve imkânlar tahmin edilemez boyutlara ulaşabilecek, her yönden farklı köprülerle olumlu bir inşa süreci gerçekleştirebilecektir.

Türkiye'de başka ülkelerin etnik yapısına mensup olan ve kendini Türk atfeden vatandaşlarda azımsanmayacak derecededir. Türkiye bu zamana kadar 10 milyondan fazla göçmene kucak açmış bir göçmen ülkesidir. Her ne kadar gelenlerin çoğu Türk kimliğine sahip olsa da farklı etnik yapıya sahip göçmen grupları da mevcuttur. Gelen bu farklı etnik yapıdaki kişiler de ana ülkeleri ile olan bağlarını ve diasporik aidiyetlerini sürdürdüklerinde buradaki imkânları ve durumları ile Türkiye arasındaki bağları, köprüleri kurdukça artı değerler oluşturup ülkenin geleceği açısından sosyal, siyasi, ekonomik vb. açılardan gelişimi sağlayabilecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİASPORA ve DEVLET GÜVENLİĞİ

Osmanlı Devleti, konargöçer Türkmenleri sınır bölgelerine başarılı bir şekilde iskân ederek ülkenin iç güvenliğine karşı olabilecek bir saldırıyı sınır yahut sınırın ötesinde durdurmak maksadıyla günümüzün bir nevi uç karakollarını inşa etmiştir.

Günümüzde artık cephe savaşları kavramının kalmadığını görmekteyiz. Devletler birbirlerini doğrudan tehdit etmekten ziyade daha çok dolaylı yollardan tehdit etmektedir. Bu bakımdan direkt bir tehdidin olmadığı durumda düşmanın kim olduğu nasıl ne şekilde saldıracağı bilinmemektedir.

Devletler güçleri ölçüsünde saldırıya uğrayıp tehdiye maruz kalmaktadırlar. Özellikle Türkiye üç kıtanın birleştiği, dünyanın odak noktası olan bir bölgede olması, sıcak çatışmaların ve savaşın durmadığı Orta Doğu coğrafyasının en güçlü Müslüman ülkesi olması sebebiyle birçok tehdit ile karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu tehditlere karşı hem içeride hem de dışarıda çok güçlü olması gerekmektedir.

Güvenlik kavramı, bir devletin vatandaşları nezdinde huzurun kaynağı olmakla birlikte ülkenin gelişmesi ve kalkınması için en önemli öğelerden biridir. Güvenlik olmadan devlet kavramının varlığı sorgulanır ve meşruiyeti sağlanmamış olur, başka devletlerin boyunduruğuna girip yok olmaya mahkûm kalır. Güvenlik kavramı hem içeride hem de dışarıda sağlanmadan devletin bekası yok olmakta, ülke insanı hiçbir faaliyetini gerçekleştiremez duruma gelebilmektedir. Örnek olarak günümüzde Suriye Devleti'nde olan savaş ve iç çatışma, ortada devlet ve güvenlik kavramının olmadığını ayrıca Suriye topraklarına müdahil olmayan devletin de kalmadığını göstermektedir. Savaşın ortaya çıkmasından bu yana ülkenin neredeyse yarısı göçe maruz kalmış ve birçoğu da yaşamını yitirmiştir. Bunun en mühim sonucu olarak vatandaşlarına sahip çıkacak bir devlet otoritesinin olmamasından dolayı Suriye

halkının çoğunun mülteci konumuna geldiğini söyleyebiliriz. Suriye örneği devlet denilen organizmanın ne kadar elzem olduğunu, devlet güvenliği olmadığında insanların en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamaz duruma geldiklerini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Örneklerle açıklamaya çalıştığımız devlet güvenliği kavramı yalnızca sağlam bir devlet otoritesi ile sağlanmamaktadır. Türk milletinin iki bin yıllık devlet geleneğinin olması, birçok tecrübeyi edindiğini göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sahip olduğu birçok değer ve tecrübelerle hâkimiyet kurduğu Türkiye coğrafyası, içeride ve dışarıda gerekli çalışmaları yaparak varlığına ve bekasına gelebilecek tehditleri sınır ötesine taşıyarak güvenliğini sınır ötesi tahkim ile sağlaması bekasını daha da güçlendirecektir.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından birçok coğrafya ve komşu ülkelerde bulunan aynı etnik yapı ve akraba topluluğundaki kişilerin göç etmesiyle devlet kavramının en önemli ögesi olan insan unsurunu Osmanlıdan devralarak en büyük mirasa sahip çıkmıştır. Türklerin gittikleri yerleri vatan kabul etme durumundan dolayı göç etmeyip buldukları yerlerde yaşamını sürdüren ve birçoğu artık gittikleri bölgelerin adını alan Türk diasporaları bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti nezdinde ana ülkeye göç etmiş ve dışarıda bulunan diasporik gruplar arasındaki bağlar ve köprüler bizim ana konumuzu oluşturmaktadır. Diasporaların birer uç karakol görevi görüp her türlü gelişim ve bağlar sayesinde devlet güvenliğine maddi ve manevi katkılar sağlayıp devletin güvenliği diasporalar eliyle sınırın ötesinde tahkim edileceği düşünülmektedir.

4.1. DEVLET

Devlet kavramının tek bir tanımı bulunmamaktadır. Eski Yunan'dan başlayıp günümüze kadar gelen tarihsel süreçte değişime ve gelişime uğrayan devlet kavramının çeşitlendiğini de görmekteyiz. Siyasi, sosyal, ekonomik ve uluslararası konjonktürde birleşme-ayırışma neticesinde birçok durum ve konuma göre de çeşitli isimler almıştır: millî devlet, sosyal devlet, polis devleti, liberal devlet, federasyon, konfederasyon vb. örnek verilebilir. Devlet kavramının farklı kaynaklarda, farklı tanımları bulunmaktadır:

Türk Dil Kurumu, devlet kavramını “*Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık.*” olarak ifade etmiştir (www.sozluk.gov.tr, 2019).

Urhal ve Acar ise devleti “*Amacı; toplumsal düzeni, adaleti ve toplumun iyiliğini sağlamak adına belirli toprak parçası üzerinde yerleşmiş insan topluluğuna dayanan ve toprak parçası üzerindeki her şey üzerinde meşru otoriteye sahip siyasal örgüt (hükümet) donatılmış toplumsal bir organizasyon*” olarak ifade etmişlerdir (Urhal ve Acar, 2007: 15).

Kocaoğlu’na göre devlet, “*Belirli bir toprak parçası üzerinde hukuk kurallarına uygun biçimde toplumun çıkar ve beklentilerini sağlamak için gerekli olan kamu hizmetlerini yürütmekten sorumlu bir teşkilatla donatılmış, ülkede yaşayan toplum üzerinde egemenlik hakkını kuran bir örgüttür.*” (Kocaoğlu, 1998: 60).

Devlet, kurumsallaşmış bir siyasal iktidar, kendine bağlı insanların güvenliğini sağlamak üzere kurulmuş etkin bir toplumsal örgütlenme biçimi, en yüksek düzeyde bir egemenliğe sahip, uygulanması meşruluğu sağlayan belirli hukuk kurallarına bağlı, sivil toplumun kendi kendisinin bilincine varmasını ifade eden belirli bir toprakla sınırlı bir örgüt, siyasal iktidardır (Çam, 1997: 82).

Devletin birçok tanımı yapılmasına rağmen yaygın olarak kullanılan tanımlamada devletin üç ana unsurunun bulunduğunu görmekteyiz. Devlet kavramının üç ana unsuru; insan topluluğu (halk,millet), ülke (toprak) ve egemenlik (siyasi iktidar) devlet olmanın zorunlu koşullarındandır. Bu ana unsurların dışında devlet kavramına hukuki ve siyasal düzeni dördüncü unsur olarak ekleyenler de bulunmaktadır. Tüm bunlar değerlendirildiğinde devleti; belli bir toprak parçası üzerine yerleşmiş, zorlayıcı yetkiye sahip ve üstün iktidar tarafından yönetilen bir insan topluluğunun meydana getirdiği siyasal kuruluş olarak ifade edebiliriz.

4.1.1. Devletin Unsurları

Devlet adı verilen oluşum, bir insan topluluğudur (millet, toplum, nüfus) ve en önemli faktörüdür. İnsan topluluğu olarak kavramları ön plana çıkmaktadır. İkinci önemli unsur, insan topluluklarının yaşamlarını idame ettirecekleri, kendilerini ait hissetmeleri gereken toprak parçasıdır (ülke, vatan, fiziki alan). Yeryüzünde tüm toprakların mutlaka sahibi olan bir devlet vardır ve sahipsiz toprak yoktur. Bu uğurda

tarih boyunca mücadeleler verilmiş, savaşlar yaşanmış; her devlet kendine hayat sahası oluşturmak, vatandaşlarının özgürce yaşamaları için toprak kazanımı amacı gütmüştür. Devlet dediğimiz teşekkülün tamamlanabilmesi için insan topluluğu ve toprağın yeterli olmadığını görmekteyiz. Devletin fiilî, hukuki ve siyasi anlamda kurumsallaşmasını, kendi egemenliğinin ispatı için bağımsız olması, bu bağımsızlık sayesinde merkezî bir örgütlenmiş kolektif yapısı ve yönetenlerinin olması gerekmektedir. Ayrıca diğer ülkelere bu varlığını bünyesinde barındırdığı unsurların tam ve etkin bir şekilde vücut bulmuş hâlini kanıtlamış olan bir siyasi unsurunun (hükümet, siyasi otorite) olması gerekmektedir.

4.2. GÜVENLİK

Türk Dil Kurumu sözlüğünde güvenlik, “*Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet*” (www.sozluk.gov.tr,2019) olarak ifade edilmektedir.

Güvenlik kavramının kökenine bakacak olursak Latince ‘se’ (olmaksızın) ve ‘cura’ (endişe) kelimelerinin birleşimi ile “*securitas*” kelimesinden türemiştir (Yiğit, 2017: 4). Oluşan bu kelime, “*endişeden uzak olma ve sükûnet*” manasına gelmektedir. Eski Romalılar için “*securitas*” “*tehlikeden uzak olma, emniyet ve güvenlik*” olarak algılanmıştır.

Güvenlik, kelime olarak korku ve tehlikeden uzak olma durumu veya hissidir. Bu anlamıyla güvenliğin bir fiziksel bir de psikolojik anlamının olduğu aşikârdır. Tarih boyunca devletler kendi güvenliklerini fiziksel güvenlik çerçevesinde algılayıp başka devletleri kendi sınırlarından tehdit, işgalden koruma ve uzak tutma amacıyla gerçekleştirmişlerdir. Diğer taraftan psikolojik boyutta ise güvenlik anlayışı bir devletin himayesindeki vatandaşlarının kendilerini güvende hissetme ve rahat bir şekilde yaşamalarını ifade etmektedir (Çağrı, 2002: 58).

Görmez’in ifadesine göre ise güvenlik, “*İnsanların duygularında, faaliyetlerinde, ilişkilerinde kuşku korkulu tehlikeli ortamın bulunmaması korkusuzca yaşayabilmesidir.*” (Görmez, 1998: 107).

Güvenlik uluslararası konjonktürde ilişkileri düzenleyen, devletlerin ve uluslararası aktörlerin temel belirleyicisi durumunda olan bir olgudur. Güvenlik

kavramı ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Klasik yaklaşıma göre güvenlik kavramı, gücün bir uzantısı olmakla birlikte güçlü olduğunuz süre zarfında güvenlik yapılanmasının tesis edilebildiği bu da devletin ve vatandaşlarının kendini güvende hissetmesine sebep olmaktadır. İdealist yaklaşıma göre ise güvenliğin barışın varlığı sonucunda oluştuğunu ve bu şekilde hukuksal normların tesis edilmesiyle gerçekleşebileceği savunulmaktadır (Ülger, 2005: 85).

Güvenlik kavramı Soğuk Savaş döneminde bile geleneksel mantıkla ilerlemiş daha çok askerî ve caydırıcı güç özelliğiyle silahlanma parametreleri devletlerin kendilerini güvende ve güçlü hissetmesini sağlamıştır. Bu anlayışla yapılan tüm harcamalar askerî kaynaklara aktarıldığından dolayı ülkenin yararına olan gelişmelere aktarılamamıştır. 1991 yılında iki kutuplu sistemin çöküşü ile Geleneksel (klasik) güvenlik algısında değişim olmuş, askerî güvenlikten ziyade başka güvenlik alanları oluşmuştur. Günümüz güvenlik algısında artık askerî sınır güvenliği gibi konuların yerini daha çok çevresel güvenlik, enerji kaynaklarının yetersizliği, işsizlik, refah seviyesinin düşüklüğü gibi uluslararası güvenliği ve barışı tehdit eden durumlar karşımıza çıkmaktadır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1987 yılında Silahsızlanma ve Kalkınma Konferansı'nda dile getirilen güvenliğin ülkeler açısından çok önemli bir öncelik olduğu, askerî yönden ziyade siyasi, insani, çevresel ve ekonomik yönünün olduğu vurgulanmıştır (Ülger, 2005: 88). Günümüz güvenlik anlayışı artık askeri mantıkla kendini savaştan korumak ve engellemek değil; toplumların refah seviyesinin yükselmesi, işsizliğin önlenmesi, ekonomik krizin oluşmaması gibi daha sosyal değerlerdeki durumlar güvenlik açısından ön plana çıkmaktadır.

4.3. MİLLÎ GÜVENLİK

Devlet güvenliği ile birlikte ortaya çıkan bir başka kavram da millî güvenlik kavramıdır. Bu kavram devletin bekasına yönelik dışarıdan ve içeriden gelebilecek her türlü tehdit, saldırı, teşebbüs, doğal afetler; yangın, sel, deprem gibi olaylara karşı milletçe azimli bir şekilde karşı koyma, devletin bekasını, otoritesini koruma ve devam ettirme refleksi meydana getirmektir (Kiper ve Çakar, 1992: 58). Millî güvenlik kavramı devlet kavramından ziyade milletin güvenliğini ifade etmektedir. O yüzden herhangi bir tehdit unsuruna karşı topyekûn bir karşı koyma durumu söz konusudur.

4.4. DEVLET GÜVENLİĞİ

Devlet güvenliği, hukuki olarak tüzel kişiliğe sahip bulunan soyut varlığın muhtemel saldırı, savaş gibi maddi ve manevi tüm tehditlere karşı bekasını, hâkimiyetini, sosyal ve hukuki olarak bağımsızlığını idame ettirmesidir. Devlet güvenliği sadece ülkenin dâhilî sınırlarını temsil etmeyip içeride ve dışarıda güvenlik kavramlarından meydana gelen bir teşekküldür.

Devlet güvenliği kavramı barış zamanında, her şey olağan durumdayken kendine ait örf, adet, gelenek, değerlerini ve kurallarını tehditlere karşı koruyabilme durumunu ifade ederken savaş durumunda ise kendi gücü kudreti ölçüsünde savaş kazanabilmesini ifade etmektedir (Yiğit, 2017: 9).

Devlet güvenliği kısaca; devletin halkı, ülkesi ve bağlı bulunduğu kurum ve kuruluşlarıyla sahip olduğu anayasal düzeyde devletin nitelikleri ve özelliklerine hem içeriden hem de dışarıdan gelecek her türlü tehdit ve tehlikelere karşı kendini, tebaasını, sınırlarını, ülkesini koruması manasına gelmektedir.

Devletin himayesinde bulunan güç unsurlarının varlığı, ülkenin güvenliğini ve kamu düzenini bozacak her türlü tehdit ve saldırıları bertaraf etmek için vardır (Türkay, 2010: 12-13).

4.4.1. Devlet Güvenliğinin Türleri

Devlet güvenliği kavramının etkin bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için üç türlü güvenlik unsuru bulunmaktadır. Bunlar: iç güvenlik, dış güvenlik ve sınır ötesi tahkimdir.

4.4.1.1. İç Güvenlik

İç güvenlikten kastedilen ülkenin sınırları içerisinde bulunan vatandaşların ve ülke egemenliğinin tehlikelerden uzak bir şekilde güvenliğinin sağlanması, huzurun tesis edilmesidir. Ülkenin kamu kurum ve kuruluşları ile özel teşebbüslerdeki binaların, tesislerin sabotaj ve benzeri her türlü tehdit ve saldırılardan uzak tutulup karşı konulmasını da ifade etmektedir (Görmez, 1998: 108). İç güvenliğin tesis edilememesi durumlarında ülkenin güvenliğinin ve huzurunun olmaması; ülke insanı için psikolojik olarak rahat bir şekilde hayatını idame ettirememesine, insanların devlete karşı güven problemi yaşamasına, devlet denilen müessesenin varlığının tartışılmasına, itibarının ve meşruiyetinin devamı açısından soruna neden

olabilmektedir. Vatandaşların devletten beklentisi, can ve mal güvenliği özelinde huzurunu ve bekasını sağlamasıdır.

4.4.1.2. Dış Güvenlik

Devlet denilen varlığın ilk oluşumlarından beri önceliği; varlığını dış tehditlere karşı koruma, sınırlarını güvende tutma, bekasını için zorunlu olarak savaşlara ve saldırılara karşı ordu bulundurma olmuştur. Günümüzde dahi bir devletin bekasını varlığı diğer bir devleti tehdit yoluyla zor duruma sokma ve ortadan kaldırmaya yöneliktir.

Bu bağlamda dış güvenlik ve iç güvenlik birbirinden ayrılmaz bir bütündür. İçeride güvenliği sağlayamayan devlet, dışarıda kendi bekasını için savaşa ya da saldırıya karşı koyamayacağı için yıkılmaya ya da egemenliğini bir başka devlete vermeye mahkûm olacaktır. Günümüzde güvenlik kavramının farklılaştığını görmekteyiz. Klasik anlamda güvenlik kavramını devletler için sınırlarının güvenliğini ifade ederken artık küreselleşen dünyada bu bakış açısı değişmiştir. Önceden devletler sınırlarını korurken dış saldırılara karşı direnme, tehditleri bertaraf etme çabasıyla şun an tamamen farklı olarak ülke topraklarının içinde her türlü zararlı faaliyet gösteren ve başka ülke için çalışan ve sınır güvenliği dediğimiz olayın artık çok da önemini kalmadığı bir durum ve konumdayız. İç ve dış güvenliği farklı başlıklar altında ele almış olsak da aslında birbirinden ayrılmaz bir bütün teşkil etmektedirler. Burada esas amaç ise devlet güvenliği kavramıdır.

4.4.1.3. Sınır Ötesi Tahkim

Tahkim kelimesinin manası Türk Dil Kurumu sözlüğünde “*Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma*” olarak ifade edilmektedir (<http://sozluk.gov.tr/>,2019) Sınır ötesi tahkim ise, sınırın fiziksel çizgisinden ziyade ötesinin kuvvetlendirilmesi, sağlamlaştırılması anlamına gelmektedir.

Bir devletin sınırlarının yalnızca askerî güç ile korunuyor olması her daim başarılı sonuçlar doğurmaz. Gelişen teknolojik evrim neticesinde artık fiziksel sınırların varlığı olan; akarsuları, aşılmaz dağları, mayınları, tel örgüleri vb. fiziki engelleri bertaraf edip bunları aşmak çok kolay hâle gelmiştir. Bu sebeple sınırın sınırdan korunması mantığı tarih olmuştur.

Tarihsel sürece bakıldığında devletler daha çok komşu, sınırdış ülkelere saldırıp topraklarını ele geçirmek amacıyla işgale girişerek sınırları ihlal etmekteydiler. Fakat artık günümüz devletlerinde sınırdış olmayan devletler de birbirlerinin iç işlerine karışıp millî menfaatleri doğrultusunda ihlaller yapmaktadırlar.

İzahını yapmaya çalıştığımız sınır ötesi tahkim, yalnızca askerî yöntemlerle sınır korumanın dışında topyekûn bir savunma stratejisi, milli sınırların dışında oluşturulan güvenlik kuşağıdır.

Sınır sadece sınırdış korunmaya çalışılırsa gerçek manada zorlaşır ve uzun sürebilir. Bu durum da ülkenin iç güvenliği açısından olumsuz bir atmosfer yaratarak insanların huzurlarının bozulmasına, güvenlerinin kaybolmasına ve umutsuzluğa kapılmalarına neden olur. Bu yüzden bir devletin egemenlik sahası olan sınırların güvenliği, sınırdan ziyade ötesinde bir güvenlik kuşağıyla sınır ötesi tahkim oluşturularak rahatça millî sınırların güvenliği sınırın ötesinde sağlanabilecektir (Öztürk, 1999: 364- 365).

Sınır ötesi tahkim, sınırın ötesi yani dış güvenlik olarak algılanmakta ancak iç güvenlik sağlanmadan dışarıdaki, sınır ötesindeki güvenliğin sağlanamayacağını söylemeliyiz. Nitekim çalışmamızın bu bölümünde üçüncü bir başlık olarak sınır ötesi tahkime de yer vermeyi uygun gördük. Sınırın ötesinde hatta devletlerin ve kıtaların da ötesinde güvenlik kuşağı oluşturmak için iç güvenliğin de gözardı edilmeden sağlanması gerekmektedir. Sınır ötesi tahkim başlığını hem iç güvenlik hem dış güvenliğin ötesinde bir güvenlik anlayışı olarak algılayabiliriz. Sınır ötesi tahkimin çeşitlerini aşağıda açıklamaya çalışacağız.

4.4.1.3.1. Fiziki Tahkim

Bu tahkim adından anlaşılacağı üzere sınırın ötesinde fiziki olarak oluşturulan tahkimdir. Bunu uygulayan özellikle büyük güçler olan ABD ve Sovyetler Birliği gibi ülkeler, sınırlarının güvenliğini mevcut fiziki sınırlarının çok daha ötesinde güvenlik altına almaya yönelik güvenlik kuşağı oluşturmuştur. ABD, Sovyet tehdidine karşı kendi sınır güvenliğinin savunmasını Avrupa'dan başlatmıştır. Norveç'ten Türkiye'ye kadar olan NATO hâlen varlığını devam ettirmekte olup bunun en canlı örneğidir. NATO üyesi ülkeler nezdince konuşlanmış bulunan askerî birlikler ve üsler ayrıca bu ülkelere yerleştirilmiş dinleme tesisleri ABD'nin sınır ötesi tahkim planlarının bir

sonucudur. ABD kendisine gelebilecek bir saldırıyı daha Avrupa coğrafyasında hatta şu anki mevcut Suriye ve Orta Doğu'daki olay ve savaşlar sebebiyle Ortadoğu'da durdurmak niyetindedir (Öztürk, 1999: 365).

4.4.1.3.2. Siyasi Tahkim

Bir devletin fiziki gücün dışında çok fazla yüze çıkmadan başka bir devleti dolaylı yoldan tehdit etmesi, devletin iç işlerine karışması, ülkedeki etnik grupları kışkırtması gibi siyasi amaçlarla ortaya çıkan tahkimdir.

Tehdit olarak gördüğü ve sorun yaşadığı ülkeye karşı, kendinde barındırdığı siyasi ve etnik ayrımcılığa sebep olabilecek grupları diğer ülke tahrik etmemesi maksadıyla karşı hamlede bulunarak aynı politikayı milli menfaatleri çerçevesinde hayata geçirmesidir. Bu politikayı daha çok İngiltere, Fransa, Almanya, İsrail gibi güç açısından ikincil düzeydeki ülkeler uygulamaktadır. Fiziki tahkim konusunda yeterli güçte olmayan bu ülkeler, kendi içlerinde de bölünmeler yaşamaktadır. Bu ayrılıkçı durumlarının bir başka ülke tarafından koz olarak kullanılmaması amacıyla başka ülkelerin iç işlerine karışarak kendi ülkelerinin karışık homojen olmayan yapılarını örtbas etmeye çalışmaktadırlar. Nihai hedeflerinin bu siyasi tahkim vasıtasıyla genişleme ve gelişme olduğu görülmektedir. Bazı güçler, Türkiye sınırları içerisinde siyasi, dini ve etnik konulara müdahil olarak Türkiye'nin geleceğine yönelik olumsuz durumların fitilini ateşlemekte ve bundan kendi lehlerine milli menfaat oluşturmayı planlamaktadırlar (Öztürk, 1999:366).

4.4.2. Devlet Güvenliğini Tehdit Eden Unsurlar

Devlet dediğimiz varlık himayesinde bulunan vatandaşlarının huzurunu mutluluğunu ve güvenini temin etmek, geleceğe yönelik halkının maddi ve manevi değer yargıları ölçüsünde anayasal zeminde bunları korumak, milletiyle devletin birliğinin ve bütünlüğünün teminiyle yükümlü en kapsamlı, sistemli örgütsel bir organizasyonun adıdır. Devletin varlığını ispat etmesi ve devam ettirmesi için halkının huzurunu ve güvenliğini sağlaması başlıca görevidir. Devletin varlık sebebi halkına yöneliktir, ayrıca devlet teşekkülü yalnızca halkın güvenliğini değil, her türlü kurum ve kuruluşlarının da güvenliğini sağlamaktır yükümlüdür.

Devlet güvenliğine tehdit oluşturan unsurlar çeşitlilik arz etmektedir. Devletin sahip olduğu tebaasına yönelik oluşan düşmanlık, bu milletin yaşadığı

coğrafyanın konumu, niteliği, zenginlikleri, gelişmişliği, sahip olduğu teknolojik ve askerî güç, halkın kültürel, sosyo-ekonomik yapısı, ülkenin sahip olduğu her türlü gücün caydırıcılığı vb. birçok sebep bir devletin güvenliğine etki etmektedir (Türkay, 2010: 25).

Devletin güvenliğini tehdit eden doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki tür tehdit bulunmaktadır.

4.4.2.1. Doğrudan Tehdit

Doğrudan tehdit, devlete karşı dışarıdan gelebilecek tehdittir. Silah zoruyla, saldırı, askerî yöntemlerle tehdit olabildiği gibi, ülkenin bekasına dışarıdan gelebilecek her türlü imkân ve kabiliyetteki ekonomik, politik, ülkenin aleyhine gerçekleşen yatırım ve yaptırımlar da bu tehdit kapsamına girmektedir (Devletin Kavram ve Kapsamı, 1990: 102).

Doğrudan tehdit, insanlık tarihi kadar eskidir. Doğrudan tehditle karşılaşan birçok devlet yıkılmakta; sınırlar, siyasi yapılar değişmekte ve yerlerine yeni devletler, siyasi yapılar oluşabilmektedir. Doğrudan tehdit olayında hedef olan ve hedef alınan, saldırının şekli, düşmanlık kavramı bariz bir şekilde açıktır. Saldırıya uğrayan devlet, saldırının nereden, kimden geldiğini bilmekte, bu tehditte devletler daha çok savaş hâlinde olmakta ve hedefteki devleti sahip olduğu tüm güç unsurlarıyla ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bu durum bizlere bu tür doğrudan tehdit unsurlarının karşılıklı iki ülkenin var olma ya da yok olma vaziyeti ile karşı karşıya kaldığını göstermektedir. (Türkay, 2010: 26).

Doğrudan tehdit durumu devletlerin maddi ve manevi sahip olduğu tüm unsurlarıyla gerçekleştiğinden ortaya çok büyük yıkımlar, zararlar çıkabilmekte ve insanlık için felaketler oluşabilmektedir. Özellikle savaş sanayisinin gelişimi, nükleer silahların artması gibi durumlar karşılıklı olarak devletlere zarar vermektedir. Bu nedenle artık devletler doğrudan tehdit yöntemini terk etmek zorunda kalmışlardır. Bunun yerine hedefe aldığı devletin düşmanlığını kazanmadan direkt karşı karşıya gelmektense olayın tehdit ve risk boyutunu en aza indirip dolaylı yoldan tehdit, işlerlik kazanmıştır.

4.4.4.2. Dolaylı Tehdit

Doğrudan doğruya bir devleti açık hedef göstermeden dolaylı bir şekilde icra edilen durumlara dolaylı tehdit denilmektedir. Bu tehdit durumu aslında günümüz devletlerin ve uluslararası konjonktürün tehdit türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü birçok devlet kendi menfaati açısından güç dengelerini sağlamak için güçlü ve tehdit unsuru olarak gördüğü devleti dolaylı yoldan pasifize etmek, zarar vermek ve gelişmesine engel olmak niyetinde bulunmaktadır. Bu tehdit türünde karşıdakinin illa düşman devlet olmasına gerek bulunmamaktadır. (Kiper ve Çakar, 1992: 59).

Bu tehditte açık bir şekilde düşman devlet oluşturmamak için birçok faaliyet gizli yapılmakta ve cephe kavramı bulunmamaktadır. Tehlikenin nereden, nasıl, ne şekilde geleceği bilinmemekle birlikte edilgen (pasif) bir durum söz konusu olmaktadır. Nitekim bu tehdit türüyle baş edebilmek için ise istihbarat faaliyetleri ve istihbarata karşı koyma durumları birlikte önem kazanmaktadır. Pasif tehditler, hem içeride hem de dışardan kaynaklanmakla birlikte istihbarat faaliyetleri, sabotaj, terörizm, bölücü-yıkıcı faaliyetler, propaganda gibi devletin bekasına dolaylı yollardan tehdit oluşturmaktadır (Erkan ve Dilmaç, 2001: 71).

4.4.3. Devlet Güvenliğini Sağlamada Gerekli Temel Unsurlar

4.4.3.1. Millî Güç Unsuru

Bir devletin tebaası, varlığı ve millî hedefleri uğruna var olma mücadelesi için harcamış olduğu, maddi ve manevi güç unsurlarının hepsi millî güç olarak ifade edilmektedir. Bu güç aynı zamanda milletin ve devletin de potansiyel gücünü arz etmektedir. Devletler millî gücünü millî hedeflerine ulaşmak için kullanırlar. Millî güç unsurlarında meydana gelecek herhangi bir zafiyet, devletin varlığını ve bekasını tartışılır duruma getirebilir (Türkay, 2010: 14).

Devletin bekası, düşmanların caydırılması ve devletin tehlikelerden korunması bünyesinde barındırdığı millî güç ile ilgili bir durumdur. Devlet millî gücünü öngörmeyip karşı karşıya kaldığı tehlikelere zamanında müdahale edip tedbir almazsa devlet dediğimiz kavram çöküş sürecine girer (Karataş, 2008: 13).

Millî güç sadece tehditlere karşı oluşturulan bir tepki koruma mekanizması olmamaktadır. Aynı zamanda devletin vatandaşları ve ülkesel bütünlüğüyle gelişmişliğinin sağlanması, ileriye dönük millî menfaatler neticesinde vatandaşların

hayat standartlarının artırılması için de kullanılan bir argümandır. Yer altı, yer üstü kaynakları ve bu kaynakların nasıl kullanıldığı, ülkenin jeopolitik, stratejik konumu, nüfusun yapısı ve büyüklüğü, siyasi rejimin başarısı gibi somut ve soyut değerler bir devletin millî gücüne etki etmektedir.

Millî güç, bir devletin olmazsa olmazıdır, bu gücün fazla olması ülkeye olabilecek tehdit ve saldırıları en asgari düzeye indirecektir. Ülkenin gelişmişliği ve millî gücünün etkin olması bir başka açıdan bakıldığında, diğer ülke ve bazı aktörler açısından kendilerine bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu da güçlü olan ülkeye karşı doğrudan olmasa da dolaylı yoldan bir tehdit oluşturmakta ve devletin gücü pasifize edilip daha fazla güçlenmesi engellenmeye çalışılmaktadır. Buna örnek olarak terör saldırılarını verebiliriz, terör saldırıları sebebiyle devleti zora sokma, ülkenin güvenliğini sarsma, halkın huzurunu kaçırmak olarak ülkenin sahip olduğu maddi ve manevi değerler sekteye uğratılabilir.

4.4.3.2. Kültürel Unsur

Türk Dil Kurumu sözlüğünde kültür, *“tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin”* (<http://sozluk.gov.tr/>,2019) olarak ifade edilmektedir.

Kültür, bir milletin sahip olduğu maddi ve manevi değerlerinin, yaşayış tarzının, düşünce biçimlerinin tamamını kapsamaktadır. Millet şuurunu oluşturmada en önemli öğelerden birisi kültür faktörüdür. Aynı kültürlerin insanları arasında farklı bir bağ oluşur ve bu bağ diğer toplumlardan onları farklı kılan bir yapı arz etmektedir. Aynı kültürü paylaşan insanların ortak millî hislerinin sonucunda oluşturdukları millet kavramı, beraberinde ortak paydada bulunan bağımsız millî politika, millî ülkü ve hedefler doğrultusunda aynı geleceği, şuru, bağlılığı, aidiyeti, hareketi oluşturmaktadır (Türkay, 2010: 16).

Kültürel güç, milletlerin tarih sahnesinde var olmaları için önemli bir öge olup iç ve dış politikada bu güç sayesinde karşı savunma oluşturma mekanizması inşa edebilmektedir. Kültürel güç milletlerin yaşam alanları olan coğrafyalarında nefes almaları için oluştukları kendilerine özgü yaşam biçimleridir. Köklü kültüre sahip

milletler, dünya medeniyetleri arasında sahip oldukları kültürleriyle vardılar, bu özelliği kaybeden ve kültürel bir zenginliğe sahip olamayan devletler veya toplumlar diğer medeniyetler karşısında pasif kalarak tarih sahnesinden silinirler.

Günümüzde artık küreselleşmeyle birlikte birçok toplumun kültürel olarak birbirlerine yakınlaştığı görülmektedir. Güçlü olan bazı devletler kendilerine rakip gördüğü ya da hedef aldığı devletleri top ve tüfekle yıkmaktan ziyade kültürel emperyalizm yoluyla dolaylı olarak tehdit etmekte, hedef alınan ülkenin kültürünü yozlaştırmaya, yok etmeye yönelik girişimlerde bulunmaktadırlar.

Kültürel anlamda aynı inanç ve kültüre sahip akraba milletlerle kültürel medeniyet dairesi inşa etmek ve bu sayede daha da ileriye dönük kültürel birliktelik oluşturarak birlikte hareket etme, ortak tavır sergileme anlayışı oluşabilmektedir. Aynı kültüre sahip milletler, ortak bir kültür havuzunda birleşerek kendi medeniyetlerine karşı olan başka medeniyetlere karşı savunma mekanizması geliştirme durumlarını ortaya çıkarmaktadır. Tarih bunun en güvenilir şahididir, tarih boyunca birçok savaşın sebebi medeniyet çatışmalarının olmasıdır (Türkay, 2010: 16-17).

Kültürel güç, bir devleti var eden millî kimliğin en önemli faktörüdür. Bu güç, milletlerin tarihsel süreç içerisinde edinmiş olduğu tecrübeleri, devlet gelenekleri gibi birçok maddi ve manevi değer yargılarının tümüdür. Devletin sahip olduğu kültürel birikim yaşadığı savaşımlardan, felaketlerden, millî buhranlardan kurtulmasını sağlayan ve sağlayacak olan gücünü ifade etmektedir. Bu durumlardan kendine ders çıkarması, yaşanan olumsuz gelişmelerde harekete geçme kabiliyeti de bu kültürel gücün yansımasıdır. Kültürel güç bu yüzden birçok devlet ve millet için hem tehlikelerden korunmanın hem de gelişmişliğin göstergesi, bir millî benlik duygusudur.

4.4.3.3. Ekonomik Unsur

Ekonomi, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “*İnsanların yaşayabilmek için üretme, ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütünü, iktisat*” olarak geçmektedir (<http://sozluk.gov.tr/>,2019).

Ekonomi, günümüz küreselleşen dünyasında, milletlerin sahip oldukları maddi ve manevi tüm güçlerinin dünya ekonomisinde ve ticaretinde yer almasıdır. Bir milletin ekonomik gücü; sahip olduğu para biriminden, ithalat ve ihracatından, yer altı ve yer üstü kaynaklarından, enflasyondan işsizliğe kadar daha birçok parametrelerden

oluşmaktadır. Ekonomik güç, devletlerin en önemli, belirgin güçlerinden biridir. Devletler ekonomik açıdan dünya sahnesinde varız demek için ekonomi politikaları üretmektedirler. Ekonomik gücü elinde tutan dünya sahnesinde birçok şeyi de elinde bulundurmaktadır.

Parla'nın ifadesine göre, ekonomik güç unsurunun ne demek olduğunu en iyi Atatürk'ün şu sözleriyle anlayabiliriz: *“Ekonomi demek her şey demektir. Yaşamak için mutlu olmak için insanlığın varlığı için ne gerekirse hepsi demektir.”* (Parla, 1997: 110).

Devletin gücüne etki eden ekonomik unsura ülkeye gelen göçmenler açısından bakacak olursak, göçmenlerin geldikleri yerlerde tarımla uğraşmaları tarım tekniklerini iyi bilmeleri ve bunu Türkiye coğrafyasında uygulamaları neticesinde işlenen topraklar ve verim artmış ayrıca göçmenler tarım gelirlerinin yükselmesinde de rol sahibi olmuşlardır (Baklacioğlu, 2010: 418). Bununla birlikte Hristiyan nüfusun boşluğu çok etkin bir şekilde doldurularak emek ve girişim kaynağı oluşturulmuştur. Tarımda gerçekleşen bu çaba sayesinde ekonomiye katkı sağlanmış ayrıca gayrimüslimlerden boşalan alanlar Müslüman Türkler tarafından doldurulup başarılı bir şekilde tarımsal verim artırılmış, sağlanmış bu da millî bir ekonominin oluşmasına, sermaye ve emek piyasasının Türkleşmesine yol açmıştır.

Bir ülkenin ekonomik durumu, o ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi verdiği gibi ekonomik açıdan güçlü olan ülke aynı zamanda dünya siyasi konjonktüründe saygın bir yer kazanmaktadır. Bu sebeple ekonomi, artık dünya sahnesinde diplomasi ve siyasetin de üstünde farklı bir yer edinmiş durumdadır. Birçok politikaya yön verecek hamleler ekonomik çıkarlardan geçmektedir. Devletler daha çok ekonomik ilişkileri olan aktörlerle yakın ilişki ve politik ortaklık kurmaktadır. Ekonomik açıdan güçlü olan devletler birçok alanda özellikle teknoloji alanında yatırımlar yaparak ekonomik açıdan güçlü olmayan ülkelere nitelikli insan göçü almaktadır. Bu durum kısır bir döngü içinde devam ederek güçlü bir ülkenin daha da güçlenmesine, zayıf durumda olan ülkelerin de bağımlılıklarının artmasına sebep olmaktadır.

4.4.3.4. Askerî Unsur

Eski çağlardan beri askerî güç, bir devletin millî gücü olarak bilinmektedir. Bir devlet askerî açıdan ne kadar yetkin ise o devlet güçlü gösterilmekte, fizîken bir o kadar da caydırıcılığı bulunmaktadır. Eski etkisi olmamakla birlikte hâlâ devletin bekası ve varlığı için askerî güç olmazsa olmaz bir durum arz etmektedir. Fiziki olarak düşmandan koruyan ve en belirgin gücün temsili olarak karşımıza çıkmakta ayrıca millî hedeflerin belirlenmesi ve uygulanması açısından da güç argümanlarından biridir.

Askerî güç, argümanlarımızdan yalnızca birini ifade etmesine rağmen diğer tüm unsurları da korumaktadır. Özellikle savaş hâlindeyken maddi ve manevi değerler, bütün güç unsurlarının odağında yer alarak devletin topyekûn bekasını korumak ve tehditleri savurmak adına ülkenin tüm gücünü kullanmaktadır. Askerî anlamda oluşan bir savaş, sadece bir ülkenin ordusuna karşı silahlı bir tehdit olmamakta, devletin ve milletin güvenliğine topyekûn bir doğrudan tehdit durumu oluşmaktadır.

Bu kavramın manasını Atatürk'ün şu sözleri çok güzel özetlemektedir: *“Bilirsiniz ki harp ve çarpışma demek, yalnız iki ordunun değil; iki milletin bütün varlıklarıyla ve bütün imkânlarıyla, bütün maddi ve manevi kuvvetleriyle karşı karşıya gelmesi ve birbiriyle vuruşması demektir. Bunun için bütün Türk milletini cephede bulunan ordu kadar düşünce, duygu ve hareket olarak harple ilgilendirmeliydim. Millet bireyleri, yalnız düşman karşısında bulunanlar değil, köyde evinde, tarlasında bulunan herkes silahla vuruşan savaştı gibi kendini görevli sayarak, bütün varlığını yalnız vatan savunmasına vermekte ağır davranan ve titizlik göstermeyen milletler, harbi ve çarpışmaları gerçekten göze almış ve başarabileceklerine inanmış sayılmazlar...”* (Devletin Kavram ve Kapsamı, 1990: 101).

Askerî güç ölçeği, eski zamanlarda nicelik açısından başarı ya da üstünlük olarak görünse de günümüzde artık daha çok niteliği ön plandadır. Ordunun sahip olduğu teknolojik imkânlar ve modern silahlar, kişi sayısından daha fazla ön plana çıkmakta ve böyle bir ordunun caydırıcı özelliği daha fazla olmaktadır. Askerî gücün varlığı, yaşadığı coğrafyaya göre değişim göstermektedir. Bazı ülkeler sahip oldukları toprak parçasının kara ve deniz sınırları ölçüsünde kendi içinde askerî gücünü şekillendirmektedir. Bu çeşitlilik ülkenin güvenliğini ve saygınlığını dünya arenasında üst sıralara taşımaktadır. Örneğin Türkiye, kara ordusu olarak daha etkili iken Amerika deniz ordusu olarak daha aktif bir durumdadır. Coğrafya ülkelerin kaderini belirlediği

gibi askerî gücün de kuvvet unsurlarını belirlemede önemli bir yapı arz etmektedir. Askerî gücün sadece ülke içinde ülkeye itibar kazandırmadığı bir gerçektir, askerî güç birçok uluslararası askerî kuruluşlar içinde de görevler üstlendiğinde ülkelerin itibarları artmakta ve bu ülkeye ihtiyaç doğmaktadır. Örneğin Türk ordusunun NATO ve diğer Barış Gücü görevlerindeki askerî gücü hem dünya barışını korumadaki misyonu açısından hem de yardımcı olunan ülke ve uluslararası aktörler açısından Türk ordusunun varlığı güven teşkil etmektedir.

Günümüz dünyasında askerî harcamaların azalması beklenirken tam tersi iki kutuplu sistemden sonra askerî harcamaların artış gösterdiği görülmektedir. Caydırıcı güç özelliği, askerî harcamaları artırmakta ve devletler karşılıklı olarak doğrudan savaş durumuna girmemiş olsalar da silahlanma yarışını sürdürmektedirler. Bu durum direkt olarak bir savaşı ya da kalkışmayı önlese bile ülkelerin ileride olabilecek bir savaşta dünyanın sonunu getirecek tarzda silahlandığını göstermektedir.

Torun'un ifadesine göre, askerî güçteki mantık hâlâ bir devlet güvenliği için en büyük güç kaynağı ve caydırıcı güç özelliği göstermektedir. Askerî açıdan güçlü olan bir devletin diğer ülkelere karşı üstün ve hegoman bir yapı oluşturduğu kanaatini ortaya çıkarmaktadır. Buna bir örnek vermek gerekirse 2010 yılında tüm dünyadaki askerî harcamaların %43'ü tek başına Amerika Birleşik Devletleri'ne aittir, onu sırayla %7,3 ile Çin, %3,7 ile İngiltere, %3,6 ile Fransa ve Rusya izlemektedir (Torun, 2012: 102). Bu durum bize hâlâ devletlerin güvenlik fonksiyonlarında askerî gücün ve askerî harcamaların çok önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

4.4.3.5. Siyasal Unsur

Siyasal kelimesinin anlamına baktığımızda devlet işlerini düzenleme ve oluşturma sanatı ve ayrıca ülke, siyaset, insan ve devlet yönetimi olarak ifade edilmektedir (Daver, 1969: 5).

Devlet yönetimindeki siyasi iktidar, siyasi gücü elinde bulundururken bu gücü halkın geleceği için onların lehine kullanmaktadır. Siyasal unsur bu yüzden devletin imkânlarını, varlığını millî hedeflere ulaştırmada içeride ve dışarıda kullanacağı yönetim gücüdür (Türkay, 2010: 18).

Siyasi güç, devletin ve milletin sahip olduğu ne kadar maddi ve manevi unsur varsa bunları doğru bir anlayışla ülke yararına dönüştürmeyi ve ülkenin geleceği için kullanmayı ifade eden bir organizasyondur. Siyasi güç, karar alma ve idare etme

mekanizması sayesinde doğru politikalarla etkisini hissettiren, ülke geneline bir yelpaze gibi yayılan ve toplumun bütün katmanlarının bu politikaları hissetmesine katkı sağlayan bir yapıya sahiptir.

Siyasi güç, birçok ülkenin yapısına rejimine göre farklılık göstermekte ve ihtiyaca binaen şekillenmektedir. Siyasi yapı, mevcut durumda farklı toplumlarda farklı şekillerde işlemektedir. Örneğin demokratik toplumlarda siyasi partilerin katılımıyla şekillenirken demokratik olmayan toplumlarda ise daha despot oligarşi ve monarşi durumunda olabilmektedir. Demokratik toplumlarda siyasi iktidarlar, seçim dönemlerinde değişim göstermekle birlikte istenmediğinde halk tarafından denetleme, değiştirme ve yenileme gibi yaptırımlara maruz kalabilmektedir. Bu sayede birçok siyasi iktidar değişim ve gelişim içinde bulunmak zorundadır. Bunu bilen siyasi partiler ve siyasi iktidar taraftarlarının sahip oldukları programlarla ülke geleceğine olumlu katkılar sağlıyor olması gerekmektedir. Siyasi iktidarın olumlu ve güçlü etkisi aynı zamanda içeride ve dışarıda ülkeye saygınlık kazandırdığı gibi uluslararası konjunktürde devletin elini güçlendirmektedir.

Demokratik toplumlarda siyasal güç, desteğini halktan alıp halk adına devletin mevcut varlığını yasal çerçevede idare eder. Siyasal güç, devlet güvenliği açısından da son derece önemli olmakla birlikte ülkenin gelişmişliği ve ülkenin sahip olduğu gücü açığa çıkarıp daha iyi noktalara getirebilmektedir. Güçlü bir siyasi irade ve siyasi güce sahip olmayan devletler maalesef iç ve dış politikalarında güçlü bir yapı oluşturamayı başarı gösterememektedirler.

4.4.3.6. Coğrafi Unsur

Bir devletin fiziki olarak sahip olduğu dünya üzerindeki konumu, komşu ülkelerinin durumu, bulunduğu iklim kuşağı, ülkenin genişliği, yer altı ve yer üstü kaynaklarının varlığı, tarım arazilerinin elverişliliği gibi coğrafyanın fiziki olarak devlete sağladığı imkânlar o devletin coğrafi unsurlarını oluşturmaktadır. Ülkenin coğrafi durumu açısından jeostrateji ve jeopolitik kavramları ön plana çıkmaktadır.

Jeostrateji, stratejik açılarından coğrafi ve fiziki unsurların incelenip bunların ışığında stratejik sonuçlar elde etmeyi amaçlamaktadır. Coğrafya ile strateji arasındaki bağı kurma eylemidir (www.cografya.gen.tr, 2019).

Türk Dil Kurumu sözlüğünde jeopolitik kavramı, “*Coğrafya, ekonomi, nüfus vb.nin bir devletin politikası üzerindeki etkisi*” şeklinde tanımlanmıştır (<https://sozluk.gov.tr/>,2019). Jeopolitik kavramı devletin sahip olduğu coğrafi kaynaklara paralel bir şekilde oluşturmuş olduğu politikasıdır.

Jeopolitik kavramı, devletin sahip olduğu toprak parçasının o coğrafyadaki siyasi açıdan değerinin, itibarının devlet tarafından önem derecesine göre ülkenin menfaatine göre yararlanmasını ifade etmektedir. Jeopolitik kavramının önemini arttıran belli başlı parametreler bulunmaktadır. Coğrafyanın enerji kaynaklarına yakınlığı, yer altı ve üstü kaynakların varlığı, ulaşımın her yöne aktif bir şekilde kolay olması ve ülkenin birçok yönden geçiş güzergâhı olarak transit bir durumda bulunması, önemli ülkeler arasında bulunması ülkeyi jeopolitik açıdan önemli kılmaktadır. Türkiye, 774.851 km²lik bir coğrafi alana sahiptir. Ülkenin batısı ile doğusu arasında 1700 km’lik bir uzaklık bulunmaktadır, bu da ülkeye ‘stratejik derinlik’ sağlamaktadır. Şimşek’in ifadesine göre “*Derinliği fazla olan ülkeler derinlikte savunma imkânı kazanır*” (Şimşek, 2002: 209).

Ülkemiz ayrıca üç kıtanın birleştiği bir noktada kavşak görevi görmektedir. Hem bir Balkan ülkesi hem bir Ortadoğu ülkesi hem de bir Avrupa ülkesi olması Türkiye’yi jeopolitik ve jeostratejik açıdan dünyanın merkezinde bulunan önemli ve anlamlı bir ülke kılmaktadır. Bununla birlikte ülkelerin ihtiyacı olan ticari güzergâhların üzerinde yer alması, enerji kaynaklarının birbirlerine yakınlığı sayesinde bu enerji kaynaklarının alıcı ve satıcı konumundaki ülkeler açısından Türkiye, birçok projenin geçiş güzergâhı ve bizzat sahiplenicisi konumunda bulunmaktadır.

Aksin’in ifadesine göre ise, bölge zengin petrol ve yer altı kaynaklarına sahip olduğundan enerjiyi ulaştırma maliyetleri ve güvenliği düşünüldüğünde Türkiye ön plana çıkmaktadır. Örneğin Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Mavi Akım gibi dev projeler Türkiye olmadan yapılamayacak ve düşünülemeyecek projeler kapsamındadır (Aksin, 1999: 330). Bu tarz önemli projeler, ülkenin coğrafi gücü birçok yönden hem kendisine hem de başka ülkelere fayda sağlayacak olumlu bir bağın kurulmasına neden olmaktadır.

Ülkelerin sahip olduğu coğrafi değerler, o ülkenin içeride ve dışarıda ülkeyi tehdit eden güvenlik problemlerini de beraberinde getirmektedir. Bu durum içeride

terör eylemlerine ve iç huzursuzluklara neden olmanın yanında, dışarıdan desteklenen psikolojik harekâtın veya devlet destekli terör eylemlerini de meydana getirmektedir. Coğrafi gücün getirdiği güvenlik sorunları ülkenin sahip olduğu toprak parçasının dünya çapındaki cazibesiyle ilgilidir (Türkay, 2010: 23).

Ülkelerin jeopolitik durumlarıyla ilgilenmek ve sahip oldukları gücün farkında olarak bunu ülke menfaatine kullanmaları gerekmektedir. Dünya konjonktürü birçok yönden ülkelerin birbirleriyle yarıştığı ve yeri geldiğinde açık aranan bir durumu ifade etmektedir. Bundan dolayı devletler bu gücünü diğer ülkelere karşı caydırıcı bir güç olarak kullanmak zorunda kalmakta ve bu durum devletlerin diplomatik ve siyasi stratejik hamlelerini ifade etmektedir.

Jeopolitik açıdan ülkenin çok önemli ve stratejik bir konumda olmasının avantajları yanında dezavantajları da bulunmaktadır. Sahip olunan coğrafi avantajlar, diğer devletler tarafından bir tehdit olarak algılanmakta ve ülkenin hem içeride hem de dışarıda güvenlik açısından sorun yaşamasına sebep olabilmektedir. Bir devlet ne kadar terör belası ve iç çatışma ile uğraşıyorsa o ülke, coğrafi güç açısından dünya çapında saf dışı bırakılmak istenen bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.4.3.7. Bilimsel/Teknolojik Unsur

Bilimin ve bilimsel çalışmaların ilerlemesi sonucu teknolojik gelişmeler yaşanmış bunun sayesinde de insan gücünün yerini yaşamı kolaylaştıran makineleşme almıştır. Günümüzde teknolojik güce sahip olmak, devletlerin hem kendi içinde hem de diğer ülkeleri bu güce bağımlı kılmak için kullanmış oldukları stratejik gücü ortaya koymaktadır. Bu teknolojik gücü elinde bulunduran devletler, dünya siyasetinde, ekonomisinde ve askerî tesisler açısından birçok alana hâkim olmuşlardır.

Birçok alanda gelişmiş ve teknolojik güce sahip ülkelerin demografik unsur açısından çok fazla niceliksel nüfusları yoktur. Bu durum, teknolojik gelişmenin nüfusun niceliğinden ziyade niteliğini ön plana çıkarmaktadır. Az sayıda nüfusa sahip olmakla birlikte nitelikli nüfusa sahip olmak da önemli bir durum arz etmektedir (Türkay, 2010: 24).

Teknolojik gelişmeleri takip etmek, çağın gerisinde kalmamak bir devletin yaşamı için büyük bir önem arz etmektedir. Tarihsel süreçte bu gelişimin etkilerini eski devletlerde görmekteyiz. Çağa ayak uyduramayan, gelişim gösteremeyen teknolojik açıdan geride kalan devletler yıkılmaya ya da başka bir devletin

boyunduruğu altında bağımlı olarak yaşamaya mahkûmdurlar. Teknolojik güç elbette tek bir alandaki gelişmelerle kendini göstermemekte ülkenin birçok alanındaki bileşenleriyle ortaya çıkmaktadır. Örneğin, eğitilmiş insan gücü için eğitim politikalarının aktif ve ileriye dönük etkin bir yapıda olması, sağlam bir siyasi iktidarın bu gelişmeler için bilinçli olması, toplumun katmanlarının bu teknoloji ve bilimsel gelişim için ülkenin ve milletin yararını gözeterek çalışıp çabalaması gerekmektedir. Yetişkin insan gücü bağlamında beyin göçüne engel olup genç beyinlerin ülkenin geleceğinde kullanılmasını teşvik etmek ve bu beyinlerin ana vatanında kalmasını gerektirecek politikalar üretilmesi gerekmektedir.

4.4.3.8. Demografik Unsur

Bir ülkenin demografik yapısı o ülkenin insan gücünü, sahip olduğu vatandaşını ifade etmektedir. Geçmiş dönemlerde bir ülkenin sahip olduğu nüfus nicelik olarak ne kadar fazla ise o devlet daha güçlü bir konumdaydı. Fakat günümüzde artık sayıdan ziyade nüfusun niteliği yani sahip olduğu özellikler daha ön plana çıkmakta ve daha etkili olmaktadır. Çünkü teknolojik gelişmeler sayesinde makineler, insanların yerini almaya başlamış ve birçok insanın yapması gereken işi daha kolay, daha kısa sürede gerçekleştirir duruma gelmiştir. Bir devletin sahip olduğu nüfus etkili ve kendini geliştirmiş ülkesi yararına çalışan bir hâldeyse o zaman sahip olunan nüfus daha anlamlı olmakta ve devletin gücüne güç katmaktadır.

Türkiye'nin demografik yapısının şekillenmesinde etkili olan göçlere değinecek olursak ülkeye gelen göçmenler ve gayrimüslimlerin ülkeden ayrılmaları sonucunda yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yapı taşlarını oturmaya başlamıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı'na kadarki yaşanan göç olayları, demografik yapıyı kökten değiştirmiş ve ülkenin sosyal, iktisadi, kültürel karakterini belirleyen unsurları meydana getirmiştir. Yaşanan bu değişimler neticesinde yeni kurulan devlet, toplumsal bütünleşme yoluna gitmiş ve homojen yeni bir ulus oluşturmaya çalışmış, halkın yaşam kalitesini iyileştirmek yeni Cumhuriyetin amaçları arasında olmuştur (McCarthy, 2012: 2).

Erkan ve Dilmaç'ın ifadelerine göre ise, demografik yapı devletler için çok önemlidir. Demografik yapının çeşitliliği ve farklılığı ülkenin sahip olduğu değerler açısından zengin olduğunun göstergesidir. Bu farklılık özellikle birçok medeniyete ev

sahipliği yapmış Türkiye coğrafyasında çok normaldir. Fakat devletin sahip olduğu ve kendisine vatandaşlık bağı ile bağlı olan farklı etnik kökene mensup guruplar siyasi emeller uğruna iç ve dış mihraklar tarafından devletin millî güvenliğine karşı bir tehdit ve zarara uğraticı bir durum oluşturabilmektedir (Erkan ve Dilmaç 2001: 47).

Bu konu devletler için çok hassas olmakla birlikte özellikle sahip olunan coğrafi alan ve demografik yapı itibarıyla bu farklılıklar zenginliklerle birleştirilip güçlendirilmeli ve milleti oluşturan bu etnik yapılar ortak bir amaç doğrultusunda devletin bekası için yönlendirilmelidir. Aksi takdirde devlet güvenliği zarara uğratılabilir.

DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, izahını yaptığımız devlet güvenliği başlığıyla bir devletin sahip olduğu bütün güçlerin hepsiyle topyekûn bir zincirin halkaları gibi güvenlik ayağını oluşturduğunu görmekteyiz. Belirlemiş olduğumuz devlet güvenliğini etkileyen unsurların hepsinin ayrı bir yeri ve önemi olmakla birlikte bir diğeri olmazsa olmazımızdır. Devlet güvenliği sınırda korunmamakta ve sadece içerde de sağlanmamaktadır. Devlet güvenliği kavramı hem içerde hem sınırda hem de dışarıya karşı gerçekleşen topyekûn devletin tüm kurumları unsurları ile sahip olduğu gücün yansımasıdır. Türk milleti için devlet kavramı her daim çok önemli bir unsur ifade etmektedir. Bu sayede ilk zamanlardan beri devlet yapılanmalarında devlet güvenliğine çok önem verilmiş birçok siyasi politik anlaşmalar ve stratejiler izlenmiştir.

Bizim buradaki stratejimiz tabi ki devletin hem içte hem sınırda hem de sınırın dışında (sınır ötesi tahkim) korunmasıdır. Ülke insanının ve vatandaşlarının kendilerini korkusuzca, hür, huzurlu, güvenli bir şekilde yaşamlarını sürdürmesidir. Hiçbir ülke yoktur ki kendi içine kapalı tüm kaynakları insan unsurlarını içinde barındıran ve dışarıyla hiçbir bağı olmadan hayatını idame ettirsin. Bu yüzden devlet güvenliği açısından içerdeki göçmen guruplar ile ve dışardaki diasporaların ilişkileri ve bağlantıları önem arz etmektedir.

SONUÇ

Gerek Osmanlı Devleti öncesi gerekse Osmanlı Devleti döneminde dünyanın birçok yerine dağılan Türk toplulukları, gittikleri yerleri yurt edinip oralarda kendilerine has kültür inşa etmişlerdir. Ne var ki Osmanlı Devleti'nin gerilemesi ve parçalanmasıyla birlikte yayıldığı bölgelerden geriye, ana vatan Türkiye'ye doğru hızlı ve yoğun göçler yaşanmıştır. Bu göçler sırasında sadece Türk ve akraba topluluklar değil, inanç kardeşliği dolayısıyla da yüz binlerce Müslüman Türkiye'ye gelmiş ve iskân edilmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da bu göçlerin devam ettiği görülmektedir.

Bazen düzenli bazen düzensiz, bazen bireysel ve bazen de kitlesel olarak yaşanan bu göç hareketleri elbette birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Ancak birçok bölgeden Türkiye'ye gelen mültecilerin Millî Mücadele sırasında ortaya koydukları hizmetler dikkate alındığında, bunların kabul edilmelerinin ve iskânlarının ne denli doğru bir karar olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'ye gelen kadar gelmeyip buldukları coğrafyaya tutunmaya çalışan Türk ve akraba topluluklarının da olduğu unutulmamalıdır. Gelmeyip buldukları yerlerde kalan bu Türk ve akraba topluluklar ana vatanın uzaktaki kolu, kopuntusu olmaları hasebiyle çok önemli diasporik grupları oluşturmaktadır. Diğer taraftan özellikle II. Dünya Savaşı sonrası tamamen ekonomik sebeplerle Türkiye'den çeşitli ülkelere göç eden ve zamanla oralarda vatandaşlık da alan çok büyük bir Türk diasporasının varlığının olduğu da unutulmamalıdır.

Elbette Balkan, Kırım, Kafkas, İran, Irak ve Suriye gibi bölgelerden Türkiye'ye gelen göçmenlerin ana omurgasını Türk ve akraba topluluklarının oluşturması, bunların Türkiye'de bir kopuntu veya diasporik bir grup olarak değerlendirilmesini tartışmalı bir konu hâline getirmektedir. Bununla birlikte bu durum uzun süre farklı coğrafyada yaşamış olmaları, küçük de olsa yerli Türk halkından farklı kültürel birikime sahip olmaları, onları Balkan Türkleri, Azerbaycan Türkleri, İran Türkleri, Kırım-Kafkas Türkleri, Suriye Türkleri, Irak/Kerkük Türkleri gibi bölge ve coğrafya adlarıyla anılan Türk kitlesi olarak değerlendirilmesine mâni olmayacaktır.

Başlangıçta Türkiye için birçok problemin kaynağı gibi görünen bu göç hareketi ve göçmenlerin aslında doğru değerlendirilebildiği takdirde birçok fırsatı da beraberinde getirdiği görülecektir. Gelenler ile dışarıda kalanlar arasında oluşturulacak maddi ve manevi köprüler ülkemizin sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal ve özellikle ülke güvenliği bağlamında hayati öneme sahip olmuştur.

Kanaatimizce Türkiye'nin gelen göçmen gruplar ile gelmeyip oralarda kalan diasporik gruplara birer basit göçmen olarak bakmaması ve bu diasporanın gücünün farkına varması gerekmektedir. Ne var ki Türkiye'nin hâlâ sağlıklı, etkin bir diaspora politikasının olduğunu söylemek oldukça zordur.

Hâlbuki diasporik grupların yaşadığı ülkelerde Türkiye aleyhine oluşacak politik gelişmeleri engelleme ve kamuoyunu etkileyici güce sahip, bilinçli ve Türkiye ile gönül bağı koparmamış bir kitlenin varlığı ülkenin ekonomik, politik ve askerî güvenliği için son derece önemlidir. Unutulmamalıdır ki diğer ülkelerdeki Türk ve akraba diasporik grupların Türkiye ile olan bağı ne kadar güçlü ise ülke güvenliği de o derece sağlam olacaktır.

Daha çok komşu ülkelerde bulunan Türk diasporası ile kurulacak sağlıklı ilişkilerle Türkiye aleyhine oluşacak siyasi ve askerî bir hareketin başlamadan bertaraf edilmesi mümkün olacaktır.

Bu amaçla yapılması gerekenleri şöyle sıralamak mümkündür:

Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği ve Konsoloslukları ile Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve Yunus Emre Enstitüsü gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin yurt dışındaki resmî kurumları elbette çok ciddi çalışmalar yapmaktadır. Ancak bu resmî kurumların sınırlılıkları unutulmamalıdır. Bu nedendir ki nispeten resmî kurumların sınırlılıklarından bağımsız olarak diasporik Türk ve akraba toplulukları tarafından kurulacak sivil toplum kuruluşları ile Türkiye'ye göç etmiş gruplar tarafından kurulan sivil toplum kuruluşları arasında yakın ilişki kurulması bu sınırlılıkları ortadan kaldıracaktır.

-Gerek ülkemize gelen göçmen gruplar gerekse gelmeyip kalan diasporik grupların dernek, vakıf ve kulüp gibi sivil toplum örgütlenmeleri desteklenmelidir.

- Türk dil, tarih, kültür ve medeniyetinin araştırılması amacıyla araştırma merkezleri ve Türkoloji bölüm ve programlarının kurulmasına destek verilmelidir.

-Türkiye'deki göç ve göçmenler üzerine çalışma ve araştırma yapmak isteyenler desteklenmelidir,

- Özellikle desteklenecek dernek, vakıf gibi sivil toplum kuruluşları eliyle ülke dışındaki Türk ve akraba topluluklarının ulusal kimlik ve aidiyetlerinin korunmasına yönelik kültürel çalışmalar ve eğitim çalışmaları yapılmalıdır,

-Dışarıdaki Türk diasporik grup gençleri ülkemize getirilerek Türkiye'ye sevgi beslemeleri sağlanmalıdır. Bu, resmî devlet kurumları vasıtasıyla değil kendilerine yakın, Türkiye'deki göçmen gruplar tarafından kurulacak dernek ve vakıflar aracılığıyla yapılmalıdır.

-Diaspora gençlerine Türkiye'de eğitim almaları için pozitif ayrımcılık yapılmalıdır. Böylece kültürel ve ulusal kimliklerinin korunmasına katkı sağlanacağı gibi her iki ülke devlet sistemine vâkıf nesiller yetiştirilerek ilişkilerin sağlıklı zeminde yürütülmesi sağlanacaktır.

-Türk ve akraba diasporik grupların yoğun olduğu ülkelerle ekonomik ilişkiler desteklendiği gibi diasporik grup üyelerine Türkiye ile yapacakları ticarete pozitif ayrımcılık yapılarak onların ekonomik anlamda desteklenmesi sağlanmalıdır,

-Türkiye'de diasporaların farkındalığını artıracak bir eğitim politikası izlenmelidir.

-Diasporik gruplar arasındaki ticaret, girişimcilik ve sanayi örgütlenmelerine destek verilmelidir. Böylece ekonomik bağlar geliştirilip ev sahibi ülkelere Türkiye'ye aktarılabilecek dövizlerle ekonomik krizlerin teğet geçilmesi sağlanabilecektir.

- Türkiye'ye göç etmiş Müslüman gruplar ile dışarıdaki aynı inancı paylaşan gruplar arasında kültürel yakınlık oluşturmak amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığının daha faal bir dinî hizmet vermesi sağlanmalıdır.

-Diaspora, değişken hükümet politikası olarak değil, bir devlet politikası olarak görülmelidir.

-Bütün bu yapılacak olan çalışmaların ve devlet güvenliğinin millî menfaatler ölçüsünde düşünülmesi, şeffaf olunması gerekmektedir.

İşte bu noktada ülke güvenliği ile ilgilenen otoritelere ciddi sorumluluklar düşmektedir. Türkiye'ye gelenlerden özellikle etnik açıdan Türk ve akraba olmayanların Türkiye toplumu ile kaynaşıp aidiyet hissetmelerine engel olacak bir sürece gitme riski, gözlerden uzak tutulmamalı ve buna fırsat verilmemelidir. Bununla birlikte geldikleri coğrafyada geride bıraktıkları toprak, kültür ve akrabalarına da sevgilerini geliştirecek ince diplomatik bir yaklaşım sergilenmesi son derece önemlidir. Bu hassasiyetin dikkate alınmaması durumunda ulusal güvenliği tehdit eden yeni birtakım oluşumların ortaya çıkabileceği dikkatlerden kaçmamalıdır. Göçmenlerin ülkeye entegrasyonu, ortak paydada Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı, kültürel ve siyasal aidiyet ile ortak benlik havuzunda inşa edilmelidir.

Bütün bunlar yapılırken diasporik grupların yaşadıkları ülke rejim ve iktidarları aleyhine bir durum ve düşüncenin oluşmasının önüne geçilmesi için azami dikkat gösterilmeli ve ülkelerinin güvenliğine zarar verecek fikir ve oluşumlardan kaçınılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (Başbakanlık) (AFAD), Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri, (2014), Ankara.
- Ağanoğlu, H. Y. (2001). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi: Göç. Kum Saati Yayınevi, İstanbul.
- Aksin, A. (1999). “Doğu Anadolu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Yapısı,” Cumhuriyetin 75. Yılında Doğu Anadolu Huzur ve Güvenlik Sempozyumu. 17-19 Aralık 1998, Sayfa:329-334, Elazığ.
- Akyüz, J. (2008). Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri. Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, 46, (1), 37–56.
- Albayrak, R. (2013). Türklerin İran'ı: Yakın Gelecek. Berikan Yayınevi, Cilt 1, Ankara.
- Armaoğlu, F. (1978). 19. Yüzyıl Siyasi Tarih(1789-1914), Timaş Yayınevi, Ankara.
- Arslan, B. D. (2017). Almanya'daki Türk Diasporası Firmalarının Alman Pazarına Yönelik Uygulamaları. Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arslan, N. (2016). Beyin Göçü ve Kalkınma: Türkiye'nin Kalkınmasında Türk Bilim Diasporalarının Rolü. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ataman, B. (2012). Kozmopolitan Hayatlar-Diasporik Kimlikler. Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- Attar, A. (2005). Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Aydemir, Ş. S. (1986). Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa:(1908-1914). İkinci Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Baklacioğlu, N. Ö. (2010). Dış Politika ve Göç: Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar. (1920-1990). İstanbul.

- Bayraktar, H. (2007). Kırım ve Kafkasya'dan Adana Vilayeti'ne Yapılan Göç ve İskânlar (1869–1907). Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 22, (1), 405-434.
- Bayraktar, H. (2008). Girit'ten Adana Vilayeti'ne Yapılan Göç ve İskânlar. Türk Dünyası Araştırmaları, Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 129- 144.
- Baytugan, B. (1971). Kuzey Kafkasya. Yediyıldız Yayınları, Samsun.
- Bergsten, F. C. (2003), “*Pre The Korean Diaspora And Globalization: Past Contributions And Future Opportunities*”, C. Fred Bergsten, Inbom Choi (Ed.), The Korean Diaspora In The World Economy, 1. Baskı İçinde (1–9), Washington DC: Institute For International Economics.
- Beydilli, K. (1988). 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Bıyıklıoğlu, T. (1988). Trakya'da Millî Mücadele. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Bice, H. (1991). Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler. Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Bozdağ, Ç. (2015). Diaspora'dan Türkiye'ye Bakış: Almanya'daki Türklerin Medya Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. Global Media Journal TR Edition, 6, (11), 144-157.
- Cohen, R. (1997). Global Diasporas: Four Phases Of Diaspora Studies, 2. Baskı New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Çağlar, A. (2000). Tireli Kimlikler: Teori ve Yönteme İlişkin Bazı Arayışlar. Toplum ve Bilim Dergisi, Bahar Sayısı, 129-149.
- Çağrı, E. (2002). Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları. Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 24, (1), 129-142.
- Çam, E. (1997). Siyaset Bilimine Giriş. Der Yayınları, İstanbul.
- Çelikkol, A. O. (2015). İçimizdeki Komşu Suriye. Bilgesam Yayınları, İstanbul.
- Daver, B. (1969) Siyaset Bilimine Giriş. Sevinç Matbaası, Ankara.

- Demirci, F. (1991). Irak Türklerinin Dünü-Bugünü. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Devletin Kavram ve Kapsamı (1990). MGK Genel Sekreterliği Yayınları No:1, Ankara.
- Durmaz, A. (2012). Yabancı Sermaye Çekmede Türk Diasporası'nın Etkinliği. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Erdoğan, T. (2018). Göç ve Göçmen Kavramlarının Analizi. Konya Araştırmaları, 13-28.
- Eren, A. C. (1966). Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri. Nurgök Matbaası, İstanbul.
- Erkan M. ve Dilmaç S. (2001). Devlet, Güvenlik ve İstihbarat. Emniyet Genel Müdürlüğü İDB Yayınları, Ankara.
- Eroğlu H. (1985). "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunları", Bulgaristan'da Türk Varlığı Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları Dizisi: 7, 15-45, Ankara.
- Ersoy, İ. (2008). Diaspora ve Kimlik: Eskişehir ve İstanbul'da Yaşayan Kırım Tatarları'nda Çoklu Kültürel Kimliğin İfade Alanı Olarak "Tepreş". Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Faist, T. (2010). Diaspora And Transnationalism: What Kind Of Dance Partners? In R. Bauböck, &T. Faist (Eds.), Diaspora And Transnationalism: Concepts, Theories And Methods Amsterdam: Amsterdam University Press,9-35.
- Gakavian, A. (1997). Homeland, Diaspora And Nationalism: The Reimagination Of American-Armenian Identity Since Gorbachev. Australia: University Of Sydney.
- Georgeon, F. (1986). Türk Milliyetçiliği'nin Kökenleri: Yusuf Akçura, (Çeviri: Alev Er) Ankara.
- Georgiou, M. (2006). "Diaspora". Identity And The Media: Diasporic Transnationalism And Mediated spatialities. Revue européenne des migrations internationales, 26, (1), 17-35.
- Gordon, J. ve Gupta, P. (2004). Non-Resident Deposits In India: In Search Of Return? Economic And Political Weekly, International Monetary Fund, 48, (4), 1-27.

- Göksu, T. (2010). İşçilikten Vatandaşlığa: Almanya'daki Türkler. Özen Yayıncılık, Ankara.
- Görmez, K. (1999). Göç Yerleşme ve Kültürel Kimlik. Cumhuriyetin 75. Yılında Doğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu, 17-19 Aralık 1998, 307, Elazığ.
- Gözaydın, E. F. (1948). Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri. Vakıf Matbaası, İstanbul.
- Gürson, P. (2010). Suriye. Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Güvenç, B. (1999). İnsan ve Kültür. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hajiagha, M. (2007). Türkiye'deki İran'lı Göçmenlerin Kimlik, Aidiyet ve Uyum Sorunları. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Halaçoğlu, A. (1994). Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri: 1912-1913. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Hear, V. N. (1998). New Diasporas: The Mass Exodus, Dispersal And Regrouping Of Migrant Communities. London: UCL Press Taylor & Francis Group.
- Hızal, A. H. (1961). Kuzey Kafkasya: Hürriyet ve İstiklâl Davası. Orkun Yayıncılık, İstanbul.
- İçduygu, A. (2012). Kentler ve Göç: Türkiye-İtalya-İspanya Örnekleri. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İpek, N. (2006). İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler. Serander Yayınları, Trabzon.
- İpek, N. (2018). Canik ve Göç. Kültür Yayınları, Samsun.
- İpek, Y. (2010). İran'da Kaçar Türk Hanedanlığı: Babilik ve Bahailik. Ekim Yayınları, Bursa.
- Johnson, J. M. (2002). "The Reverse Brain Drain And The Global Diffusion Of Knowledge", Science&Technology, 3, (2), 125-131.
- Karataş, H. (2008). Devlet Güvenliği ve İstihbarat. Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul.
- Karpat, H. K. (1984). Ottoman Population. 1830-1914 (Ann Arbor and Michigan)

- Kaya, A. (2000). Berlin'deki Küçük İstanbul Diasporada Kimliğin Oluşumu. Buke Yayınları, İstanbul.
- Kayalar, M. & Yıldız, S. (2017). Uluslararası Göç Sonrası Ortaya Çıkan Girişimcilik Türleri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22, (1), 55-62.
- Kırbaç, A. D. (2012). Diasporada Boşnak Kimliği: Türkiye ve İsveç Örnekleri. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adapazarı.
- Kiper, Ö. ve Çakar, N. (1992). Devlet Güvenliği ve Haber Alma. Polis Akademisi Yayınları, Ankara.
- Kocaoğlu, M. (1998). Anayasa Hukuku. Kırıkkale Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ankara.
- Kolukırcık, S. (2006). Bulgaristan'dan Göç Eden Türk Göçmenlerin Dayanışma ve Örgütlenme Biçimleri: İzmir Örneği. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi: Mayıs 2006, 30, (1), 1-13.
- Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (1996). Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri, Ankara.
- Landau, J. (1981). Pan-Türkizm İn Turkey, A Study Of Irredentism. London: C. Hurst & Company.
- Lyons, T. and Mandaville, P. (2010). Diasporas And Politics. K. Knott, & S. Mcloughlin İçinde, Diasporas: Cöncepts, Intersections, Identities (Ss. 91-96). Londra: Zed Books.
- McCarthy, J. (2012). Ölüm ve Sürgün. Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Mecmuâsı, M. (2008). C. III. Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara.
- Mevsim, H. ve Kutlay, M. (2013). Tarihe Not Düşmek. Uşak Yayınevi, Ankara.
- Morley D. ve Robins K. (2011). Kimlik Mekânları. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Muratlı, A. (2005). Irak'tan Türkiye'ye Türkmen Göçü. Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler, 8- 11 Aralık 2005, İstanbul.

- Mutluer, N. (2006). *"Küçük ve Orta Ölçekli Girişimcilerin Londra Diasporası'nda "Modern Türk Kimliği'ni Yeniden İnşası"*. Batı Avrupa'da Türk Dış Göç Sürecinin Güncel Boyutları İçinde, Bilhan Doyuran Kartal (Der.), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2006, 25- 51.
- Nakanishi, H. Sirkeci, İ. & Cabbarlı, H. (2006). Sorunlu Bölgelerde Göç (Migration in Conflivt Areas). Global Strateji Enstitüsü, Ankara.
- Ozankaya, Ö. (1995). Temel Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Öner, S. (2009). *"AB' nin Görsel-İşitsel ve Medya Politikaları ve Kimliğe Olan Etkileri"* Avrupa'da Medya, Kültür ve Kimlik. Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 174-189. İstanbul.
- Özocak, Ö., (2014). Diaspora Kavramı ve Ermeni Diasporası. Yeni Türkiye Ermeni Meselesi Özel Sayısı, 3483-3493.
- Öztaş, C. & Zengin, E. (2005). Göç ve Azerbaycan *"Bir İnsanlık Dramı Olarak Azerbaycan'da Mülteciler Sorunu."* Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler, 8- 11 Aralık 2005, İstanbul.
- Öztürk, M. (1999). *"Bir Savunma Stratejisi Teklifi: Sınır Ötesi Tahkim"*. Elâzığ Valiliği-Fırat Üniversitesi Cumhuriyetin 75. Yılında Doğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu (Elâzığ, 17-19 Aralık 1998), 355-370.
- Pal, A. ve Chakraborty, T. (2004). Theorizing And Critiquing Indian Diaspora: Creative Books.
- Parla, T. (1997). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Portes, A., L. E. Guarnizo ve P. Landolt (1999). *"The Study Of Transnationalism: Pitfalls And Promise Of An Emergent Research Field"*. Ethnic And Racial Studies İçinde, 22, (2), 217- 238.
- Radhakrishnan, R. (2007). Ethnicity In An Age Of Diaspora. E. Braziel, & A. Manur İçinde, Theorizing Diaspora: A Reader, 119-131, Oxford.
- Reis, M. (2004). *"Theorizing Diaspora: Perspectives On 'Classical' And 'Contemporary' Diaspora"*. International Migration, 42 (1), Oxford: UK Published By Blackwell Publishing Ltd, S:41-60.

- Remennick, L (2007). “*Diaspora*”, The Blackwell Encyclopedia Of Sociology. Ed. George Ritzer, Blackwell Publishing, United Kingdom.
- Rutherford, J. (1998). “*Üçüncü Boyut / Homi Bhabha ile Bir Görüşme*”, Kimlik: Topluluk / Kültür / Farklılık, Sarmal Yayınları, Ankara.
- Saatçi, S. (2003). Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri. Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Safran, W. (1999). *Diasporas In Modern Societies: Myths Of Homeland And Return*. S. Vertovec, & R. Cohen İçinde, Migration, Diasporas And Transnationalism. Massachusetts: Edward Elgar Pub.
- Saydam, A. (1997). Kırım ve Kafkas Göçleri, 1856-1876. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Sert, D. (2014). Küresel Hareketlilik, Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar. İletişim Yayınları, Ankara.
- Sezgin, M. N., & Ağacan, K. (2003). Dünden Bugüne Ahıska Türkleri Sorunu, Avrasya Bir Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Shaw, S. J., & Shaw, E. K. (1983). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye. Cilt II, E Yayınları, İstanbul.
- Sheffer, G. (2003). *Diaspora Politics, At Home Abroad*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Şen, F., Akkaya, Ç., Zarif, F., Y., (1991). Federal Almanya'daki Türk İş insanları ve Bunların Ülke İçindeki Sosyo-Ekonomik Gelişmelere Katkıları. Tüses Yayınları, İstanbul.
- Şenyuva, C. (1999). Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri ile Balkanlar-Türkiye Otoyol Projesi. Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul.
- Şimşek, H. (2002). Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Şimşir, B. N. (1985). Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu. Bulgaristan'da Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri, 47-66.
- Şimşir, B. N. (1987). Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu, Bulgaristan Türk Varlığı Yayınevi, Ankara.

- Tahranlı, F. O. (2013). Belçika'daki Türk Diasporasının Medya ile Etkileşimi Üzerine Bir İzleyici Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tavkul, U. (1989). Karaçay-Malkar Dilinin Diyalikleri. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 59, (1), İstanbul.
- Toğrol, B. (1989). 112 Yıllık Göç (1878-1989): 1989 Yazındaki Üç Aylık Göç'ün Tarihi Perspektif İçinde Psikolojik İncelemesi, Boğaziçi Üniversitesi matbaası, İstanbul.
- Torun, A. (2012). Ulusal Güvenlik ve Küreselleşme: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Politikasının Dönüşümünde Küreselleşmenin Rolü. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tören, E., (2014). Diasporaların Anavatan Ziyaretleri: Almanya Türk Federasyon Türkiye Kültür Gezisi 2013 Üzerine Bir Alan Araştırması. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Türkey, N. (2010). Devlet Güvenliğini Tehdit Eden Terör Olaylarının Televizyon Haberlerindeki Sunumu. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Ülger, İ. K. (2005). Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, İçinde Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Arka Planı, Oluşumu ve Temel Anlaşmazlık Konuları, Editör: Refet Yinanç, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Ulusoy, E. (2015). Diaspora Kavramı ve Türkiye'nin Diaspora Politikalarının Modern Teori Çerçevesinde Sosyo-Politik Bir Analizi. İnsan & Toplum, 7(1), 2017, 139-160.
- Umar, Ö. O. (2004). Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye, 1908-1938. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Unat, A. N. (2002). Bitmeyen Göç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Urhal, Ö. ve Acar, Ü. (2007). Devlet, Güvenlik, İstihbarat, Terörizm. Adalet Yayınevi, Ankara.

- Ünal, S. (2008). Sosyal Bütünleşme ve Kimlik Bağlamında Türkiye'deki Balkan Göçmenleri Üzerine Bir Değerlendirme (İzmir'den Bir Örneklem) Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vertovec, S. (2004). Migrant Transnationalism And Modes Of Transformation"International Migration Review Cöncptual And Methodological Developments İn The Study Of International Migration İçinde, 38, (3), 970-1001.
- Veyselöglu, A. P. (1999). Ahıska Türkleri'nin Dramı. Ocak Yayınları, İstanbul.
- Yalçın, C. (2004). Göç Sosyolojisi. Anı Yayınları, Ankara.
- Yaldız, F. (2014). Uluslararası Göç ve Diaspora ile İlişkili Kavramlar. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5, (2), 43-64.
- Yeşilot, O. (2010). Ateş Çemberinde Azerbaycan. Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Yıldırım, D., & Özönder, M. C. (1991). Karabağ Dosyası 118, (1), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Yılmaz, R. (2008). Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basımına Göre). Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Yiğit, H. (2017). Orta Doğu'daki Güvenlik Sorunlarının Bölgesel Güvenlik Yapılanmasına Etkisinin Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Yüksel, İ. (1988). Çarlık Rusya'nın Azerbaycan'ı istilası ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu, Kafkas Araştırmaları I, İstanbul.
- Yümni, S. (2003). Çağdaşlaşma, Yabancılaşma ve Kimlik. Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Zafer, Z. (2010). Bulgaristan Türklerinin 1984-1989 Eritme Politikasına Karşı Direnişi, Akademik Bakış, 3, (6), 34-36.

İnternet Kaynakları

<http://tdk.org.tr/ham015.html> Erişim Tarihi: 20.08.2019

<http://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 25.09.2019

(<https://www.timeturk.com/iran-in-nufusu-80-milyona-dayandi/haber-583100>) Erişim Tarihi 15.10.2019

(<http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/>) Erişim Tarihi 19.10.2019

(www.goc.gov.tr). Erişim Tarihi 09.10.2019

<https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turk-vatandasi-olan-ahiska-turklerinin-sayisi-40-bini-asti-431358.html> Erişim Tarihi 20.09.2019

(www.tbmm.gov.tr). Erişim Tarihi 21.09.2019

(<https://www.gocvakfi.org/2019/10/22/dunyada-her-100-kisiden-4u-gocmen/>). Erişim Tarihi 25.10.2019

ÖZGEÇMİŞ

Barış YAĞMURLU, 1990 yılında Gaziantep’te doğdu. Ortaöğretimini Gaziantep İsmet Paşa Lisesinde, Lisans eğitimini ise 2011 yılında Adnan Menderes Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde tamamladı. 2015 yılında Polis Akademisi Başkanlığı, Polis Amirleri Eğitimi Merkezi sınavını kazandı. 2016 yılında Komiser Yardımcısı olarak Gaziantep Polis Meslek Eğitim Merkezine atanmış olup halen bu kurumda görevini yapmaktadır. Yüksek Lisans derecesini “Türkiye’ye Gelen Göçmenler: Diaspora ve Devlet Güvenliği” konulu tezi ile Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Anabilim Dalı’ndan aldı.

VITAE

Barış YAĞMURLU was born in 1990 in Gaziantep. He completed his secondary education in Gaziantep İsmet Paşa High School and his undergraduate education in Adnan Menderes University, Department of International Relations in 2011. In 2015, he passed the exam of the Police Chief Training Center of the Police Academy. In 2016, Gaziantep Police Vocational Training Center was appointed as Deputy Commissioner and he is still working in this institution. Master's degree “Immigrants To Turkey: Diaspora And Security Of The Government” thesis on the Gaziantep University Institute of Social Sciences received from the Department of Security Strategy and Management Department.